

वाक्यार्थभारती

नवशृङ्खला

अङ्कः - ५

वर्षम् २०१४-१५

प्रधानसम्पादकः

आचार्यः ए. पि. सच्चिदानन्दः

सम्पादकौ

डा. राघवेन्द्रभट्टः

डा. सूर्यनारायणभट्टः

राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्

(भारतशासनमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीनः मानितविश्वविद्यालयः)

राष्ट्रीयमूल्याङ्कनप्रत्यायनपरिषदा 'ए' श्रेण्या प्रत्यायितम्

राजीवगान्धीपरिसरः

शृङ्गेरी - ५७७ १३९

wà' uàñsàÊmã

Àwîàèhvà

i ®Sjß - 5

wxãî2014-15

ZaòaÀyÈqàÀSjß

i àj àuß ¥. âq. y0°j ÀàÀÀÀ

yÈqàÀSjæè

»p. Èai wÀSSß

»p. yuÀÀÈau½àSSß

Èã~juyßSjnyßnãÀtî

(sãEmTãayAtaAwÿyàòÀwSjãytÀhãvuàòÀß taãAmãwTãwãvãuß)

Èã~putãuã®SjßZã%uãuãqãExÀã '¥' ÓZãuã Zã%uããumti

ÈãKãwãàãÀoãqãÈyÈß

TãèPaÈã - 577 139

TITLE : **VAKYARTHA BHARATI**
New Series

ISSN 2249-538X

PUBLISHER

The Principal
Rashtriya Sanskrit Sansthan
Deemed University
Rajiv Gandhi Campus
Srineri - 577 139
KARNATAKA

e-mail : principal_rgc@hotmail.com

web : www.sringericampus.ac.in

(c) : The publisher

Copies : 100

Edition : 2015

DTP by : Sri. Pruthviraj K. R.

Designed by: Sri. Raveesha N.

Printed at : Sri Siri Enterprises, Sringeri

“Tāe qāyāt qmāt ĀqAtī”

Eā~ḥyḏSḥmyḏnāāḥwīwōtĀāq āwīwctNūatβ yḏSḥmāwīwāvūāvūβ n̄
; ḏu āwāsĀāβ qāEYēāβ Āāḏu ĀTāyāāAōāyḏSḥmTāe qēEēqZānuŌm n̄ mōāāq
TāePāqēqāEYēB yēḏwmāḏwūyqā/āāβ ōāt ° 2PḥSḥyēaj āuk^aāĀāβ ōā ōā
sāmānēNāwāt j E/āāqē tāāNā ywānāt hptNāumḡ

ōXunēunānēt w^aatāumiqēt Sḥjā/āSḥjā tN̄xēuβ ḏwmqāptāNēāā Tāeāā/ā
Zā/āāāūβ n̄ ; ĀuūāāāuāqāāāĀāw Tāeāā/ā yḏŌūāmḡā ‘ḏwāūāZāw j Āāqāā
Zatāmlutī C³uāāāyūĀāāpūāāqāum C³uāāūptāySḥw ōPāāāēḏnā ; Āā
Eākāw^aāāōāqāEYēā ‘wā’ uānēqāExĀāāā TāeSḥqāwĀāβ ZāāuāqSḥβ 2Pāā/āy tŌā
Āāāāāāēā/ūāvā» Ū wā’ uānāāḏḏnāquŌmñ qāExūḏḏnāqāāā ywāāī āvj āēāā
y[®]Sḥyēū ‘wā’ uānsāmā Cam^aānβ ZāSḥjāūāāum Cam āāmēāZāyāĀātāqwtñ
; Āā Sḥyēā ytpāq āwōāyβ, qāEYēḏu ZāāuāqSḥβ, āwūānāā j ĀāāqSḥmā
swāmāām āāāwīwāyāmb n̄ s^aāw^auāβ TāēĀāēāuāβ Sḥqūā qāEYēapulytāswoāāp
2Pāā ytpāmatī, Zāj āuāβ, ZāāuāqSḥjā j Eāē³uāmāat³uāāāḏtN̄ḡ

याराणी

tĀtn-Ājā^aāā-āym-qā/āā
२३-०३-२०१६, rōwāyēB

qētīwē āāēā/ā Tāeā
Sḥyēqāmb
Eā~ḥyḏSḥmyḏnāāḥ, āwĀāNā

शुभसन्देशः

आर्षपरम्परापवित्रितमिदं भारतवर्षं जगतीतले कर्मभूमिरिति नाम्ना प्रथते । इह आस्तिकाः ऐहिकं भोगमयं जीवनं तृणीकृत्य अभ्युदयसाधने सत्कर्मानुष्ठाने प्रवर्तन्ते, यद्धि परम्परया निःश्रेयससाधनतामपि अवाप्नोति । अत एवोक्तम्— यतो हि कर्मभूरेषा अतोऽन्या भोगभूमयः इति । कर्मावबोधे सत्येव शक्यं साकल्येन कर्म अनुष्ठातुम् । अतः प्राचीनाः सन्मार्गप्रवर्तकं श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासदर्शनादिरूपं संस्कृतवाङ्मयं संरक्षन्तः शिष्यशिक्षार्थं बहुधा प्रायतन्त । श्रुत्यर्थस्य अवगमनायैव पूर्वजैः सूत्रभाष्यादिरूपेण बहवः ग्रन्थाः व्यरचिषत । यथा – महर्षिर्जैमिनिः अथाऽतो धर्मजिज्ञासा इति वेदाध्ययनानन्तरम् अध्ययनफलभूतम् अर्थज्ञानं सम्पादयितुं वेदार्थस्य विचारस्य कर्तव्यतां सूत्रयामास । तथैव बादरायणो मुनिः अथाऽतो ब्रह्मजिज्ञासा इति विवेकवैराग्यादिसम्पन्नम् अधिकारिणमुद्दिश्य निःश्रेयससाधनभूतं ब्रह्मज्ञानं प्राप्तुं वेदान्तवाक्यविचारं प्रतिजज्ञे । एवमेव अन्यान्यपि न्यायादिदर्शनानि पदार्थज्ञानवेदप्रामाण्यसाधनादिसिद्धिद्वारा निष्कृष्टवेदार्थज्ञापने पर्यवस्यन्ति ।

वाक्यार्थविचारश्च न्यायसाध्यः । न्यायपूर्वकं विचारे क्रियमाणे, निश्चयात्मकयथार्थज्ञानेन संशयविपर्ययो निवर्तते । उक्तं हि न्यायैः प्रसाधितो ह्यर्थ आरोहति मतिं द्रुतम् इति । तत्र तार्किकाः तर्कस्य प्राधान्यं मन्वते । वेदप्रमाणस्यैव प्राधान्यं प्रतिपादयतां मतेऽपि तर्कस्य स्थानम् अस्त्येव । अत एव श्रुतिः आत्मज्ञाने मननस्यापि उपादेयत्वमाह । श्रौतं मननमेव तर्कशस्त्रे परमात्मनः उपासनारूपेण न्यायचर्चानाम्ना क्रियमाणं वर्तते । तदुक्तम् उदयानाचार्यैः—

न्यायचर्चयमीशस्य मननव्यपदेशभाक् ।

उपासनैव क्रियते श्रवणान्तरागता ॥ इति ।

शास्त्रचिन्तनं च पौनःपुन्येन क्रियमाणं सम्भाविताः आशङ्काः विनिवर्त्य विशदं ज्ञानमुत्पादयति । शास्त्रं सुचिन्तितमथो परिचिन्तनीयम् इत्यभियुक्तोक्तिः । अभ्यासे हि अर्थस्य भूयस्त्वं भवति । अनभ्यासे शास्त्रं विषमेव स्यात् । अतः असकृत वाक्यार्थचिन्तनं विधाय बुद्धेः वैशद्यं सम्पादनीयम् । योऽनुचनः स नो महान् इति ध्येयवाक्यं मनसि निधाय अस्माकं परिसरे शास्त्रार्थचिन्तनमेव प्राधान्येन क्रियते ।

यथा अध्यापकैः क्रियमाणं शास्त्रबोधनं छात्रेषु बोधं जनयति, तथैव वाक्यार्थप्रस्तावः सभायां कथं कर्तव्य इत्यपि अध्यापकानाम् आदर्शभूतं वाक्यार्थप्रस्तावं दृष्ट्वा छात्राः तस्यां सरणौ पाटवं प्राप्तुं शक्नुवन्ति । विदुषां समवाये आत्मेपसमाधानपूर्वकं क्रियमाणः वाक्यार्थप्रस्तावः सोत्साहम् अध्ययनं विधातुं विद्यार्थिनः प्रेरयति । तस्मात् अस्माकं परिसरे बहोः कालात् वाक्यार्थपरिषन्नाम्ना काचित् परिषद् घटिता, या प्रतिमासं नैकेषु शास्त्रेषु अध्यापकानां वाक्यार्थप्रस्तावम् आयोज्य शास्त्रचर्चां सुष्ठु प्रवर्तयति । अस्यां परिषदि प्रस्तुतानां वाक्यार्थविचाराणां

पुस्तकरूपेण प्रकाशनमपि वाक्यार्थभारतीनाम्ना परिसरेण क्रियते, येन बहूनां शास्त्रार्थजिज्ञासूनाम् उपकारो भविष्यति ।

शास्त्रार्थवारिधयः जगद्गुरवः दक्षिणाम्नायशृङ्गेरीशारदापीठाधीश्वराः श्री श्री श्री भारतीतीर्थमहास्वामिनः तथा तत्करकमलसञ्जाताः जगद्गुरवः श्री विधुशेखरभारतीमहास्वामिनश्च सर्वदा अस्मान् शास्त्रार्थचिन्तनात्मककर्मसु आशीर्षिः प्रेरयन्ति । तेषां चरणारविन्देषु अवसरेऽस्मिन् साष्टाङ्गप्रणामान् निवेदयामि । पुस्तकस्य प्रकाशनम् अनुमतवद्भ्यः राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानस्य कुलपतिभ्यः आचार्येभ्यः परमेश्वर नारायण शास्त्रिभ्यः कुलसचिवेभ्यः आचार्येभ्यः सुब्रह्मण्यशर्मभ्यश्च मया प्रणामाः समर्प्यन्ते । अस्य पुस्तकस्य सम्पादने परिश्रमं व्यधुः डा. राघवेन्द्रभ I: डा सूर्यनारायणभ Iश्च । तेभ्यः मया साधुवादाः वितीर्यन्ते । परिषदि वाक्यार्थ विधाय लेखांश्च प्रदाय उपकृतवद्भ्यः परिसरस्य विद्वद्भ्यः मया धन्यता आविष्क्रियन्ते । अनेकशास्त्रार्थविचारान् आवहन्नयं ग्रन्थः, विदुषः विद्यार्थिनश्च भृशम् उपकरोतु इत्यहमाशासे ।

मन्मथ-फाल्गुन-सित-पूर्णिमा
२३-०३-२०१६, बुधवासरः

सुधीजनविधेयः

ए. पी. सच्चिदानन्दः

ए. पि. सच्चिदानन्दः
प्राचार्यः

yīqāšyuti

yīnāš ywēnāš t mēš ywāš zāwāš n
yīn.j āwānāš t tātātā tēfāš wqīm

Cām wj B AqNācō t fZawāšā fāwāuīm yj uām n j Etbvōbyīn potēā Sytācūtin
mAw oāmyāēti ; āj Ōamçmmš Zāwāšāāā TāeāAāāā n mīāw/wp ōām²ājt wāimā fāuōātāāwš
Zaumq n mīā vāšyāš swāšāpāōōāxwāct NxeDmāqāu trīō fān s^awāhāi uāyāct Aāāfāu fāu
qfā/zāāā Zāā/zāāu n uāšyāāā Ūōfāāā²āā n šyāq vāuā t fāāx/wāš Eqāāxā fāōātā t mūwtj Bn
kātāfā rāpāuāt fūāš Sytm³wrtāj āōāēç n qāā/zāāq m. kāvZātānāš TāfAmūwš r sāāxēç n
Ōfūāā Aāāā fāim fēymūwš fēmaūāçlūāj³ uš n ; ānwēzāçš yīāēāāj uāç vāšyāāātā n šyāç uāç
šyānāuš oāj ušyāwāēzāwīj āšyēç n Tāšyāā wāūēlāēti, Zāfātā²āāā³ uāqīm Tāēti,
āy÷ā mālā fāç 1/2 uāā²āā/ām Tāēti, ytfā²ā/āy fāāāwāwāāēti, j Ešyāūāāē m p wēšyīti,
šyātāšyūāāā fāām Tāēti, šyā¹ fūāāā Zāzāamtnōāē.j qm yīšūāšyāāā Tāēāā/ā n
fāāāāw Tāūç zāwāšāāā āwāwōāāā māāā Tāēāā/ā ōmīy māāā Dām – yā – sālu – wāāmš
yīuā²ēuā²uāāç qā²uāāç fēēqēuā ; ātmāçšyā fēšyāā/ā āwvyōīm n

ōāmyēt māāā Tāēāā/ā mūwrīšāšyāš Eāšyāwāāā n t Nāxēsāāāzāmāūāç māāā
çmēāwāj āēzāwāāā uāā ; āt yēzāwāuāçō 1/2 uāāā swām n Eōy.j Tā²šyēs^awāçqāāB –

yīuōw j āmš āy÷ā ē³kāwāwōē¹ā n
sībūāā Amt Nāyq sūāā hāwāzāāā m

mōtāmī zāātā/āwāwōē¹āu āw j āēB, ōām Tāēw³tāāyāwāāā mūwāwōē¹ā.j āšyānāāāāšš
yā•ēçāāw n māmç² pēāwūāyīwōāāu Zāām¹āāç m p ēāā¹ yūšyāmyōnāāti n
tāāfāmāwīwāwūāvūāwūā A Tāāōšyāç qāēyēçā ; āumtā ēākāw²āāōāç qāēyēB Tāēpāāāēāē
āwēāk mç n qāēyēāpūp² pāāā/āāp wā^aānāy÷ūç wā¹ uānqāēxāāōāēā Zāām tāj w
wā¹ uānšātāuāç uāmī uāā Tāēāçyāšyāš Zāāūāçšyāš āwāwōāw xūçāwā¹ uāāāā Zāāmāwōīm
mš Zāāmāāā wā¹ uāāāā vç Ūyçqā y²āēi ‘wā¹ uānšāfēmā’ fāāāā qāāšyā.j Zāšyāūāām n
ççtā qāāšyā zāāj āūy²šyī qāāšyāūāāūmç n

; Du qāmšyōu Zāšyāāāçāšyāāçāāāu ; āw^aāāātiyōnāāādu šyāçāmb ; āj āuš
qēfēwēfāāūā/āāāēwūš ; šyāyāj wš ; āj āuš yīçū/ūātēwūj n ā^aāāāwāwōāūāāš

ytāTāmi qāyēDu Zāj àuB ; àj àuB ¥.āq. y0° j AāAÀwub ¥mCuB Za/āt qāvSj Sjāmāti
 ; āāvīSjvB ñ wā'' uānēwoāu vñāwāv©u ÀlāwĀCuB ZaAuāqSjCuB SjāmōutāwāwĀuāvñ
 vñāwāv¹ P°SjāSjāuēSjāwmcqāwāĀkāu oĀumāwāmēāvB ñ

āwūāāoAqvmāuāB k^aāĀtāmB óāTāāEāĀāērauāB ; yātāāSjēquā qĒtqāuāāāp
 k^aāĀāyāāōāāEmānāñNāwātāāā³SjēSjtvj, kāmāāōāāwōāāāēSāēmaj Ē/āāāā
 āāēwāōSjāāāNrvā j qāyēapupĀāēāwūāāō^aātqĒāqāāq uāām ñ mēāp j Ē/āāēwĀuāāB
 yāĀ¹p°Zā/ātāāyēqēāvB ñ

27 - 03 - 2016
 TāēPāēā

©ñti
 yĒqāĀSjāē
 »ñ. Ēāi wāōSp- »ñ. yūāāēu/āāSjāē

ÁvXuááSyt á/Syá

ávXuáá

vñSjáb

qayb

yaáNáti

- 1. j Áv®Sjma qÁáB wáqám SjáluvÓa/áavTáx/áavj áEB - »p. Éai wíóSSB 01
- 2. Sjálutáaéauá sávÁá - »p. j ÁóSjvá ; áÉi. Sjá»p 04
- 3. j ytáv®SjáEB - »p. Éatj Áó káuyb 08
- 4. táNtSSjmaÁyáEPÓjwáZáúuanáwvj Áati - »p. SjáÉqél v ávÁuSjtáEB 10
- 5. SjálumíwáÁa jÁvj áEB - »p. ÓáÁawytámB 20

ÍuáSjÁati

- 6. DnáhpÁmÉmtB Cam yÁáDu áSytÁáNÉÁati? - »p. áy. ¥yi ¥yi ÁÉayÁtámB 23
- 7. áv®Ááavj áEB - »p. j ÁóTáÁÉSSB 26
- 8. uDtamiZáúuanáóDmÁáA Záúup®Áati - »p. áy. Ng i Sjáááámqáásti 29
- 9. xTmÁ DnáÁáá - »p. ávÁáusjÉkmb 32
- 10. salutááá ywÁááÁá - »p. ZataáSSB 35

j ÓáwÁámB

- 11. qáZÁÁwáÁB - »p. Zác tNárvÁwÉ áq. sSB 38
- 12. Áwma áv®ÁáqámB - »p. áá/áá á ÓÁwÉ sSB 41
- 13. ÓáÁááwÁáwÁáááwÁáá - »p. ÓáSjEB ká. ¥Áá 47
- 14. ZáSjÁááSjÁati - »p. áá/ááqám áv. NÁ»p 50

tátÁya

- 15. DtmáááPotZata/ÁáÁÁqÁati - »p. yÁáÁáááááSSB 53
- 16. áÁááSjÁááSjÁati - »p. ¥yi w®SjÁááááááá áuB 57

Ամսագրեր

17. յ Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Հազ. Տյա. Շ. տոյ ԱԿԵ	63
18. Հասարակական տնտեսական փոփոխություններ	- Պ. Բաբայան	69
19. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Գրիգորյան Կ. Կ.	72
20. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. յ Բ. Ինտելեկտ	76

Հոդվածներ

21. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. Կ. Կ.	78
22. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. Է. Կ. Կ.	86
23. յ Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. Կ. Կ.	89

Ինտելեկտի ազդեցությունը

24. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Հազ. Կ. Կ. յ յ Կ. Կ.	95
25. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. յ Կ. Կ.	103
26. Ինտելեկտի ազդեցությունը (Thinking Process)	- Պ. Է. Կ. Կ. յ Կ. Կ.	106
27. Ինտելեկտի ազդեցությունը (Systems Approach)	- Պ. Կ. Կ.	111
28. Ինտելեկտի ազդեցությունը (New Trends in Evaluation)	- Պ. Կ. Կ.	116
29. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. Կ. Կ.	126
30. Ինտելեկտի ազդեցությունը	- Պ. Կ. Կ.	128
31. յ Կ. Կ.	- Պ. Կ. Կ.	130

EqŞwƏm mbyĀmp®TāĀāŁa kamāj mīn

NāŁaĀwĀv®ŞyŁĀmpĀŁayāqtāuŁ mīn

Āam nī ucyĀnti j; a®TāŁāmpĒyTiEqŞwƏm mē; ĀŁayāqtāuŁ NāŁaĀwĀv®ŞyŁĀb Āam nī j; ŀa yĀm
mti ĀŁuQyTi nī j; ŀuautnĀ nī Ēāŀa ĒyĀu yŁswĀmŀa mtāqŞwƏm uŀa
mĀuāyŁsĀmŀaQywj ŀutāŁquēyāumā j; v®ŞyŁĀzātinmā ĀŁyĀuāq yāv®ŞyŁĀ ŀyĀumaQy
nī kamāj mī ĀŁuĀyĒawĀtaq ĒyŁyĀā j mī ĀŁyĀuāqtāuŁ mīn mā ĀŁyĀyNēw j; v®ŞyŁĀzāti
EqŞyauāqŞyŁĀSj sāwYĒāŁb Āam ŀq~łti nī yŁūāq ĒyĀmĀĀjŞyŁĀSjwĀTāĀāv®ŞyŁĀuānā -

āj ŀāĀwĀNŞĀ ½ 1ŞĀ ĀŁuĀāēqūĀ ĀŁyāyĀb ĒĀāv®ŞyŁĀb nī y j TāĀatāŁtv®ŞyŁĀm
Āa māyĀmtāq āwZāvŁsĀŁāĒĒyTi 1wāu TāŁāŁāamŞyŁwāmi nī yŁūāq ĒyĀmĀĀjŞyŁĀSjwĀtīn
j; nāv®ŞyŁĀuānā - āŁb; wāq āmĀŁuĀāēqūĀēqtāv®ŞyŁĀb j; nēwāqŞyŁĀm Āa māyĀmtāq
āwZāvŁsĀŁāĒĒyTi nī umb āwZāvŁsĀŁyĀŀ NāwāwāŁāqau ywāwVĒĀumŀa mānāŁĒāpāqau Āam
ĒqtāuaĀāqŞyŁĀSjwĀtīn wā utīn Āaj ŀyĀtīn Āaj ĒyāqŞyŁĀSjwĀmā j; qyāŁu ĀŁuĀāēqūĀ ĀāŁmāwiti
ĀŁuĀāē qūĀ j; ŀq~łti nī uŀa māĀāĀm ĒyĀmŀaQywj ŀutāŁquēyāuĀŁb' Āam wĀāēŁyĀti nī mā
ĀŁyĀŀĀĀv®ŞyŁĀyĀmĀŁyĀtĀĀv®ŞyŁĀyĀm j; ŞyĀuāŁūāqŀĀşwān nī ŀāuĀwāyāĀĀvāc u
ĀŁuĀāēyĒyĀŁuĀmā j; v®ŞyŁĀŁā ŞyĀā j; āwmluti yĒyĀu j; v®ŞyŁĀyĀmĀuĀw TāĀānĒāvĀu
ŞyĀuŁwā®TāĀŞyĀemi nī Āam Ēātin

काव्यशास्त्रीया भावना

डा. चन्द्रकला आर्. कोण्डी

यद्यपि काव्यं लोकोत्तरवर्णनानिपुणकविकर्म इत्युक्तं मम्मटाचार्यैस्तथापि तादृशकविवर्णनं यदि सहृदयैर्न भाव्यते तर्हि काव्यास्वादो न शक्यत इत्येष विचारः पण्डितराजजगन्नाथेनानन्यसाधारणतया प्रतिपादितः भावनापदप्रयोगद्वारा । रमणीयार्थप्रतिपादकः शब्दः काव्यमिति काव्यलक्षणं विधाय, अर्थस्य विशेषणभूतां रमणीयतां लोकोत्तराह्लादजनकज्ञानगोचरतेति व्याख्याय, आह्लादे वर्तमानस्य लोकोत्तरत्वरूपजातिविशेषस्यापरपर्यायस्य चमत्कारस्य कारणरूपेण भावनाविशेषस्तेन व्याख्यातः—पुनःपुनरनुसन्धानात्मतेति । भावनापदं बोधवर्ग-भाववर्गयोः सामान्यम् । किन्त्वत्र तादृशसामान्यरूपेण भावनापदं न प्रयुक्तमिति दर्शयितुं भावनाविशेष इत्युक्तम् । स एव विशेषः पुनः पुनरनुसन्धानात्मकः बोधवर्गीयः । रमणीयतालक्षणे वर्तमानं ज्ञानापदं भावनापरम् । काव्यार्थज्ञानाच्चमत्कारो जायते । तच्च काव्यार्थज्ञानं भावनारूपमेव स्यात् इति नागेशभः । (ज्ञानञ्च भावनारूपमेव, नान्यदित्याह—गुरुमर्मप्रकाशे)

आलङ्कारिकपरिभाषायां भावना नाम वेदान्तमतसिद्धं पुनःपुनरनुसन्धानरूपं ज्ञानम्, न तु सामान्यज्ञानम्, न वा तार्किकमतसिद्धं वेग-भावना-स्थितिस्थापकात्मकसंस्कारेष्वन्यतमो गुणः । यतो हि तार्किकमते ज्ञानस्य द्विक्त्तणावस्थायित्वात् पुनःपुनरनुसन्धानस्वरूपं भावनात्मकमेकं ज्ञानं न सिद्ध्यति । ऐक्यं साजात्यनिबन्धनमतः एकस्य ज्ञानस्य नाशानन्तरम् अन्यज्ज्ञानं भिन्नसामग्र्या निष्पद्यत इति तस्मिन् (ज्ञानान्तरे) तन्न घटते । अत एव पुनःपुनरनुसन्धानात्मकभावनापदव्यपदेशोऽपि तत्र न युज्यते । अतश्चमत्कारजनिका भावना वेदान्तिमतानुसारेणैव स्वीकरणीया । वेदान्तपरिभाषायामुक्तम्—

किञ्च सिद्धान्ते धारावाहिकबुद्धिस्थले न ज्ञानभेदः किन्तु यावद्धटस्फुरणं तावद्धटाकारान्तः करणबुद्धिरैकैव ।? इति । एतादृशं धारावाहिकत्वं ज्ञानाभेदत्वञ्च यस्यां भावनायां वर्तते सैव भावना काव्यचमत्कारजनिका । अत एव काव्यलक्षणगतश्चमत्कारः पुनःपुनरनुसन्धानात्मकभावनाजन्य एव गृह्यते । पुनःशब्देन न्यायनयोक्तभावनाख्यसंस्कारो व्यवच्छिद्यते । काव्यार्थस्य भूयोभूयः समानविषयकः स्मृतिविशेष एवात्मा भावनायाः । तेन ?भाव्यत? इति भावनाया व्युत्पत्तिः सिद्ध्यति । एवं सा भवितुर्भवनानुकूलभावयितुर्व्यापारविशेषः, ज्ञानस्य प्रवाहः, न तु तृतीयक्षणे नश्यमानं ज्ञानम्, तादृशज्ञानेन चमत्काराजननात् । अत एव पुत्रस्ते जात इत्यादौ लौकिके वाक्ये काव्यलक्षणस्य नातिव्याप्तिः, तत्र पुत्रजननस्य ज्ञानमात्रस्य सत्त्वात्, ज्ञानधाराया(भावनाया) असत्त्वाच्च । यतस्तद्वाक्यश्रवणेन सन्तोषमात्रं लभते, न तु तद्वाक्यार्थं पुनः पुनः भावयति । तेन लौकिकवाक्येषु ज्ञानमात्रं भवति, न तु भावनेति सिद्धमतो न लौकिकवाक्येष्वतिव्याप्तिः ।

यद्यपि पुत्रजननजन्यसन्तोषनिवेदकं तद्व्यक्यमिति पुनःपुनः तस्यानुसन्धानं करोतीति वक्तुं शक्यते, तथापि प्रथमवारं तद्व्यक्यश्रवणेन जातः सन्तोषः, अनन्तरं तस्य स्मरणेनापि समानतया, अर्थात्तादृशपरिमाणेनैव जायत इति वक्तुं न शक्यते । अर्थात् श्रवणकालेऽनुभूत आनन्दः तदुत्तरस्मरणकाले न्यूनो भवति । किन्तु काव्यार्थभावनया जायमानानन्दः स्मरणकाले आनन्दं न न्यूनीकरोति, न वा तत्समानमानन्दं ददाति, किन्तु स्मारं स्मारम् अधिकाधिकमानन्दं ददाति । यावताऽधिकं चर्यते तावानधिक एवानन्दो जायत इति तत्र कारणं भावनाया विलास एव, नान्यः कश्चन । अत एव जगन्नाथेन भावना चमत्कारजनिकेत्युक्तम्, न तु आह्लादजनिकेति । चमत्कारत्वञ्च लोकोत्तरत्वापरपर्याय इत्यपि तेनैव प्रतिपादितम् । अतः लौकिकाह्लादजनिकात्वं नास्ति भावनायामिति लौकिकाह्लादेषु नातिव्याप्तिः ।

एवं लौकिकः कश्चन विचारः पुनःपुनर्नानुसन्धीयते केनचिदिति तत्र न भावना, किन्तु ज्ञानमात्रम्, परन्तु रसास्वादरूपपरमप्रयोजनकः काव्यार्थः पुनःपुनरनुसन्धीयत इति तत्र भावनेति निष्कर्षः । अत एवानुभवसात्तिकत्वं तस्य प्रतिपादितम् ।

अत एव (समूहालम्बनविधया घटादिज्ञानेऽतिव्याप्तिवारणाय) काव्यलक्षणो निविष्टं ज्ञानपदं विहाय प्रथमपरिष्कृतलक्षणे भावनापदं निविष्टम् । तदित्थं समर्थितं नागेशभने-

यत्किञ्चिच्चमत्कारजनकज्ञाने समूहालम्बनविधया भासमानान्यार्थप्रतिपादकशब्दे काव्यत्ववारणाय ज्ञानेत्यपहाय भावनेत्युक्तम् । किन्तु समूहालम्बनज्ञाने घटादिज्ञानेन काव्यार्थज्ञानस्य सौन्दर्यहानिरुत्पद्यत इति तस्यापि घटसमानतया काव्यत्वप्रयोजकत्वं नश्यतीति, काव्यार्थज्ञानधारेव घटज्ञानधारा न भवतीति भावनापदनिवेश इति वचनं वरम् । अतः काव्यार्थः घटाद्यर्थ इव ज्ञानमात्रं न, किन्तु चमत्कारजनकज्ञानप्रवाहरूप इति काव्यार्थस्वरूपं भावनाशब्देन स्पष्टीकृतं भवति । काव्यार्थः भावनाविशेषविषयः, न तु ज्ञानमात्रस्येति तात्पर्यम् ।

यद्यपि भावनाशब्दः काव्यलक्षणे न निविष्टः पण्डितराजेन तथापि काव्यसारभूतस्य चमत्कारस्य जनकत्वेन भावनाया अङ्गीकृतत्वात्, रमणीयतायाश्च तदधीनत्वात्, अर्थस्य रमणीयतासिद्धौ, शब्दस्य रमणीयार्थप्रतिपादकत्वसिद्धौ च भावनैव मूलमिति सिद्ध्यति । अतः काव्यलक्षणस्थाऽर्थगततरमणीयता भावनासमुन्मिषितैव प्राधान्येन विवक्षिता, वस्तुनिष्ठा तु गौणरूपेण ।

रसास्वादविषयकभावना काव्यव्यापारमात्रेणैव प्रतीयते, न त्वन्यसाधनैः । अत एवैनां भावनां शाब्दीभावनेति वदन्ति । इयं भावना आनन्दात्मिका । श्रुतिः सहृदयहृदयरूपानुभव इति सर्वमप्यत्र प्रमाणम्, यथा श्रुतिर्वदति रसो वै सः, रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति इति । यद्यपि शब्दजज्ञानं परोक्तमित्युच्यते, तथापि वेदान्तदर्शनानुसारं तत्त्वमसीत्यादिवाक्यमिव आनन्दाकारचित्तवृत्त्यात्मकचर्चणाऽपि अपरोक्तसुखालम्बनेनापरोक्तात्मिकैव । अर्थात् चर्चणाया

अनुभवः सहृदयस्य सात्तादेव भवति, तथैव शब्दव्यापारजन्यत्वात् भावना शाब्दी अपि भवति ।

शब्दस्य अर्थप्रतिपादकत्वं रमणीयार्थप्रतिपादकत्वेन विशिष्यते भावनयैव । यदा चन्द्रादिषु वर्तमाना वस्तुनिष्ठा रमणीयता, काव्येषु भावनासाधिता भवति तदैव शब्दस्य रमणीयार्थप्रतिपादकत्वं सिद्ध्यति । यतः कामिनी, चन्द्रमाः, पद्मम्-इत्यादिरम्यवस्तुच्चरणमात्रेण कोऽपि चमत्कारो न जायते । अतः स्वतः रमणीयस्यापि वस्तुनः काव्योपयोगिरमणीयतासम्पादिका भावनैव । भावनाऽसहकृतायाः वस्तुनिष्ठरमणीयतायाः काव्यत्वप्रयोजकत्वं नास्ति । शब्दः वृत्त्या अर्थात् शक्ति-लक्षणा-व्यञ्जनान्यतमात्मकेन सम्बन्धेन अर्थं प्रतिपादयति, तादृशार्थो यदा भावनया लोकोत्तराह्लादं जनयति, तदा तादृशार्थप्रतिपादकशब्द एव काव्यम् ।

जगन्नाथेन रसस्वरूपनिरूपणावसरे एकादशमतानि उद्धृतानि । तत्र अभिनवगुप्तमते-समुचितललित-सन्निवेशचारुणा काव्येन समर्पितैः सहृदयसहृदयं प्रविष्टैः, तदीयसहृदयतासहकृतेन, भावनाविशेषमहिम्नाद्, इति, भ नायकमतेऽपिद् सात्तात्कारेण, विषयीकृतो भावनोपनीतः इत्युक्तम् ।

नव्यमते भावना दोषविशेषत्वेन निरूपिता । काव्ये नाट्ये च कविना नटेन च प्रकाशितेषु विभावादिषु व्यञ्जनाव्यापारेण दुष्यन्तादौ शकुन्तलादिरतौ गृहीतायामनन्तरं च सहृदयतोल्लासितस्य भावनाविशेषरूपस्य दोषस्य महिम्ना कल्पितदुष्यन्तावच्छादिते शक्तिकाशकल इव रजतखण्डः समुत्पद्यमानोऽनिर्वचनीयः सात्तिभास्यशकुन्तला-दिविषयकरत्यादिरेव रसः ।

आत्मनि अवर्तमानं दुष्यन्तत्वरूपं धर्मं भावनयैव पश्यति सहृदय इति । सहृदयः काव्यनाट्यान्यतरसमर्पितं विभावादिकं जानानः दुष्यन्तादौ शकुन्तलारतिं व्यञ्जनाव्यापारमुखेन गृह्णाति । तत आत्मनो नैजेन भावनात्मकदोषविशेषेण सहृदयस्यात्मा दुष्यन्तत्वेनावच्छादितो भवति । तदा रजताद्यविद्यादूषिते शक्तिकाशकलं पश्यति आत्मनि रजतखण्ड इव तस्मिन् सहृदये भावनात्मकदोषवशात् अनिर्वचनीयःशकुन्तलादिविषयकरतिरुत्पद्यते ।

अस्मिन् मते रस उत्पन्नः, रसो विनष्ट इतिव्यवहारोपि भावनाधीनः । (अयं च कार्यो दोषविशेषस्य, नाशश्च तन्नाशस्य ।)

भावनारूपदोषविशेषकल्पनैव भारयत इत्याक्षेपं समाधानः जगन्नाथः भावनाया महत्त्वमेवं प्रतिपादयति-

यदपि विभावादीनां साधारण्यं प्राचीनैरुक्तं, तदपि काव्येन शकुन्तलादिशब्दैः शकुन्तलात्वादिप्रकारकबोधजनकैः प्रतिपाद्यमानेषु शकुन्तलादिषु दोषविशेषकल्पनं विना दुरुपपादम् । अतोऽवश्यकल्पनीये दोषविशेषे, तेनैव स्वात्मनि दुष्यन्ताद्यभेदबुद्धिरपि सूपादा।

इति । स च सहृदयतोल्लासित इति पण्डितराजेनोक्तम् । अर्थात् सः सहृदयस्य सहजातो धर्मः । सामान्यो मानवः किञ्चिद्वस्तु पश्यति । परं वस्तुस्वरूपदर्शनमात्रतुष्टः सः वस्तुनि सौन्दर्यमपश्यन् तद्वस्तु उपेक्षते । किन्तु वस्तुसौन्दर्यदर्शनकुशलः सहृदयः सौन्दर्यसमुपेतं तदेव वस्तु पुनःपुनरनुसन्धते । एतादृशमनुसन्धानमेव भावनेत्युच्यते । एतादृशी भावना सहृदयनिष्ठैव, न काव्यशब्दनिष्ठा ।

पण्डितराजोपस्थापितरसव्याख्यानानां सूक्ष्मतयानुशीलने कृते सति, सहृदये दुष्यन्ताद्यभेदबुद्धिसम्पादनमेव भावनायाः प्रधानं फलमिति ज्ञायते । यतः प्रमातुः दुष्यन्तादिना आश्रयेण अभेदे सति तस्मिन् शकुन्तलाविषयकरत्युत्पत्तिः अनायाससाध्या । शकुन्तलादौ अगम्यात्वज्ञानानुत्पादोऽपि भावनया सहृदयस्य दुष्यन्तीभवनादेव जायते । शकुन्तलादौ अगम्यात्वज्ञानोत्पादस्तु स्वात्मनि दुष्यन्ताभेदबुद्ध्या प्रतिबद्धयत इत्याहुः इत्युक्त्वा पण्डितराजेन एतत् स्पष्टीकृतमेव । एवं स्वात्मनि दुष्यन्तभावनयैव सहृदयस्य रसप्रतीतौ सिद्ध्यायां भावनाफलतया विभावादिसाधारणीकरणकल्पनमावश्यकम् । अत एव पण्डितराजेन यदपि विभावादीनां साधारण्यं प्राचीनैरुक्तः इत्यादिना विभावादिसाधारणीकरणं प्राचीनोक्तत्वेनैव प्रतिपादितम् । परन्तु अतोऽवश्यकल्प्ये दोषविशेषे तेनैव स्वात्मनि दुष्यन्ताभेदबुद्धिरपि सूपपादा इति कथयता पण्डितराजेन ?दुष्यन्ताभेदबुद्धिरपि? इत्यत्र ?अपि? शब्देन विभावादिसाधारणीकरणमपि सूचितमित्यापाततः प्रतीयते । किन्त्वत्रत्यापिशब्देन अवधारणार्थस्य ग्रहणात् भावनाव्यापारेणावश्यकल्प्येन दुष्यन्ताभेदबुद्धिरेव सूपपादा इत्यर्थग्रहणात् आश्रयेण सह सहृदयस्य तादात्म्यसम्पादनमेव भावनायाः प्रधानं फलमिति पर्यवस्यति ।

एवञ्च दुष्यन्ताभेदबुद्धिसम्पादनं भावनायाः प्रधानं फलम् । शकुन्तलादावगम्यात्वज्ञाननिवृत्तिस्तु भावनायाः पारम्परिकं फलमिति पर्यवस्यति ।

इति शम्

Ààà EqtaVÌnaçtuw àmanà swàvçtuw j mi ; àwòmSjyaYÌuaàxç ; ytB
' waj SjyaYÌuaàxçEqtaVÌna Cam ytàoatàumçn
; v®SjæEÀaSjætmti-

**1/2 Sjya táluaý SjæSjævmaà Sjmsylwààà ñ
távmaSjyaYÌaàstÉ stÀa ZaaDuay m**

Cam quç; ytav®SjæB ÀaqtavÌnaçta Cam ÈaàSjæSjæB ñ NçstÉ tàvmaSjyaYÌaà
sitÀaàç Àa ZaaDuay CwàQjÀ wmnàBÀat m³yYÌab ' waaç, wua màÀaZaaçtuwòm ZamàB yÌwami
; àwòmSjæqtavÌnaçtuwàswami EqtaVÌnaçtuwà ñ tàvmaSjyaYÌaà ZaaDuay Cam Sjnaà
EqtaVÌnaà ; ÀàwuçÀaàswàçtu - ; ytav®SjæÉu kÀa ; ytB ; m lu³umçCam Sjnaà
j tSjæDu yÈswami ; Ààwu cam quàv®SjæB Sjnti Cam j mi ÀaçSjæB EqtaasluQjÀ w
j àtSjæEàçàB swàm j Àaç unà quàv®SjæE³wpmnòw ; ÀàwuDuaaç quàv®SjæE³wti ñ

Àa j ÀaçSjæEàçEqtauaB lùpuçwtòm j Àaç àaàswaçaÀa vçumçn ; Ààwuçmätçumua
; ytav®SjæEàç³um cam luàmÈSjY'pim cam wà'utiñ unà ÀaçSjæEàçEqtaVÌnaçtuw wçç Àa v®SjæE³w
Nàumçmnà ; Ààwuç ; ytUjçZaaàlù'puçwçpàç ; vSjæE³wti ; w lùpuçwàSjæEutiñ

ÀaçSjæu vSjæEç EqtauaB yÌwàAi àaàswàçlùpuçwtòmà Àwàà³wç mà Àa Sjæaaç
; vSjæEàçàSjæluç YÌum cam j mi Àa ñ quàèaQjävSjæEààSjæluç Àwàà³wç vSjæE³wç j
yàtaàaòSjæE³wçwàm'pç ñ wçtu ; ytÀwààlù'Ààwuçwçç EsDu Àwàà³wç vSjæE³wààB
wSjæEàçSjæE³wçwàm /yàtaàaòSjæE³wçwàm Sjæç àwÈaòB ñ

; yta'upaçtu vSjæE ' waj ÀaqtavÌnaçtu ààxçami ' waj mi yàaami Eqtaua w w ààxçà'j
Zaaumçn ZantDuçtaàààxçàààà'È'çàçàQj - NçÀa ! Àa ààwìuam, Àaòm wmetààçSjævç Àa
; swmi Cam mwçqtalààçààààwàm wmetààçSjævçÀa ; swmi Cam mwçqtalààçààààwàm Sjnaà
swàm ñ Eqtaua ààxçàunà -

quàtyB ÈyamvtaB DwàafwçÈa j ÈB ñ

Ei wààwàm'Àa mnàç hvakàam àÈwSjæàw m

DwDtiàDwyaYÌuZaSj'jumà ; ÀàwuavSjæEà ; àwxuàSjntiñ CÀpàsÀàDwUjçp
ywenwçqtalààxçà'çSjt vSjæEàmÈpuÀ Àa DwàSjumçmàNèyaYÌutà/SjæSjævSjæEà/àatçtuw
àmanàwami vçç w w Zay³um ñ ; m l j NpàB ywenwçqtalààxçUjçp ; ytavSjæE³wçwàm'pç

uðuað 'wáj mi ; sawaçswám yá awíaxEÚyqà áSiuá rañE®Paa cam Sýumõ ' ; àoáo3u qaj Sýac swám' cam wà'ucqàSýeSýua rañE®Paa awEakmçñ ¥wpuðuað áSýuaúab luásj áEaçka swám yá ; ãñE®Paa, uðuaðmáluásj áEaçswám yá rañE®Paa swám cam ; ãñE®Paa rañE®Paaúab áSýuaúab vÓalç Sýanmçñ

¥wtpqavvÓalç swíkaSýua rañE®Paa, qàSýeSýua ; ãñE®Paa ; Áuða vÓalç maswíkaSýuúw ; ãñE®Paa, qàSýeSýuúw rañE®Paa ç%uða qávæqEawEaçwmmçñ

; ðu awEaçðu qáEñáEß ðaamlúß - ; ãñE®Paa wðu rañE®Paa wðu j ; àoáEaçóoà wmmçñ ; ãñE®Paa wðu ¥Sýß ; àoáEß Zauáutakawti ; qEÍj ; luásj áEß ñ uðuað áSýuaúab Zauáçab ; awíTusýß, uá ðwraçSýðu TáAðu Zauáçawíka ðaamçya ; ãñE®Paa E°umçñ ¥wZauáutakawwáçqáua qàSýeSýua qávwa'uc ; ãñE®Paa swám ñ ç%ñtuðua ; luásj áEß 'wáaq ; sawaçka swám yá ; ãñE®Paa swám ñ uná qávwa'uc yá uáÚyqà swíkaSýua ñ ç%ñtluásj áEaçqáua swíkaSýua ; ãñE®Paa swám ñ

¥wprañE®Paa wðuáaq ; àoáEaçóoà swám ñ ¥Sýß ; Zauáutakawti ; Áuß luásj áEß camñ uðuað ZauáçawíTusýß, uá ðwraçSýðu Zauáçawíka ðaamçya rañE®Paa E°umçñ uná qávwa'uc swíkaSýua rañE®Paa ; Zauáutakawwáçqáua mðuá rañE®Paa wðu wmmçñ ¥wpuðua luásj áEaçswám yá rañE®Paa swám ñ uná qávwa'uc áSýuaúawíaxß qàSýß ñ mðu 'wáj mi luásj áEß ; sawaçswám ñ

¥wtáoEáSá ãñE®Paa Sýuá ; ãñE®Paa rañE®Paa j wQpTá'umçñ ; mb táñtsspañç qávæqEawEaçkaðm ñ

mða rañE®Paa Sýuaçqáti ; ãñE®Paa Sýuaçqábj qávçjal upw' mátwát lumçñ

rañE®Paa Sýuaçqáti (ãñE®Paa)

'awq' u i 'pswám' ç%uða awçj Ái 'pswáÚyqab ándab áSýuað swóm ñ awçj Áa Sýuaúab qávçjal upa Sýi 'pswá Sýuaçqáti ; nwa swíka Sýuaçqáti? ; ða swíka Sýua yá táluá Sýua swám ñ ; m ¥w mðuá rañE®Paa wtiñ ; ðuað áSýuaúab Zauáçawíka ; mb vçumçñ qÁanab ywkatáç yläa mÓtÁi qÁanf ákÍj uða am'ím ñ ; mb yläawáj Sýðu qÁðu Zauáçawíkaçqáðamb ñ mða j ; ðu rañE®Paa wta'umçñ rañE®Paa Sýuaçqábj QíwáZá'u uðu qávçjal uti ; Áaaj mb swám, ; ðu y®paamZay®paami ñ yá táluá Sýuaúab rañE®Paa wtaç Zauáutakawwáçqáua ñ ; mapða swíka Sýua rañE®Paa ñ ¥mÁçqáua qávçjal upwea SýeZab ðwaa Sýumçñ áSýimá tántssß rañE®Paa swíka Sýuaçqáðu qávçjal upða ðwá Sýeçm ñ

j ÀmÉ®PaaSjuaqòati (wàdmwti)

OjwàZàwuðu qàwSjàluti; ÀmÉ®PaaSjuaqòabàsáwmlá'Àaám n'áwTàxàSjuà; ÀmÉ®PaaSjuà Sjà:umçhvàn 'áwq°u i 'hç:swám' c°uDtíhà wà'uçi 'PaaSjuà áwTàxàSjuà wmnçñ OjwàZàwuðu wàdmwPZàwSjàlutiçtábi 'PaaSjuatqòu swám n i 'PaaSjuaqòauá áwqj PaaSjuauá qàwSjàw'wðu ÐwàSjàç; nðu; Ávuàpàq kàuamçñ çupj i 'PaaSjuà qÀanàabyUayáÁhàðT Sjà swám n çtátw áSjuaptáNtSSP ÁatqÁhà ZàwàhàatUayá ÐwàSjàám n ¥xà j áSjuà; ÀmÉ®PaaSjuà Áà mārāNÉ®Pāān

qàwSjàlutiòòà swám - ¥SjàSjuaqòábrNBSjuaqòaticām n ¥SjàSjuaqòáunà - 'sá'wà wíká m Sjà'zà' c°uúh sàk PaaSjuauá OjwàZàwuúh rāuPqàwSjàlupwíká PaaSjuaqòatw n umaçāN; Ðà wíkmām ¥Sjàw áSjuà wmnçñ2 rNBSjuaqòáqàwSjàlupunà - wà'uçrøeÜB áSjuab ZauÐyáB swðm j qimíh qàwéwáSjuauá qàwSjàluti EÜÉðÉPáSjuaqòáwmnççām táNtSSP tÁumçñ 'Sjà'zà Ðhà'wà sÐjwà qà'wà wíká m' çām wà' uç¥Sj ¥w SjmāSjà'zà j mdāB áSjuab Sjàçām Ðhàkàti, sàk'Àti, qàkàti, wíká'p j n; Ðà sàk'Àçqòauá Ðhàç, qàhàçqòauá sàk'Àç, wíká'çqòauá qàçj áwTàh qàwSjàlup OjwàZàwuðu áwXuàpðm n ¥māYtābrvçqàwéwáSjuà EÜÉðÉPáSjuazām áwTàxà'zà swám n EÜÉðÉPáSjuà máqàwéwáSjuazām áwTàçupswám n ¥wP Sjà'zà SjmāSjà'zà qàwSjà'zà - sàk'ÀçqòáwSjà - qàçqòáwSjà wíká'kām 'Sjà'zà Ðhà'wà sá'wà qà'wà wíká m' çām wà' uanþ n ¥wptáNtSSP t mç OjwámçqAB ráuáhàPaaSjuauá'zà çÉðçÉPá'zà Zòáhà sáwàhà; Ávuàç:swám n

áSjmāSjà'zà Áà wéaSjà'zà ¥wPÁa ÐwàSjàwðm n mçwÁðm umi 'Sjà'zà Ðhà'wà sÐjwà qà'wà wíká m' çÁ'páw' uç'wíká m' çām àm'Àmā rāuá wíká'PaaSjuaw Zòáhàwmnçñ umaçāN wà' uçām'Pá'wà uá áSjuà Zòáhà swám n; máçwíká'PaaSjuauáÐhàhà - sàk'À - qàhàSjuauáwTàxà'zàhà swðm n áwTàxà'zà smāhàB áSjuauá'zà çÉðçÉPá'zà Zòáhà sáwàhà; Ávuàç:Áa swám n umaçāN 'á'zàhà'p j qÉānəwāAyləoß yt'wamí çām áhàutàçwmnçñ; náni á'zàhà = á'zàçqÀanāB (áwTàxà'zàhà) qÉānəwā = Zòáhà (áwTàç:uá) swðm n mççāwTàç'¥w; Ávuàç:á'zà Zòáhà sáwàhà swám, Áà máçÉðçÉti, umaçāN á'zàhà á'zà'wà ytāB = ytāhà swðm n ytāhàçqÀanā'zà Zòáhà sáwàhà swám n unā Sjàpàq áSÒáSj; ÁupáSÒáSj áSÒáhà uaj mçñ yāp'utí; áSÒáSjytw áSÒáhuaj mçñ umb áSÒáSjwá ywáçq áSÒāB ytāhà ¥w swám, mnà qíwá'wà' uç'Ðhàhà - sàk'À - qàhàSjuáya Sjàçq áSjuà; ÁuáB Zām á'zàhà Zòáhà wà Áa sáv mā'Nāni; mB máyá'zà Zòáhà sáwàhà; Ávuàç:Áa yÉswám n ÐhàhàAub ywáB áSjuab Zòáhàhà wíká'kām á'zà Zòáhà sáwàhà; Ðwā swðm n; mB Ðhàç, sàk'Àç, qàç, j wíká'çqòatw qàwSjàlup OjwàZàwuðu áwXuá n; mB 'Sjà'zà Ðhà'wà sÐjwà qà'wà wíká m' çām wà' uá sZauB; upswám - Sjà'zà Ðhà'wà wíká m, Sjà'zà sÐjwà wíká m, Sjà'zà qà'wà wíká m çām n ¥wPÐhàhà - sàk'À - qàhàhà á'zà Zòáhà sáwàhà (áwTàç:uá wTàxà'zà sáwàhà); Ávuàç wíká'ç (á'ç) ¥w swám n çÁptm wéaSjà'zà sá'wà yá'ðu Zás'P Sjuauá Ojwà'nehá'zàç: rāv Sjà'ç j áçvT Nā'Áuá ¥wPZām qāāmtiñ ytāB SjmāSjà'çām; Ðà

À y y³ wāt hāy àu Tāwā j³ wāt Nām m̄
ç³ h̄ j³ ā Dmsw³ wāā ā Sjuayāt āūt āumçñ
Àāñf³ pānuāpwī uhwōyē Dm̄i Zauāākmçñ
ā Sjuāwī āxāçū wāūb qā s̄yā lūās j³ ā s̄ s̄yñ
rāñf³ pānuāmbu Zauāāpwī uāt lūmçñ Cām ñ

“wāj mi y³ S̄y S̄y m̄çyūāç ā Sjuuāb ā s̄ f̄ f̄ S̄y m̄çy³ w s̄ itāk āumçñ m̄h̄ j³ Qjwāzā wūdu qāw s̄yā lūb wōç s̄yā³ pūt ā s̄ āumçñ ā s̄ f̄ f̄ S̄y m̄çy³ w rāççñ Nw̄b Nq̄w̄b swōm̄ ñ “s̄ D̄jwā wkām S̄yā³ b̄” Cām wā' uç s̄āk h̄ā Sjuuāb wk h̄ā Sjuuāā j³ y³ s̄y³ y³ w S̄yā³ b̄ s̄y m̄āeswām ñ ; h̄ā f̄ā S̄yāç s̄ it b̄ ñ qē f̄ m̄ā Sjuuāb ā wī āxā çā s̄ wā h̄ā S̄yñ f̄ tī, ā Sjuuāb ā wā s̄ wā h̄ā S̄yñ f̄ tī, ā Sjuuāb S̄y m̄ā e; h̄ā Qjyē ām ā s̄ f̄ f̄ S̄y m̄çy³ w Nq̄w̄b tē f̄ umūā Yī tūmçñ

S̄yç j³ f̄ā ðn v̄çā y tā h̄ā S̄y m̄çy³ Sjuuāwāj S̄y s̄ w pāç Qjwām Zauāā h̄ w uūçā Zāç h̄ā Sjuā ; Auañā e s̄ wām Cām wē ā S̄y f̄ t m̄ t̄ in unā –

; wk h̄ā y tā b̄ t̄ ā m̄ ; m̄ ðç f̄ā s̄ w lūām ñ
t³ Zayānt h̄ā f̄ āu Zāk m̄ wā b̄ ā āç yā m̄

ç³ wū p̄ wā s̄ y b̄ Eī ā wī āç ā wūmçñ ; h̄ā wāy³ p̄ ā ā vāç p̄ w āām umi S̄y tō h̄ā wā b̄ ā h̄ m̄ wā umi uā w m̄ i w p̄ t t q̄ b̄ uā ; ā ē ā h̄ā h̄ā S̄y ē lūāy mā w m̄ i mw y ā m̄ ā e s̄ w lūām ñ “t³ Zayānt h̄ā f̄ āu m̄ç zākā h̄ā s̄ w lūām ” Cām wā' uç s̄ w h̄ā Sjuuāb S̄y b̄ Zākā ā wūmçñ ; ā ē ā h̄ā Sjuuāb S̄y m̄ ā e m̄ç Cām Tā f̄ ā h̄ā rā f̄ uāç ā vāç q̄ w m̄ çñ y w t̄ h̄ā ; ā ē ā h̄ā – s̄ w h̄ā Sjuuāb S̄y m̄ ā e y S̄y ç h̄ā d̄ m̄ ñ m̄ m̄ āç Zā f̄ āç s̄ wām umi ‘; h̄ā f̄ āu’ ç³ w h̄ā Qjwāzā wūb (lūç) S̄yñ b̄ Zāu d̄ y ? ; ð uā f̄ ā f̄ ā āumç m̄ i ‘ð n m̄ ð u’ Cām q̄ ā ð u ; h̄ā ; Auañā e b̄ S̄y m̄ ē ū b̄, m̄ h̄ā ð n h̄ā Sjuuā wā s̄ āç s̄ wām ñ m̄ m̄ i j³ ; ā ē ā h̄ā ð u ð n h̄ā ð u j³ S̄y m̄ ā e y S̄y y³ w ā vāç q̄ s̄ wām ñ y w t̄ Auaç m̄ ā ð n h̄ā Sjuuāt q̄ b̄ u ; ā ē ā h̄ā ð u qā w s̄ yā lū p̄ s̄ wām ñ ; m̄ āç lūā s̄ y f̄ ā y y³ ū ā Qjwāzā wūdu Zauāç y³ p̄ m̄ āç ā wūmçñ y w t̄ w ‘ð n h̄ā wā S̄y h̄ā v̄ m̄ ā n f̄ q̄ ā k̄ ā t̄ h̄ā ā wūmç ç³ w h̄ā ‘ā wūmç Cām Tā f̄ ā h̄ā rā f̄ uā wā y³ h̄ā Sjuuā b̄ S̄y m̄ ā e k̄ ā t̄ w m̄ ē ð ð n h̄ā ð u m̄ ā S̄y m̄ ā e S̄y ū j³ Aū āç ā wūmç ç³ h̄ā ð n h̄ā y³ ð u wā ā s̄ f̄ f̄ S̄y m̄çy³ wç ‘ð n h̄ā wā’ ç³ w h̄ā Qjwāzā wūb S̄yñ b̄ S̄yñ b̄ Cām Zā f̄ āç s̄ wām ñ ; h̄ā āç E lū ē b̄ q̄ w w ā w s̄ wām ‘ð n m̄ ð u q̄ b̄ x̄ ð u’ ç³ w Auaç m̄ çñ m̄ h̄ā ð n h̄ā Sjuuāç q̄ b̄ ð n h̄ā ç qā w s̄ yā lū p̄ s̄ wām h̄ā m̄ā y lūāā Sjuuāç q̄ b̄ t̄ in ; h̄ā ð n h̄ā ð n h̄ā Sjuuā b̄ S̄y m̄ ā e y S̄y y³ w q̄ b̄ x̄ āç s̄ wām ñ ; m̄ b̄ Qjwāzā wūdu ; y³ p̄ ā m̄ b̄ h̄ā d̄ m̄ ñ ; āç j³ ‘Zā m̄ b̄ S̄y v̄ ç ā w h̄ā wā ç³ w h̄ā ‘ð n m̄ b̄’ Cām q̄ ā ð u ; Auañā e ç s̄ wām ñ m̄ h̄ā ð n h̄ā Sjuuāç q̄ b̄ ā t̄ ā w ā t̄ ā eç qā w s̄ yā lū p̄ y ā Aū ā m̄ ñ ð n h̄ā ð u ā t̄ ā w ā t̄ ā ð u j³ S̄y m̄ ā e S̄y ū j³ ā s̄ y³ y³ w q̄ b̄ x̄ āç v̄ ç m̄ çñ y w b̄ wē ā s̄ y f̄ ā b̄ ‘ð n m̄ ð u, ā wū t̄ ā ð u’ ç³ w ā āç ā h̄ā t̄ ā uāñ ā eç Qjwāzā wūdu qā w s̄ yā lū p̄ y ā h̄ā m̄ çñ

wòmínb weaSyé/zakati ; uti ; ÁuaNáfwaÁB táNtsSytmacÁaDm ñ EQyaÁÁNF/axa ; ÁuaúmáDnÁaSyuaýlÁaSyuaýwá ; qúu qávSyáúti wmnçñ weaSyé/zakati xá 0'v "Syl qÁa Áa ytáj ÁaÁ cam táNtsSytmtiñ yllá ywÁ ; luásj ááf/áá áwùmçñ ; mb ya ; wÍuÁa Zauáumççám qávÉamtiñ máZamáu táÁaSyuatqúu qávSyáúluÁa DwaáSyumç ; áq máZauáutakátw áSyuatqúuñ ; mb 'áwútaÁdu' cam qÁa ráduáýlÁatqúu qávSyáúluÁa y táÁaSyumç/wúdu wá ZámqaÁÁti ; Áaswáwú=áwùmçñ EQyaÁÁNF/axa y táÁaSyumç/wúdu ZámqaÁÁtáNtsSytmc¥wbyÉswám ñ

'tÁayám táÁaÁu mçZaká Áa sáwíuam' c%úÁa ZakáTáÁÁa ZakÁÁa ráduumçñ mÁu ; áÉoÁáapsáwú j Sýmáçmç cam qÁa ráduáçÁvácáwÉakmçñ ; mb ytáÁaSyumç/wúdu swám ñ qÁix ¥w qÁÁJab qÁÁUyçÁa káumçñ ' ; á/ta wé káumçqÁÁ' cam óámÉDm ñ ; Áa ZakÁÁaÁasawáçÁuá ; áÉoÁáasávçávSyáúluÁa utiñ wtt Zayánti ; ÁaÁa qÁÁJab qÁÁUyçÁa Áa kÁáluyçám sáwáçDmñ 'DÁaáwá SýáhvçmáñfçákÁt Áa áwùmç c%úÁa DÁaÁdu qÁÁkÁÁdu j SýmáçSý ¥w áwùmçñ y cN Áa Sýámñ ñ mÁu ; ÁuaNáfB ; Áa SýmÉuB, mÁa 'ám"mb qÁixÁu' c%úÁa ÁuaNáfB ytáj áÁaáwùmçñ 'ZámB SýavçÁÁwÁwá áÁaÁa qáçpluqáÁm' c%úÁa máasÁaSyumç/wúdu Tá®Sýw ÁaDm ñ ZáyÉ/Áa áÉuB ¥Sý ¥w cN Sýmáçáwùmçñ y ¥w áÁwÁáám qáçpluqáÁm j ñ

áSjuauáB Sýáá'uÁa Sýmáçáaáwúti -

uÁa áSjuá SýááÁasB ZáuúB SýmÁa Sýmá áwÁax/ásawÁa (EqáosawÁa) Sýámá ; Dm mÁa áSjuá/ápasÁaSyumç/wúdu sitáçkámçñ uná 'uáYÍ'wáaq ytáýSý tÁay tçÁaÁuá SýÉaúwáçÁt' cam ñ uáÁáau SýáYÍ'wá ytáýSýq tçtÁay ; Áua Sýáá mi Ááau Sýá ; áDqÁÁDnámÁa SýÉám camñ ; Áa YÍ'wá cam ÁÁaáSjuauáB qávSýáwútiñ ; Áa ; Áua Ááau Sýá ; áDqÁÁa SýÉám cam ; Áua Ááau SýauáB DnámB ; ÁaóSýé/záwUyçá ; Áua ; áq áSjuá wmnçñ ; áýyá uáSjuá j ; Áua Ááau SýáSyumç/ýauáB ; áDqÁaáSjuauáB ; Áaóumuá EqáÁdu ÁÁaáSýmá tÁayB áwÁax/ásawÁa qáÁa ñ ; áýyá utáj Áuáwááñ wáÁá j luáçáÉB ñ ; mb ; áýyá uá áSjuá swám ñ ¥mÁwáçumç 'ÁÁaááSjuá Sýmá ÁayáçÁu - SýmáçáDqÁa Sýáá'ásawÁa qÁuáwá uáSjuá áwÁax/ásawÁa qáÁa' cam ñ

áSjuauáB Sýmá yÉrÓmá -

'wáj mi Sýmá yÉrÓsávçámB ; yáásitNóm - (áSjuauáB ásÁaSyumç/wúdu SýáÉ/áti) uná -

'ÁtÉ yÁtÁu Áa TáaDmÉDm tç cam ñ NçSýatÁw ! máSýáatÁayÁtÁu tt Áa TáaDmÉDm c%úÁa ñ ; Áa yÁtÁu cam ÁtÉ/záSjuauáB QjwázáwúuáçDm ñ mÁu Qjwázáwúdu qávSyáúluÁa wòmínb TáaDmÉám qÁa ráduááTátaSyuatqúu swám ñ qÉmáçúB TáaDmáSjuá tç(tt) cam ; ÁtÁndu yÉrÓmá zámá - cam ásÁaSyumç/wúdu sitNóm ñ mÁa TátaSjuauá ; áSjuáwáZámám Sýé/záwUyçá

qàwàq ué Sjúá/ááwú Ái wádmw m Áqúúá ñ

Qijwá qàw Sjúá u çá Sjú máyá Záoáúm Éáj Ámúá ñ

á Sjúá/ááw qíwàq É Sjúá ; úp qáw ; úp qÉB Cãm Sjúá wádmw Pðwàsááw Sjúá w m éç ñ
wádmw qáwá qé u y á qúúá Qijwá/ááw u wá' u ç qáw Sjúá w ç yám, máyá á Sjúá/ááw Cúp á Sjúá Záoááti Cúp
á Sjúá ; Záoááti Cãm áw j á É á á Sjúá q Záuá k Ááááá ñ

Cñ á Sjúá/ááw ááw o b qáwá q u é á á wádmw b j ñ m á Táá Áá Záuá ; á' u á m Táá Áw á' u m u á
Záoáá Sjúá yñ á á Sjúá/ááw máyá m u á yñ á á Záoáá sáw á y É á á á w á Éáj m' w á m i, 'á á á á á j
q É á n' w á m i ; y É á á y t' w á m i Cãm Áu á á á á Sjúá/ááw q É á q É y É á á sá w á' j ñ

wádmw m á u ó d m i r v Záuá á m m i á á Sjúá/ááw á á q y É s w' u w ñ ; á q úúá Sjúá á á Záoáá á á u
m á d w á q s á w á m i y É á á á q q á á á , u n á - 'q á u t á á q á w á m ' Cãm Záoáá Sjúá u á ñ ñ É w b j
á á Sjúá á m w á d m w q á w á q u á á u á Qijwá/ááw u u á Záuá u t á á w á m i Táá Áá Záoáá u m É s á w á á Záuá k Sjúá ñ
; n á m i ; Áá s w á y ÷ w á d m w b q á w á q u é á Qijwá Táá Áá Záoáá u m É á j Á m á á á Záuá k Á á t i ñ

y' Sjúá y á -

- 1. Íuá Qíá w w Sjúá - 1-16 m b 20
- 2. É i á á á - 1-77

i áá' á á á

- 1. Íuá Qíá w w Sjúá - ; á á l í u á' u á m á á s á á w m Sjúá í r É á w i
- 2. Íuá Qíá w w Sjúá - y' Sjúá m í u á' u á É á k á á Sjúá á u É u Sjúá
- 3. w é á Sjúá / á s á k / á y á á - r á v Sjúá / á q j á á v Z á s á' á Sjúá
- 4. w é á Sjúá / á y ÷ á m Sjúá á á - s á á k Á á á á m á

Sjalumuwā' pāvj æB

»p. ÓakwaytámB

Sjāw'w'p tāfawtākāy'bu wadmwk'aam ; včutākāb mā'nb 2 puatā'á'ā Zau' 2'hm n āj Uā'ndā'ā'vunē'w'ā'ā'ne'j wadmliu'ā'w'vaysw'at'w Sjalutin m'ot'ā'āi Sjāv'ua'q'ā'mā'ā' Eaj m'tn ā'sytnāt'w'U'q' Sjalū'ā' Zā'ūtā'ā'b Ymā'xāsā'yā'pā'q Sjolqm Yw ā' mā'wadmw'ā' n Tā'ē'p'māv'mi Zā'w'U'ā'Zā'sjām'y'r'ā'p'y'ūt'w -

Poetry lends some shadow of satisfaction to the mind of man in those points where in the nature of things both deny it. If is the theatre of the mind to which we may repair for relaxation and pleasure, but in which it is not good to stay too long because it only feigneth while science is concerned with reality and truth.

Čtaā'ā' wā' uā'ā'ā' t'nāw'ā'ā' Francis Bacon t'nā'ā'ū'ā' Zā'q'ā'ā' n ; tā'w'ā'ā'ub'Zā'syl'u'om vā'sjā'pā'q r'n'wā'k'ā'ā' n ; m'b w'ā'mā'ā'b Sjalum'ā'ā'sjā'tām, mmi Tā'ē'w'mi'ā'wā'sjā'm'ē'ū'ā' wā' Cām ā'w'u'ā'p'ub' tuā' ā'j m'b n unatām unā'ā'ā'q'y' j ā'vj ā'um'č' -

Tā'ē'p' ; ā'osā'm'sj' ; ā'l'uā'p'ā'sy' j qm ā'ō'ā'w'ō'p'swām Ymā's'ū'ā'ā'ē'w'ā'ā'ē'b Sjt'ā' w'ē'ā'ā'ā'sjā'b mād'w'sjā'b Cām Sjl'ū'm'č'n

; ā'osā'm'syl'ā'ē'č' q'ā'anā'w'ā'ā' - Eā'y'ā'ū'ā'ā'sy' - k'ā'mā' - w'ā'ā' - h'ā'k'ā'ā'ā' ā'ā'ā'ā'ā' Tā'ē'ā'ā'ā' ; ā'm's'ū'om n Ym'ā'ā'y'w'k'ā'ti ; ā'q' Tā'ē'ā'ā'ā'ām'ā'ā'ā'ē'y'r'ā' - Zā'sjām'ā'ā'č'V'ūtā'ā'ā'ā's'ā's'ā'm'ā'ā'ā'ā'ti Y'sj'w'ā'ā'm'ā'ā'ā'ā't'w q'ē't'p'v'ō'p'swām n

Y'sj'w' Y'sj'ō't'ā'i Tā'ē'c'ū'ō'sj'tā'q Y'sj'w'p'yā'ā'ū'emā'sj'w'w'bu Tā'ō'y'ā'ā'm wā' m'ā'č' B Cām wā ; n'wā k'ā'w'b Cām wā ub'sj'tā'q lu'q'ā'ā'ā'sy'ē'am n m'n'w' Č'mē'Zā'sjām'ā'ā'ā' ; ā'ū'c'w'ē'ā'ā'sjā'b u'ō'sj'tā'q y'ūt'i ; ā'ā'v'is'ā'w'om n

Y'w'ā'wā'w'ō'ā'ā'hā'yā'V'ā'ā'y'ā'ā'ā'ā'ā'ā't'ā's'ā'nti ; om't'q'ē't'sj'w'p'sā'v'ū'ām Sjav'w'w'ā'ā'sjā'b Sjn'č'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā' wā Cām m'ā'ā' ā'ā'um'č'Yw n w'ē'ā'ā'sjā'w'j ā'ē'ā'mā'ā'ā'ā'ā'ē'p'zā'm'ā'm'č'Yw n

q'w'ō't'ā'i Sjav'ā'w'ā'j ā'ō'vā'y'w'ā' y's'ā'ā'w'ā'ā'ā'ā' Zā'sjām'sj'ā'w'ā'ā' ; ā'sj'ā'ā'ā' w'ē'ā'ā'sjā'q'ā'ā'ā'ā'ā'ā'i' ā'w' ā'w' ā'ā'k'ū'y'q'p'zā'ā'ā'ē'om n m'ā'w'ū'y'q'ā'ā'ā't'w ā'w'ā'ā'ā'ā'ē'y'r' -p'y'ūt'om n

qā'xā'ā'h'ā'» ; Y'ūtā'ā'ā'm'ā'č'b ē'ā'č'Y'um'č'n m'ā' Sj'ā'ē'ā'ti ; Vā'ā' ā'ā'w'p (Density) Cām hā'ā'k'q'ā'ā'ā'ā'ā' ; ā'ā'v'is'ā'w'p'ū'tin ē'ā'ē'bu Sjā'om'w'ā'ā'ā'q'ē'ā' Sjā'w'ā'ā' m'ō'ā'ā'ā'm'ā'w' y'ūtā'ā'ā'Y'ū'm'q'ā'? uā'ā' m'ā'w' ā'ū'ā'mi mā'v'ē'mmi Tā'ē'p'swām ā'ā' mā'Sjā'w'p'sā'w'ā'ā'ā'ā' n ; m'b Sjal'ū'ā'ā'm'ā'q'ā'ā'ā'y'ū'b sā'm'syl'ā'ā'ē'y'ū'b'ā' s'w'mā'ū'ā' ā'ā'p'ū'w' yā'ā'v'ā'ā'ā'ā' n

Zā'sjām'ē'w' y'w'ētām ā'j ā'ū'm'č'j m'itā'w'ā'bu rā' - lu'ā'q'ā'ē'b m'ā'w'ā'ā'ā'm'ā'm' ā'ū'ā'm'ā'm' ā'sj'ā'ā'ā'ā'sj'ā'w'ā'mā'm' j t'q' ō'w'ā'ā' ē'p'zā'w'ā'ā'v'č'ū'p'q'ē'm'ū'w'ti ; ā'ū'ā'ā'm'ā'm, m'ā'zā'sā'v'ā'ā' ; ā'ū'ā'b Zā'sjā'w'ā'b yā'ē'p'ō'rā'm - v'ū'ā'b y'ē'sw'ā'ā'm'ā'm mād'w'sjā'b Sjn'ū'om n m'ā'ā'w'w't'w m'č's'ā'w'ā'ā'ā'ā'ā'ā' q'ēr'ū'ā'ā' ā'ā'ā'ā'j j lu'w'ā'ā'ē'om n m'ā'ā'ā'ā'b Yw y't'ō'm j m'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā' w'm'ē'č'ā'm, Zā'sjām'q'ā'ā'ā'v'ā'ā'ā'ā' mmi ā'ā'm'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā' ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā' m'ā'w' y'ū'b ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā'ā' m'č'ē'ā'ī ā'ā'ā'ū'm n

SylYlabyMatam avj aEva -

ybatAplawensyti ; aNadwmi zamqaaSyti, wem aooa Ia@Sya Sjma saluci

mha uaA alawensyti C%uauq mAa ybatAti ; aAqadu alawensy swmaam wOyluti ni mna yan ywk pAfaAaBnaAp mEmt ; aAqapAbaqawafawoam C%unaauwaA taadu alawaba zaalbam

- Aao, toan waag vOuq aav la Duami ni mAa waamsySya wts/ami - **DrnaAp mEmt alawensy**

DrnaAlawab Cam ni Aao C%uaaBnwaxawaFaluaAqaaawoakami C%yadu C%yaf YwaAqaswam ni maNe

yEzam Aao C%uabaAqapOm, Em DrnaAam Symbaambia umq ; mb ybatAti ; AaEesyYlabywamin

Iua@uabaAutalab Cam aAlj uha Aao C%uaaXaAaxawaeaumlia umq mnaaq aryti, tyvtic%uaba

Aaxacswam ni uaA aryti C%uadu aryti C%uaAqab C%uaatabc ; aAqaySya wla ; aAqazuuuab

C%uaba C%ab qE%wla ySyaDU x%wDuamin Ywtw tyvtic%uabaq x%wacqalab ni awala pu awala pAqacqac

x%wacqalabom, umb ; aAqazuuuab C%uaba ; aAqalyqduw x%wawoamc ; u j aAqawuw ni

; mb za%sy w%adu ; aAqab Cam qOac ; aAqalyq%wla Aaxacwmenq

; bmsB C%uaaAa ybatA avTaxawaNm%wadu raoSyaab swOm ni mAmca lamvab tilmot ac

Aawam mnc Cam Auauha qab qbaAuhaAuhaAqaba sawmluat%uoaqdu C%apytaoap wOyluti -

Zauak latAmEca Zauhaey%uatySyaq Zauaba Duamin mmIj ywbu alawbuasth %waz%uawluwDna

Aacqumqni waag qalaba m%wtp la Duami ni TaaAaxamtp swmi

waamsySya wmi - **alawab zamqaa alawab** Cam ni alawab = ; astmiaADu alaqalab ni

saluSyaq aAami - yaoauca alawab la ayAAuam ni C%u luwDna la Zaylqm ni la ywfywbuAmcn

%Sya laNEy%wbaSya avj auatB - ; Sjb yw%aAi B ni ; AaAai B awoamcn AAw + ; aE C%uaba

Aai ab ; a,cEj, y j Ymcj %wafB quauca zaalawOm ni mha %Sy %w yaob wmenq ; AaxapAuab%w

Uyqal%at yaoawp wOyluti ni %wtyaoblyqalqaASytac swmaApyati ni TaaZaata%uaua%uab

yaoawrapacybatAplunDuami ni

ybyaneuzaAtati -

ay = Imax m%wbaSya wmi Cam ytaNm tin x m%wbaSya putuab aSjumq DrnaAp mEmtB,

x m%wbaAe pu Cam ni DrnaC%ubu Zay%pac%uunB ni Zay%pacawaNmakatAmEmtac swam ni uha x m%w

m%wbaatam mnc m%swa'umu ; Aa yba awawai uaaatam awaabaSya %wamEmtaAqacawoamq

%w j mEbuawoabatwem C%luwDnaaya = aEm Sju 1B ni

AaAaSSmaEuac%wplua@umi - E%wbaatA alawab vaaAawem sawb ni sOjwmb

sak laAywmb kam%wami aaxodu wej upaq Taaawa = EaAeybasaluzat%uami (w%uabaunSya la

sawmluti, aSj qbauma yba?) vaaAaw kamalawabam EOj wa C%uaba waifaAa yaj matam ni

yñatAtawŭSjPawm awj äß -

Zä'ua'Awj AwOyŭticiäm säluSjätZä'çu ņ wOyŭatäm ä'ä'ä'ub ZääAälän mDuäutä'auß
 - Ä'ä' + ; äß c'w' ŷw/Ääi ä'swäm SjnÄä ; ä, ç' Ej, ; ŷw/Zä' Zä'Aw'Äm ñ ; ņs'uņäq
 ; SjätEuß yŭwä ; äSjät ŷw swmi hväcäm j Äi - unä öuä'SjätEuß ; äSjät ; ÄmÉmÉ, mnw
 öuä'SjätEuß çSjät ; ÄmÉmÉçswäm ñ ; mÄ'uDuämÉmÉtuä'ä'uäw'ä'ä' ; ä'tä'ä'Zä'w ; ÄmÉmÉç
 swÖw'ÄmÄmÖj ÄtÄ'Es'ä'uätäm ñ **Zä'Awj ÄtÄ'ä'u'ßwäw = Äm** Äm wämSjätZä'
 ä'ä'Sentiñ ðwsäw = ÄwÄwÄmÉmÉçswäm ; mÄmÄnëw Ä'Aw'Ä'ŷytiñ unä vä'Sjätä'ä'
 y'tä'ä'ä'ytwä'ä'j ä'ðumäät'Ä'Ä'Zä'Ä'Ä'j ä'ymç Ä j mÄ'Ä'Ä'Ä'Ä'tätäm ñ mnä Ää'epäq
 Zä'ua'Ä'twÄmÉmÉçswäm, Ä'Ä'uDuämÉmÉß ñ

c'ÄntwÄmÉmÉtwj ÄtÄ'ä'Ä'ä'u'ßwäw = ÄwÄÄÄm wämSjätÄwäg mi -
 q'w'Ä'wä'SjätÄ'mt'w Zä'Ä'üeytÄ'ä'ä'ytwä'ä'j ä'ðumäät'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'
 Ä'
 swämäm yñatÄ'Aw'Ä'ŷyät'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'Ä'

Zä'uÖaawEapB - väeSjSjäv®PaEaVmH¹iwääAAIäbä h¹iwäUjycwDmäfa äv®PaasawB
 Zä'uÖaay ÷ ß ni mmb eäZä'uuaäAAIäbNäa äv®PaäwäätäbB³uami mä= Zä'uÖaawU ÷ ti C³uZatä/ätin
 mBtäöuäSjE¹äbäväeSjSjäv®PatäDnamä¹'utin ; w¹ubSjÖlj midwSjäm ; äncub n yB³uabäZaywäe
 äv®PatäDnciäwSjämmb n ; ä yB³uabäZaywäcuaämäutäq vÖumcyäUäwDnä n yB³uabäZaywäc
 »peä ymb yqiZaywäcätä n yB³uabäEäcawB n mäw ; qj u¹äAäc umcñ uäcäq yB³uabäIäFäB
 y®ñ änsjß n B³ue(TäFäy®ñ änuab) Cam oamä »p¹B³uawc¹äSj¹äp/ämç ; ä Cam luäqUua väSj¹äq
 y®ñ änbu w ZämqaÄSjß, mnäc eä³wbu h¹iwääAyaoäE¹uäcqläucämEäcävqEtw luäUäatäöäumç
 ymb yqiZaywäcätä n x³pöamä Eydä¹uäcäqäb qy¹IäFäB n ync ; q³uBk¹aumäm Zäa/Zäa qB¹c
 ¥w qy¹IäFäDU IäcQyB uäcäq mnäc qB³wbu wääAyaoäE¹uäcqläuc ; äawsäwUjyqä ZäwäEtwanB
 Sj¹Äumçñ ¥wbuÄä ä ämEäcawB, ää wä ZäaÄsäwB äSj¹mäyäuäwDnä yw DnamB äcylSj¹IäFäcäc umcñ

Sjbu qäb yB³uabäeä, Zäwäwäcäqätä Cam ; äIä¹i uäQyti IäFäBq¹äblyqEy¹äöäbätin mç
 j y³wEkdmtäyqäE¹äatUjyqädmçuäpäs¹ä C³uQyti n wäSjE¹ä äv®PaawxucyäPutmtwvEÄmç
 ywätäBk²ami y³wEkdmtäutäutäatäum y³uab n ywäq qÄanäb Eqj uäqj uDnamtämB n
 ywbuäcäq k²amb ynÄBhtä¹ä¹t Sjmua m³SjE¹ä³wä y³wääUjycwB Sjölmqmtin ; ää qB³wäAäbä
 äv®PaäbäyweÄänUäcäqwtD¹swäm n CÄtw vÖä¹atäcö³u Iäeäuä¹ä Sjuä¹ä Zäwämçñ

äv®PaIäFäb¹t änanä¹ti?

äv®PaIäFäb¹tam sä¹/äyafSjm ; äIäub n DwtäcylSjäm Cam ybätQjanfätätin ää n
 äcylSjÄnäm Dwtäb yEswäpDm n qB³wääSj¹ äwU ÷ otäÄäU m¹pääIäFä äsÜmçñ säuälyqpnf
 ÄäEä Cam qB¹v®PaDU, Sjvbatäm äcylSjäv®PaDU Zäwäp¹um ¥wäcäqumçñ

Ääam¹pääxämänöuäb C³uäAB Sj¹äluwNäEB Sj¹®SjEpuämatä, ¥Sjbuw IäFäDU äxä
 äv®PaäZäwä¹yEswäm n ; äcäc umç- m¹pääxäC³uäAluwNäEB ytäbäqävSj¹wäSäcäq äEÄiräbün
 äv®PaDU IäFäb¹wrtäcö³u w ¥SjDttänf ; upqÄanB, cuB¹uäQyB, CÄBwämcam luwNäEB yäqäBn
 ¥w j qÄanä¹äcäwäbätäj u ¥w n ; näb¹wgmäv®PaDU ; ä¹waj Sj¹äp¹äFäbäwvuaqäbäb,
 ; ä¹wäuj uäEäcawäm n ; mäcwä¹ubäv®Patnä¹tam n

; näb¹wüpäv®PaDU tÄumçä¹ä¹äcSjß n mB j 'DwtäcylSjäm Cam ybätQjanfätätin
 täbätäm mäxätäIäub n ää n äcylSj¹ äat IäFäapDm Cam äñ m • älutin ; nötäwälv®PaDU,
 äcylSjäm äsoäwäwäD ; uäÄuäcäqylSj¹IäFääsoäwämç Cam Sj¹¹ n äSj j ¥Sjäm IäFäÄu³wäm Y¹p
 äv®Paä¹wrtisäluj ääcäq ; näb¹wbuQyti unä - ¥Sj¹w q¹ub, mäSjä, äöäbätäm IäFäbäbäw
 Y¹umçñ ¥Sjbuwänbu m¹ä²¹äB ZämqaÄäcZämqaÄSj¹IäFäbäbäc ; nbu äv®PaSäpäq ; w²äumç
 Cam määtäubSj¹¹ ; äñ n qB¹v®PaIäFä Cam luwNäEämäw¹uwaj Sj¹uäS¹äEädu räduapDttäqÖäq
 ; Iäe ; äükäm³wä w ytäcöb n ä¹wäbätäj uäqj uyäUäwDnä ¥w qB³wäeäw¹ vä³wäbä, C³uQy,

Sjæp^a a^a ka^a tøj uaaB cam Tä[®] Sjæpawoaü Tä^a Adqⁱ abijqEy^a alo^a ka^a tam saluSjæp^a Dy yt^a o^a ka^a taq
 av[®] pa^a uan^a a^a p^w w^e w^a c^q u^m qⁱ a^s j^j an^a b[™] p^w a^s Sjæp[®] pa^a ou^a a^a Ax^a Na^a Au^a q^a a^s ax^a Sjæp[®] pa^a v^o a^a /^a /^a /^a
 w^a ma^s saluSjæp^a Du^a a^a qⁱ ; na^a b[™] p^w t^w a^s t^m iⁿ ; up^q A^a n^b , cu^p lu^a o^q b[®] , c^a p^w o^m a^a cam lu^w Na^e B[®]
 q^a aⁿ t^a a^a c^s w^a m^a y^w i^w a^q q^a aⁿ k^a E^q jⁱ u^a a^b y[®] w^a mⁱ nⁱ

Ä^a w^t o^t a^q o^a c^a a^a c^q jⁱ u^a a^u y^q a^v [®] pa^a du ; ä^t a^a Sjⁿ p^y E^r a^b ? m^o u^a q^a eⁱ /^a a^a t[®] w^a mⁱ nⁱ
 m^m i^j ; ä^t a^a , rⁱ c^u u^a aⁱ lu^w Na^e a^a q^a a^b nⁱ ; c^a p^w a[°] uti - ; ä^t a^a y^w o^u a^u o^m w^a q^e e^q e^u a^a
 m^o u^a a^q a^a c^q jⁱ u^a a^b y[®] w^a lu^w Na^e a^q q^a a^a e^a mⁱ nⁱ

**i j m^a x^a y[®] Sjæp^a m^a utw Yⁱ um^q
 Z^a m^a E^r Sj^o t^h a^u l^o a^j a^a t^h o^t iⁿ**

unä Aq^e a^c t^h a^a a^b a^a eⁱ m^c q^e p^a m^o d^m a^m o^a a^o mⁱ nⁱ ¥^w p^j m^a ut^a q^a Aq^e a^d n^a a^a u^a x^a
 iⁿ m^b Sj^e /^a a^a a^x a^y [®] Sjæp^a m^a utw Yⁱ um^q nⁱ ; m^b lu^w Na^e c^a Sj^a j[°] p^r a^v m[®] w^a o^u a^a nⁱ /^a a^a mⁱ
 u^a a^u a^h p^w a^u a^a a^a qⁱ l^x a^q a^v [®] p^a a^a t^a a^a uⁿ bⁱ nⁱ ¥^w jⁱ s^a uⁱ a^r a^v m^p jⁱ m^a utw Tä^a a^a a^j E^b nⁱ
 a^a °² p^m qⁱ l^x c[®] u^h unä a^a t^h a^a a^s j^u a^u a^a bⁱ mⁿ a^a av[®] pa^a u^a a^a bⁱ nⁱ cam Täⁱ nⁱ

xTM Dnalacua

»p. awlaauSyEkmb

i ~puaFuab ZantafuauDu ZantqaaçSyaq j afalatpymatAtqo°pmiS°awaki qaa/zabB
xTMDnalacuaa Cam n xTMp, Dnalacuaa Cam aocAaT SjatApyntiñ mbaAc ubak Oaya ytAm aSjatA
Dnalacuaam? ; nañi CA Dnalacuaa Cam ytDmpqAti; aNawAytDmti Cam n uA ytDmpqADuami
maNeyqaaomZamqaASjuaB Cam yha yaB vsyiDuami n uA j ; ytDmpmaVeDnalacuaQyB Cam
DuaAmadnalacuaa Cam n uki oamaaæuaaQyha Cam yha aQyha uAQyB Cam Ujqtin

Cñ yhaDnalacuaa Cam ytDmpqAbñ mra j awaNB DnalacuaaB ; Duab yhaDnalacuaa n
; ha yAmFuab ; va°haqaumçñ aSjwa Dnalacuaa uatpDuab Cam mbaauawsQyJa rNBwaNytayçwB
aqaqaumçñ

aSytne qhaApyntaEçumç? umaqN awhaapq yha luua°ualamaç awTaxZamqalab AaAN
yAAñAvOa/zpCam qaeSaxua ç~payAhuam n

Cam j Aaumç - xTMUab Dnalacuaawj ha ahuatandñ n xTMUab çSylamtnab uawmaçwa
yOmñ xTMUatAj aamauamçywpaq ZaafawOm n mDtami ; ahuatB ZayQyB n ; ahuatçZayQyç yhaZaaf
ahuatB aSjumçumi luasylEçuaa xTMp ya Dnalacuaa çw swam n uhaBawha ; Du ahuatDu Zauatçha
Duami çwDtami xTMDnalacuaa Cam yhaUyqB uhaB Symb n

AhaE Qyhaç Zauakhaç; Om Sjaç aozamqalafha, mraaV - uA ahuatanatApyntaçwuumç
maNéuha uha xTMUab E° j aE/zpDuami ywbaaq Dnalacuaa Cam Duami n mra yam ; wuw xTMUaaAxá
AaxZay°pab muna - Taay çA°NvaB çw uha Taay Cam xTMp Eqouab çwuaq xTMp n mDtAaSuhaaq
Dnalacuaaçwumçmha yhaanB çwDuami TaayB DnalacE qouaUj DnalacçwDuami Cam n çlumçmçanB
Taayioamaçua Eqoa mDuab Dnalac Cam n çwtw EyAmoaua a°anB çwuaaAlwaq AaxZay°pab n

Cam j Aaumç - ; wuw xTMUaAhaab azaamuaaDuayBA°o°wamin ; nañi ; wuw xTMUaAhaab
awxuç ; uhaahuatB ha Zaafam n ahuatDmayAAñcyw aSjumç ; wuw xTMUaaAxayAAñasavami xTMp
Dnalacuaa Cam yha mha ha Zawmçñ

çwmaNé mAné aSja j oj aataE s/aaup DuaaAm j ahuawIusyti n qm kavB vaçSyl
Y~pmtSytB ZaAfaam - muna vaçy SyOj mi Sja j mi qa°pm aataAmEp aatluat qAnab tç
swaAhaAaDwam ny mDtauaj ~p ; tçttMawSjaçNDm AaOa/zç aNamiuB n ; tçttMawSjaçNDmwat
Cam n ubmha amue qnaçswam ha mDtahyAAñB Cam Sjaçwa haayawqaaUumç çwatNaq yAAñcahuatBñ
ha j ; wuw xTMUaaAxayAAñB n

i ätin y0m x™Üäb ¥Sÿfämaa0Sÿä ; näb ni väSÿi uäaq yËrloabäUjçSÿäb rNwaçawÜAmç
mçj unä - ; änaß uäbäb tänaß, ääwälj ni TäAÄDu TäAÄä maumi ðnaäbäUjçmyËrloaAi äsÄb
yËrloab ä säwmatNäm ni

Ä j TäAÄDu TäAÄä ; äälmuyätaäUzay®Paab yËrloab yËsw0m hvän ; ðmsÿs0wääm
É°utäçyÄÄb swäm ðnaäç ; ÄämÉçytäçqwa Çäm wä°utiñ yÄÄtätbtm • wäm ni ulä ulä yÄÄç
kumçm0ä ywÄ yÄÄðnvçäçÄt0çm™mç- luä°uäkämaçawTäçZämçqäUäb Ä äN yÄÄÄAv0ä/atiÇäm ni
; ðmsÿs0wääw0ä yÄÄçyam ðnaäçÇäm luä°uäbuätb ni

¥wpmäNex™p ðnaäçäçä Çäm yÄÄlunticiÇäm j Ää ni yÄÄtÄbSjautw ni mZauäçÄpmä
x™ÜÄmbu ¥w ðnaäçä yËrloapðnaäçäUbu ni uðtami x™pawsQjÜ°j ääEmä mbuäw ðnaäçSjautðmä
mÄ u0y0u ; Äbu tä säni ni mÄ äÄÄÜutäðuaÄÄä sw0m Çäm çäçsäxä Ä Sjméua swäm ni
; buäb çäçsäxäuäb ; nß swäm x™pawsQjÜä äÄÄÄÄß uß TäAÄB mbuäw ðnaäç ; äÄçäçswmääm ni
mÄ çäÄ çmi Çäm yÄÄä äwäNmb çÄÄÄÄb ; ®PaaoSÿäðnaçäç äöçäAi Çw0tÄÄç äwäNmb
çäçsäxuä çäÄi TäAÄDu ðnaäç¥w ZäÄçäm ni Ä mäöçäAi Çw0bu ðnaäçñ äÄÄÜutäðuaÄÄä sw0m
Çäm çäçsäxä ; buäw yÄÄuänb Çäm ; wÄÄmIutiñ

sáolutáá yw/zabá/ñá

»p. ZataAsSj

sáolutáá yw/zabá/ñá Símaf maaüa n³ aN/zat/ku ñ sawçl uapri yw/zabá/ñá 'esu/zálmásytá/a' Cam Sytá/a x^mp ñ sáolutáá yw/zabá/ñá awoáutáá C³unB ñ Yw_ j awoáutáá Symé/ýw/záyt Sýá/ñá/áb rap/a/ñá/ñá/ñá ñ awoáutáá/zi yw/zabá/ñá 'æe amám uáwmi ñ Ctát/ku ñ 'uAaAñá/B' C³uñá ; B awoáutáá ; AñáaySýB DuaaAm móáE/ñá ; Duá EquatáB ñ mna aN CAatán ZaamqaASjami áomáúawSýÚSýw/ñá wñóatuati ; B Za/uuç/CAti ; ti Cam Ñmç 'uAaAñá/B' C³uñá ; SýáE tSýáDu, 'Añá' C³uñá ASýáDu tSýáE ; maçáç/ Cam qEÚyçç ; át qáñB' Cam qáñÚyçç Ctátán Úyçtiñ CAti ; ti C³uwñóatuatupTá[®]Sýá tSýáE ; AñáaySýB mDu Dñaláçawoáutáá ; SýáEpaq ; áñEmEuami ; AñáaySýB Duami Cam ñ ; ñ Ñmáç ; B awoáutáá ; Ñmám Sýówa sáolutáá qáEsaxúa ; AñáaySýáE B á swám asýmáTáç-íwásýáE swám Ctátán ÚyçpáyÁuám ñ

uúáç áwsáQyZáEuami Zantaáowj Añá Yw_ Ctáç C³uñá AñE/ñá AñáTáç mti ñ mnápaç Zantaáowj AñáaySýáE awoáutáá Yç ; AñáaySýDuasawñá Táç-DuáwSýáDu 'wáç-Eáj' C³uñá awoáúami, Táç- YwásýáE swám ñ AñáaySýCtç/ku má ; asýáDu 'AñáaySýá' C³uñá áoTáç SýáE wñá m3yYíTáç DuwSýáDu ' ; aAñá/B' C³uñá 'áçawoáúami Añáçawñá áwsáQyáwoáú SýçZantaáowj áomáúauáB Yw_ ZanEua'j mDuwáç AñE/ñá/ápuáumçñ

'3uAaAñáyB' Cam ywDuáAñá/ñá DuáB qáEsaxúauáB ÚaçSýswám ñ mna aN 3uTáAñáqEdu CeyB ; asýáDuáAm mAnB, 3uauáçi Cam mAAñE/ñá_ j ñ ; uttáauáB ; áñTáauá Zañá mB Cam áw³áñZañá mTáAm TáAñá Ceyáñ 'ZañáDuDu óB Cam yñámi ZañáDuDu wñá mTáç '3u_ j' Cam yñá ZañáDuTáAñáDu 3uAñáç/3u Ceyi Cam Ñmç '3uAaAñáyB' Cam yñá 3uTáAñáqEdu CáyáB CýáEdu ; asýáE Añáç syñáaB 'uDuám j' Cam 3uáSýEvaçç yñá mZáçSýauaB 3uauáçi Cam ÚyçpáyÁuám ñ ; ñçupTá[®]Sýá 3uauáçi Cam Úyçyaóñáñé 3uAaAñáyB Cam yñáç ; aN/zabá Símféuti '3uA CeyB C³uw yñáumlúti ñ 3uauaáçm j ÚyçpáyÁumám ñ mna aN '3uA CeyB' Cam yñá mç mAnB 3uTáAñáqEdu CeyB ; B DuaaAm ytçum ñ y j ' ; áñB qEdu' C³uñá CýáEdu swám ñ ; SýáE CýáEdu Dñaláçswñá ; áñáB 'DñaláçmémT' C³uñá ; áñmuñB Aai DuSýáEdu Aai eYwásýáE swám asýti ; aAñá/ñá ? ; mB ; aAñá/ñá ñ mti, máñá ymi qáEsaxáttáTáç quám 'sáolutáá yw/zabá/ñá aN/zabá/ñá' ñ CñáqmauáTáç 3uA CeyB' C³uw yñáç mi ; ut SýáEçawoáutáá qáE mçnyçB Dw yw/zabá Aai asýáDu 'áñSýB á swám, yw/zabá SýB á swám j mi CýáE Dñaláç SýáE Añáç yam ; áñá pÚyçDuami ; mB yñáç ; aAñá/ñáç á mánáti ñ ; aAñá/ñáç Sýmç mç CýáEdu Aai eYw ; asýáEç 3uauáçi Cñá pÚyçpáyÁuám ñ

Ààà³uàÀ ceryb cam yàfmc ; aq gDwaSyaÉawoààc;gDwaSyaÉawoààayàt;uàmi yw/wààai f
 Úyqàý ÷ ß Ðwàllàç j ààEmà;uàà àwàmi Sjnþy/Þ ÐaaçSj swmàam ZàlÀß ñ yat;uðmSyaub SjylçÀuab
 y/ÀusàwDuaàq àwàllàçat SyaàwZauDÙu yÉswàÀ Àaxoàbuami ; mß Ðwàllàç j ààEmà;uàÀ SyaùÀàçqàlãñ
 ; Ðuàß qàÉsàxàùß àwxuç ; ½Zà³y/Þ Ðnsàùavj àß ñ

; ½Zà³y/Þ ÐZà³uuaàN/àÞ Sjnþ cam ZàlÀß ñ ZàlÀSjmiutalàub Zà³uub c³uàòSyaù uðu
 Zà³uuyÐaaawàlma mðu Zàamxçß Em Zàamçawoàumçuùb yß Zà³uub cam uàà²aSyß mðu ààN/zatam
 wàñ ZantçQàçZauàçÀy/Ààlày àlÀÒà cam y/Þ Zà³uub àwàllmß 'Zà³uub' c³uàòSyaÉçqà³pmi mðu
 Zà³uuywrtin yß Àai SyaÉÀÀà ; aq ààe àuami ; mß ; Zà³uub cam ààxçß ñ ÷wàlÀax ÷ çgÐw ÷w Zà³uuaç
 swàm À Àai ß ñ uàÀ Zà³uub ÷w Ðwyw/wààN/Þ À swmààwàumçmàNé ; à²atàÀ²àß Ðwyw/wààN
 ààe àub cam ñ ; mß ; à²atàÀ²àß yw/wààlÀçanè 'Zà³uuaÀ²à¹' ÞSjÙtmß Zàamxç cam wàamSjti
 ; àÉs/zauti Zà³uua²atàÀ²à¹ ÞSjÙtmß Ðwyw/wààN À àà àmàwàl ñ Zà³uucy/Ààlày àlÀÒà Éß cam
 ÉÀàumtiñ ; àÀ²àçmàwmi 'ÇÀti ÇlÀr' c³uààNÉ/vàtin ÇÀlÀÀami ç j Èulmami màýav ÇÀtimyi cam
 ÐnmçawlÀaxàwàlmlwàmínÀàçw ràò³wà 'ÇÀàtß ÇlÀr' c³uààNÉ ÇlÀàÀ²àß Ðuami ÇlÀàÀ²àß àlÀwàmi
 1jçß ywðu ÐnàçkautàlÀß ÇÀti cam àlÀtáàßSjß cam SyaàwÀ²àçapç àlÀtáàßSj ÷w Ðuami ñ ; mß
 ; àÀ²àçapç Ðwyw/wààN ààe àmàam wQylutiñ ÷w Þj ÇlÀàÀ²àß àlÀtáàßSjß À, àSjymà÷SjyààßSj ÷w
 swàm ñ mß Çmß cam Úyqàý/Àuam ñ

à¹mß ÉÀàNÉ/và mawmi – vávma cam 'vqàì ²' Ààç cam oamàß '½wàlmaç àè cam y/Þ Zà
 màZà³uucmðu wvùàòòamSjßwàmi à¹Þ Ààçç Sjnçvávmmè Úyqtiñ ; ß ÇàÀam à¹Þ à²atß àwàllmß
 yß Ðwyw/wààN Àai àÀSytàç ààe àuami ; ß mðu ZàamxçpàçwQylùß à¹Þ À yw/wààN àà àmàam

àSjmb ÉÀàNÉ/và psávem ñ ; ß siòamàß àvà¹m q/àl wò³wàçSj mçarsàv cam Úyqtiñ
 wàà²atß 'sàvçwàvà³' Þ' cam y/Þ Zà³uub àwòumcyß àSjßwàÀòamàß ; Àmàvuw³wà swàm yß ÇÀààà
 À Zà³uub cam Syaàw Syaàj mi Tàè-ß wSyaÉB Syaàj Ài ; ÀààaySjwàlÀ-Þ j swmàtin Tàè-ß ÷w
 wSyaÉB Ç-Þ Àmà ; ÀààaySjß ; mß mðu ZàamçpàçwQylùß À swmàam wj ÀtáàÉs/zautiñ

àtmß ÉÀàNÉ/và mawmi ; À»UàÀàam ñ yÉrçpàç ; À»Þ TàÀÀÐu ÚyqàtÀti ; À»Þ Ài cam
 ZàamçqàASjmi yà³uuc ; mß À»Þ TàÀÀÀÀß' cam y/Þ Àj mß À»Þ Ààççwàl mçàç ; Þy/à-àè c³uàà
 ; t²atß, y j àtÙwami àTaj çpßwàçÉB' cam ; ÀwàAj ß qÉ³wà ; àuam ñ mmb Ààt Sjnç ; À»Þ Ài
 cam Úyqtiñ ; ß ; t²atß y j Àai Ðuaàç ààN/Þ Ðuami ; mß mðu yw/wààN ZàamçpàçwQylùß ñ

wàamSjÉsß À Sjnþ cam SjylçB

; àj àwàààààçwàam À à¹mà yw/wààN à¹Þ swmàam ñ ; utalàub vávma c³uà Ç¹Þ
 Àai ß swàm mðu yw/wààN Syaàwçmðu ZàamçpàçwQylùß cam qivàÉÚyti ñ ÇÀàÀmðu Zàamçpàç À

wQyIuB uâA 1miAai ²æ auamimAa ²a¹Napavã¹pAãOB' Cam Aai wvha awAauamiuAAai ecam Aai ²a¹N¹ã
TããDm m³DaaqSj swãm ; ²atb yw/²a¹N¹ãSj Æ swmãm n

¥mAm²æ qãvQaa Tã²Sjm²a¹N¹ãvã¹pCam y²æAai ²woã¹hã ²aaqSj aSj²mã²au tauqm mra
a¹N¹ã¹mã yw/²a¹N¹ã²æ ; ²oãam²SjDu²SjvãA²æ' c³u²æ¹pAã yw/²a¹N¹ã²æ uamin mra j gDwSj²æDu
Aai Sj²æDu wã ²woã¹hã yswãm gDwSj²æwã¹²auvãtãm n mAA ay - a¹mã ²aaqSj²m²eTã¹ 'w²æwã'
Camn a¹mã yw/²a¹N¹ã²æ gDwAai ²uã quãu²æ yw/²a¹N¹ã²æ wSyl qãvoã¹hã ²aaquam a¹mã yw/²a¹N¹ã²æ
swmãm n kaam a¹N¹ã²æ ²a¹N¹ã²æ Sj²æw/²a¹N¹ã²æ ; ²a¹yãaã¹u²æ ²a¹N¹ã²æ yw/²a¹N¹ã²æ wã¹u²æ wTUsyl
qã¹tã¹²æ n

²a¹uub yw/²a¹N¹ãSj Æ swãm ; ²a¹soã¹hamiub ²a¹uub yw/²a¹N¹ã²æ Aai ²a¹hã ²æ auamimã
²a¹uubã Aai ²a ; nDu²a¹soã¹hã swãm ²a¹uub Cam ; A¹wv²a¹Sj¹²am ; m² ; ²a¹soã¹hami ²a¹uub
Aai A¹vnuã² ²a¹N¹ã²æ swãm n

; ²Sj² mizãuã² zamãu²m²Sj² mizãuã²u²m² y²æ¹yãA¹xã²uã² zamãu²m² ; ²Sj²æAub
Aai ²ã ²a¹uã²u²m² ; m² ²a¹uã²u²ta²æ yw/²a¹N¹ã²æ ²ta²mãCam ; ²a¹uub n

¹ ; ²æ ; a awSQæ c³u²æAai B SjAaj mi yw/²a¹N¹ã²æ gDwti ; Sj²æ ²æ auami Cam j m²
Aai a¹j a¹²æ u²a¹aão uami gDwvha ²æ aam ¥w n ma¹N¹ã¹ B A¹vnp a¹Nãm Tã¹ Aamãm j m² ; ²a¹²æ vami Æ
²a¹N¹ãuãm Elã¹t²i ; ²a¹²æ wãA²uDu ; utã¹aub ; ²a¹A³y²æ ²a¹uã¹²æ yã¹hã w²æ²æ ¥w ²æ u²m²wã¹tã¹
a¹Sj²æ uã¹²æ m² ; a¹hã qãAami, ²a¹N¹ãSj¹²æ a¹hã m²a¹vami j n ; ²a¹ y²æ ; Sj²æ a¹AasB ; a¹Sj²æ A¹hã
²a¹N¹ã²æ y²æ ; Aua ²a¹A¹²æ ; ²a¹ y²æ a¹Sj²æ a¹AasE a¹Sj²æ a¹uã¹²æ u²ta¹²æ ; ²a¹a¹Sj²æ uã¹²æ vs¹m²

¥w²æ y - çyam zamãu²m²çãwãu²m²Cam uã¹²æ S²u ²a¹uub ; ²a¹N¹ã²æ uAi ; ²a¹uub Cam
Zamx²p TããDm mãDuã² qã¹sãxãuã² ²aaqSj swmãm n

; ²a¹ y²æ ²a¹uub Cam uã¹²æ a¹w³um²mã¹vãA¹a¹²æ u²ayr Aob n m² j ²a¹uub
Za¹mTãæy²Sj²m²zãu²ta¹hã q¹t²i n Æ mãwo u²ta¹hã n S²u²ti n S²u²ta¹hã uã¹²æ a¹çatã¹²æ savãm n
Zamqã¹Sj²æ - oãmãwo u²hã n S²u²mãuã² wãq ; Y²wã¹ j C³u²y²æ ²a¹m yw/²a¹N¹ã²æ u²w n

देवता विग्रहोपेताः

डा. गणेश ईश्वर भट्टः

शारीरकमीमांसाशास्त्रे प्रथमे समन्वयाध्याये तृतीये पादे अष्टममधिकरणं भवति देवताऽधिकरणम् । दृष्टपेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात्? इति सूत्रेण शास्त्रम् अर्थात् ब्रह्मविद्या मनुष्यान् अधिकरोति इत्युक्ते सति किं मनुष्यानेव अधिकरोति उत देवादीनपि इति विचिकित्सायाम्, तन्निर्धारणाय इदमधिकरणं प्रवृत्तम् । तत्रादौ तदुपर्यपि बादरायणः सम्भवात्? इति सिद्धान्तेनैव उपक्रान्तम् । मनुष्याणाम् उपरिष्ठात् ये देवादयः तानप्यधिकरोति शास्त्रम्, सम्भवात् अर्थित्वाद्यधिकारिविशेषणानां तेष्वपि सम्भवात् इत्यर्थः। अर्थित्वम्, विद्वन्त्वम्, सामर्थ्यम्, अपर्युदस्तत्वं चेति अधिकारकारणानि । तत्र भोगासक्तत्वेऽपि देवानां मोक्षविषयमर्थित्वं भोगस्य क्षयातिशययुक्तत्वालोचनया सम्भवति । तेषाम् उपनयनाद्यभावेऽपि उपनयनस्य वेदाध्ययनार्थत्वात् देवानां जन्मान्तराधीतवेदत्वेन स्वयम्प्रतिभातवेदत्वात् विद्वन्त्वमपि उपपन्नम् । देवाः ब्रह्मविद्यां नानुतिष्ठेयुः इति प्रतिषेधवचनमपि नास्ति । एवम् अर्थित्वविद्वन्त्वपर्युदस्तत्वानि सिद्धानि । तथापि तेषां विग्रहाद्यभावेन प्रमाणप्रवृत्तेरेव असम्भवात् कथं ब्रह्मविद्या तेषामुत्पद्येत इति सामर्थ्याभावः आशङ्क्येत । तत्रोच्यते- मन्त्रार्थवादादिभ्यः विग्रहादिमन्त्वस्यापि अवगम्यमानत्वात् सामार्थ्यमप्यस्त्येव । अतः देवादयः ब्रह्मविद्यायाम् अधिकारिण एव ।

अत्रायमाक्षेपः- चतुर्थ्यन्तपदातिरेकेण विग्रहादिमती देवता नास्त्येव, प्रमाणाभावात् । ये हि तत्र प्रमाणतया उच्यन्ते मन्त्रार्थवादादयः, ते न तत्र प्रमाणम्, तेषां स्वार्थे प्रामाण्याभावात् । उक्तं हि विधिना त्वेकवाक्यत्वात् स्तुत्यर्थेन विधीनां स्युः? इति । अर्थवादादयः विधेयार्थस्तुत्यादिद्वारा विध्येकवाक्यत्वमापद्य सार्थकाः भवन्तीति तदर्थः । किञ्च देवतायाः विग्रहवत्त्वे तस्याः स्वरूपसन्निधानेन कर्माङ्गभावो वक्तव्यः स्यात् । न हि यागे इन्द्रादिदेवताः हविः स्वीकुर्वन्त्यः दृष्टाः । अपि च औत्पत्तिकस्तु शब्दस्यार्थेन सम्बन्धः? इति शब्दार्थयोः अनादित्वेन तत्सम्बन्धस्यापि अनादित्वात् वेदस्य स्वार्थे पुरुषबुद्ध्यनपेक्षत्वमुक्तम् । इदानीं देवताद्यर्थस्य शब्दातिरेकेण विग्रहादिमद्रूपत्वे सावयवस्य विग्रहादिरूपस्य अनित्यत्वं वक्तव्यम् । तदा विग्रहादेः उत्पत्तेः पूर्वं शब्दः न अर्थेन सम्बद्धः आसीत्, उत्पन्ने त्वर्थे तेन शब्दस्य सम्बन्धः केनचित् पुरुषेण कृत इत्यायातम् । यथा उत्पन्ने पुत्रादौ पित्रा देवदत्तादिशब्दसम्बन्धः क्रियते, तथैव वैदिकशब्दार्थसम्बन्धस्य पुरुषबुद्धिप्रभवत्वे प्राप्ते, वेदप्रामाण्यस्य मानान्तरसापेक्षत्वापत्तौ निरपेक्षप्रामाण्यं भज्येत । विग्रहवत्त्वे च देवादीनां एकस्या देवतायाः बहुषु यागेषु युगपत् स्वरूपसन्निधनं न स्यात् । देवतायाः शब्दरूपत्वे तु नायं दोषः प्रसरति । अतः देवतायाः नास्ति विग्रहः, एवमेव देवानां हविषां भोगः, ऐश्वर्यम्, प्रसन्नता फलप्रदानम्, इत्येतान्यपि न सन्तीति मीमांसकानामाशयः ।

अत्रायं सिद्धान्तः— देवतानां विग्रहादिमत्त्वं मन्त्रार्थवादादिप्रमाणसिद्धम् । तथा च श्रूयते मेधातिथिं ह काण्वायनमिन्द्रो मेषो भूत्वा जहार५ इति । स्मृतिश्च आदित्यः पुरुषो भूत्वा कुन्तीमुपजगाम ह६ इति । तेषां स्तुत्याद्यन्यार्थतया प्रवृत्तत्वात् स्वार्थं प्रामाण्यं नास्तीति यदुक्तम्, तन्न सङ्गच्छते । यतः प्रामाण्यं प्रति अनन्यार्थत्वं न प्रयोजकम् । उक्तं च भाष्ये प्रत्ययाप्रत्ययौ हि सद्भावासद्भवयोः प्रमाणं, न पुनरन्यार्थत्वानन्यार्थत्वे७ इति । यथा कश्चन ग्रामार्थं प्रस्थितः मध्ये तृणं पश्यति । यद्यपि स तृणास्तित्वज्ञानाय न प्रस्थितः, तथापि तृणज्ञानस्य तु जातत्वात् न तन्निराकर्तुं शक्यम् । एवमेव विधेयस्तुत्यादौ प्रवृत्तैः अर्थवादादिभिः देवताविग्रहादिरूपार्थस्य प्रमितत्वात् सः अर्थः न निराकर्तुं शक्यः । अत्र शङ्का— दृष्टान्तो विषमः । तृणास्तित्वे तु प्रत्यक्तं प्रमाणमस्ति । तच्च गमनमनुद्दिश्य स्वतन्त्र्येण तृणास्तित्वं साधयति । अर्थवादास्तु विधेयस्तुत्यादिद्वारा विधिना एकवाक्यत्वमापद्यमानाः पृथगर्थं बोधयितुं नार्हन्ति । यतः महावाक्येन कस्मिंश्चिदर्थं बोध्यमाने कानिचित् पदानि अवान्तरवाक्यत्वमापद्य तदतिरिक्तमर्थं न प्रत्याययन्ति । यथा न सुरां पिबेत् इति वाक्यं पदत्रयसम्बन्धेन सुरापानप्रतिषेधरूपमेकमर्थं बोधयति न तु सुरां पिबेत् इति पदद्वयमेव सम्बद्धं सत् सुरापानविधिरूपमर्थं प्रत्याययति । अत्र समाधानम्— एकवाक्यता हि द्विविधा पदैकवाक्यता वाक्यैकवाक्यता चेति । तत्र पदैकवाक्यतायां वाक्यार्थातिरिक्तार्थबोधकत्वं नास्ति यथा न सुरां पिबेत् इत्यत्र । विध्यर्थवादयोस्तु वाक्यैकवाक्यता । अर्थात् अर्थवादगतानि पदानि संसृष्टानि सन्ति कञ्चिद्भ्रतार्थमादौ गमयन्ति । पश्चात्ते कैमर्थ्याकाङ्क्षायां विधिना सम्बन्धं प्राप्नुवन्ति इति वाक्यानां सतामेव विद्भिर्ज्ञाना सम्बन्धः। यथा लोके क्रय्या गौः देवदत्तीया यतो बहुत्तीरा इत्यादौ वाक्यैकवाक्यता तद्वत् । अत एव अर्थवादगतानि पदानि न विधिवाक्यगतपदैः सह सम्बन्ध्यन्ते । यथा वायव्यं श्वेतमालभेत भूतिकामः इत्यत्र विधिना वायव्यादिपदानामेव सम्बन्धः, न तु वायुर्वै क्तपिष्ठा देवता इति वाक्यीयपदैः सह । वायुरालभेत क्तपिष्ठा देवता आलभेत इत्यन्वयो न सम्भवति । अतः अर्थवादवाक्यैरपि प्राथमिकः कश्चित् वाक्यार्थः बोध्यत एव । तत्र च

विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधारिते ।

भूतार्थवादस्तद्भानादर्थवादस्त्रिधा मतः८ ॥

इत्यर्थवादानां त्रैविध्यस्य प्रसिद्धत्वात्, प्रागुक्तः अवान्तरवाक्यार्थः यदि प्रमाणान्तरविरुद्धः तर्हि गुणवादः । प्रमाणान्तरगोचरश्चेत् अनुवादः, यत्र तु प्रमाणान्तरविरोधो नास्ति न वा प्रमाणान्तरगोचरत्वम्, यथा देवताविग्रहादौ, तत्र तु न गुणवादः किन्तु विद्यमानवाद एव आश्रयणीयः । स च फलवशात् विध्यन्वितः महावाक्यीभूय प्राशस्त्यं लक्षयति । स्वरूपेण तु अवान्तरवाक्यीभूय विग्रहादिकं वक्ति इति विवेकः।

अत्रात्तेपः- यदि विधिपराणामपि अर्थवादानां पृथगन्वयः अङ्गीक्रियते, तदा तात्पर्यैक्येऽपि वाक्यभेदः उक्तः स्यात् । तथा च अर्थैकत्वादेकं वाक्यम्^१ इति सिद्धान्तः भज्येत इति । अत्रोच्यते- यावति पदसमूहे पदाहिताः पदार्थस्मृतयः पर्यवस्यन्ति, तावदेकं वाक्यम् । अर्थवादवाक्येऽपि विधिवाक्यं विनैव तत्तत्पदाहितैकार्थस्य प्रतीयमानत्वात् तत्रैव तेषां पर्यवसानम् । अतः वाक्यत्वं तेषां निष्प्रत्यूहम् । अत एव प्रयाजादिवाक्येष्विव अर्थवादवाक्येऽपि वाक्यैकवाक्यता । तत्र यथा दर्शपूर्णमासवाक्येन एकवाक्यत्वे सत्यपि प्रयाजादिवाक्यानाम् अवान्तरवाक्यभेदः स्वीकृतः, एवमर्थवादानामपि अवान्तरवाक्यभेदो न विरुद्ध्यते ।

एतावता अयमर्थः फलितः- यस्य वाक्यस्य यत्र तात्पर्यं तत्रैव तस्य प्रामाण्यम् नान्यत्र इति नियमो नास्ति । यदि तथा उररीकृत्य तात्पर्यरहितानाम् अर्थवादानां स्वार्थे प्रामाण्यमपि प्रत्याख्यायते, तर्हि विशिष्टार्थपरं वाक्यं विशेषणेऽपि अप्रमाणं भूत्वा विशिष्टपरमपि न स्यात् । तद्यथा- एतस्यैव वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम कृत्वा पशुकामो ह्येतेन यजेत^{१०} इति श्रूयते । रेवतीपदघटितऋगाधाराकं वारवन्तीयम् अग्निष्टोमसाम कृत्वा प्रकृताग्निष्टुर्द्धर्मकेण यागेन पशुं भावयेत् इति अस्यार्थः । अत्र वाक्यभेदपरिहाराय विशिष्टविधिः स्वीकृतः । यागस्य रेवतीऋगाधारं वारवन्तीयं साम विशेषणम् । किन्तु अस्य विशेषणस्य अनेनैव वाक्येन सिद्धिर्वक्तव्या, वारवन्तीयसाम्नः रेवतीपदघटितासु ऋत्तु अध्ययनसिद्धत्वाभावात् । विशिष्टविधिना विशेषणस्य आरोपो न सम्भवति, आरोपाद्विशेषणसिद्धौ विशिष्टविधिः, विशिष्टविधिसिद्धौ विशेषणारोप इत्यन्योन्याश्रयापत्तेः । अतः विशिष्टविधिपरस्यैव वाक्यस्य विशेषणस्वरूपेऽपि प्रामाण्यं वक्तव्यम् । किन्तु वाक्यस्य तात्पर्यं तु तत्र नास्ति, विशेषणे विशिष्टार्थं चेत्युभयत्र तात्पर्यस्वीकारे वाक्यभेदापत्तेः । तथा च यत्र तात्पर्यं तत्रैव प्रामाण्यमिति नियमाभावात् तात्पर्याविषयेऽपि देवताविग्रहादौ अर्थवादानां मन्त्राणां च प्रामाण्यमक्ततम् । तन्मूलकतया पुराणेतिहासयोरपि देवताविग्रहार्थं प्रामाण्यं सम्भवति । प्रत्यक्तमपि तत्र प्रमाणम्, व्यासादियोगिभिः देवतानां प्रत्यक्ततया दर्शनात् । व्यासादयो देवादिप्रत्यक्तशून्याः प्राणित्वात् अस्मद्गत इत्यनुमानं तु अतिप्रसङ्गदोषात् अप्रमाणम् । न हि सर्वं घटाभिन्नं वस्तुत्वात् घटवत् इत्यनुमानं प्रामाण्यं भजते । योगसूत्रादपि देवादिप्रत्यक्तं ज्ञायते । तथा च योगसूत्रं स्वाध्यायादिष्टदेवतासम्प्रयोगः^{११} इति । मन्त्रजपात् देवतासान्निध्यं तत्सम्भाषणं च सिद्ध्यतीति तदर्थः । मन्त्रब्राह्मणदर्शानाम् ऋषीणां योगिनां च सामर्थ्यं अस्मदीयसामर्थ्येन उपमातुं न शक्यते ।

अपि च यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तान् ध्यायेद्वषट्करिष्यन्^{१२} इति विधिरेव यागकाले तत्तद्देवतानां ध्यानं विधत्ते । देवताया रूपाभावे ध्यानाय शब्दमात्रं तु बुद्धौ नारोहति । अतः यागवधिनैव देवतारूपम् आक्तिष्यते । तदा रूपान्तरकल्पनायां प्रामाणाभावात्

सन्निहितमन्त्रार्थवादादिभ्यः यादृशं रूपमवगम्यते तदेव स्वीकरणीयम् । तथा च स्वर्गकामो यजेत इत्यादिविध्यपेक्षितं स्वर्गरूपं फलं यन्न दुःखेन सम्भिन्नम् १३ इत्यार्थवादिकमपि विधिप्रमाणकं भवति, तद्वत् । न च देवताया रूपमारोपितमपि सम्भवतीति वाच्यम् । मन्त्रादिभ्यः प्रतीतस्य रूपस्य बाधाभावात् तस्यैव ग्रहणौचित्यात् ।

अपि च विधेयप्राशस्त्यम् अर्थवादानां लक्ष्यार्थ इत्यभ्युपगम्यते । लक्ष्यार्थश्च शक्यार्थसम्बन्धेन ज्ञातव्यः । यद्यर्थवादानां न कश्चिद्वाच्यार्थः स्यात्, तर्हि तत्सम्बद्धः लक्ष्यार्थोऽपि असिद्धः । अत एव गङ्गायां घोष इत्यत्र गङ्गाशब्दः स्वसम्बद्धमेव तीरं लक्षयति न तु समुद्रतीरम्, समुद्रतीरस्य गङ्गायाश्च सम्बन्धाभावात् । अतः प्रकृतेऽपि अर्थवादाः यदर्थसम्बन्धेन लक्ष्यार्थं लक्षयन्ति सः देवतविग्रहादिरूपः वाच्यार्थोऽपि स्वीकर्तव्यः ।

यदुक्तम् विग्रहवत्त्वे एकस्या देवतायाः बहुषु यागेषु स्वरूपसन्निधानं न स्यादिति, तत्रोच्यते- एकाऽपि देवता अणिमाद्यैश्वर्ययोगात् अनेकरूपाणि प्राप्नोति । तथा च श्रुतिः कति देवा १४ इत्युपक्रम्य त्र्यधिकषट्शतोत्तरत्रिहस्रसङ्ख्याका इत्युक्त्वा क्रमेण तत्र सङ्कोचं दर्शयित्वा अन्ते एकैव देवता इत्याह । तत्र एकस्यैव देवस्य महिमानः इतरे देवा इति एकस्यैव अनेकरूपाणि दर्शितानि । एतेन एकस्या एव देवतायाः अनेकरूपाणि सम्भवन्तीति ज्ञायते । अपि च योगिनामेव ऐश्वर्ययोगात् अनेकशरीरग्रहणं स्मृतिसिद्धम्

आत्मनो वै शरीरणि बहूनि भरतर्षभ ।

योगी कुर्याद्बलं प्राप्य तैश्च सर्वां महीं चरेत् १५ ॥

इत्यादौ । किमु वक्तव्यम् आजानसिद्धैश्वर्याणां देवानां बहुशरीराधिष्ठातृत्वं सम्भवतीति । अतः एकाऽपि देवता बहुषु यागेषु अङ्गभावं गच्छति ऐश्वर्ययोगादेव सन्निहिताऽपि देवता न दृश्यते इति न काचिदनुपपत्तिः । किञ्च विग्रहवत्त्वमात्रेण यागादिकर्मणि नास्ति विरोधः । क्वचित् एकोऽपि विग्रहवान् बहुत्र अङ्गभावं न गच्छति यथा एको ब्राह्मणः बहुभिः भोजयद्भिः न भुज्यते । क्वचिदेकोऽपि विग्रहवान् अनेकत्र युगपदङ्गभावं गच्छति । यथा एक एव ब्राह्मणः बहुभिः नमद्भिः युगपन्नमस्क्रियते । प्रकृते च विग्रहवतीमपि एकं देवतामुद्दिश्य बहवो यजमानाः स्वं स्वं द्रव्यं परित्यक्तुं शक्नुवन्ति इति कर्मणि विरोधो नापत्तिः । यच्चोक्तं देवतायाः विग्रहवत्त्वे शब्दार्थसम्बन्धस्य अनित्यत्वापत्तिरिति, तदपि न इन्द्रादिशब्दानां न इन्द्रादिव्यक्तौ शक्तिः किन्तु इन्द्रत्वादिजातौ । अतीतानागतभेदेन इन्द्रादिव्यक्तेरपि अनेकत्वात् इन्द्रत्वादिजातिः सिद्धैव । अथवा इन्द्रादिशब्दाः स्थानविशेषवाचकाः सेनापत्यादिशब्दवत् । व्यक्तिप्रलयेऽपि स्थानस्य स्थायित्वात् शब्दार्थसम्बन्धस्य नित्यत्वमुपपद्यत इति देवताया विग्रहवत्त्वेऽपि न किञ्चिदनुपपन्नम् । तदेवं देवताविग्रहे सिद्धे गुर्वादिपूजावत् देवतापूजात्मकः यागः देवताप्रसादद्वारा फलप्रदो भवति । देवतायाः शब्दामात्रत्वे तु तस्या अचेतनायाः फलप्राप्तिरपि अनुपपन्ना ।

अत्र शङ्का- देवतातः फलोत्पत्तिस्वीकारे यागः देवतां प्रति गुणभूता स्यात् । तदा यागस्य स्वार्गाख्यं फलं प्रति यजेत स्वर्गकामः इति श्रुतं करणत्वं हीयेत इति अपि वा शब्दपूर्वत्वात् यज्ञकर्मप्रधानम् १६ इति सिद्धान्तविरोधः इति । तत्रोच्यते- देवताप्रसादस्तु अवान्तरव्यापारः । करणं तु याग एव इति । यथा अपूर्वाख्येन अवान्तरव्यापारेण कर्मणः प्रधानत्वं न हीयते तथैव देवताप्रसादेनापि इति न कर्मप्राधान्यसिद्धान्तविरोधः ।

एतावता वेदान्तसिद्धान्तमाश्रित्य मीमांसकानां मतं निरस्तम् । वस्तुतस्तु मीमांसकाः कुतूहलवृत्तिकाराः विग्रहादिपञ्चकं देवतानाम् अवश्यं स्वीकर्तव्यमिति सयुक्तिकं सप्रमाणं च प्रत्यपीपदन् । तद्यथा- देवतायाः शब्दमात्ररूपत्वे अचेतनत्वेन तस्याः स्वत एव अधिकारासिद्धौ पृथक् तन्निराकरणाय न देवानां देवतान्तराभावात् इति निराकरणे प्रयासः व्यर्थः स्यात् । किञ्च देवतारूपस्य अर्थस्यैव अभावे वैदिकानाम् इन्द्रादिपदानाम् अनर्थकतया प्रातिपदिकत्वं न स्यात् । ततश्च कारकाणि सुबुत्पत्तिः, इत्येतेषां सर्वेषामभावप्रसङ्गः । अपि च यागविधिसामर्थ्यादेव विग्रहादिकं लभ्यते । यज देवपूजायाम् इति धातोः निष्पन्नः यागशब्द एव देवताराधनरूपमर्थं वदति । अतः गुरुराजादीनाम् आराधनवत् देवताराधनमपि प्रसादजननद्वारा फलसाधनम् । न च हविर्भोगं विना देवताः प्रसीदन्ति । हविर्भोगश्च देवतायाः विग्रहादिराहित्ये अनुपपन्नम् । अतः यागविधिसामर्थ्यादेव विग्रहादिपञ्चकं लभ्यते । किञ्च एतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति य एतदुपयन्ति १७ इति विश्वसृजामयनाख्यस्य सत्रस्य फलं श्रूयते । एतदपि देवतानां शरीराद्यभावे अनुपपन्नम् । तस्मात् देवतानां विग्रहवत्त्वम् उत्तरमीमांसाप्रतिपाद्यं पूर्वमीमांसायामपि कैश्चित् अङ्गीकृतमिति देवता विग्रहोपेता इति सिद्धम् ।

सङ्केतसूची-

१. ब्रह्मसूत्रम् १-३-२५
२. ब्रह्मसूत्रम् १-३-२६
३. जैमिनिसूत्रम् १-२-७
४. जैमिनिसूत्रम् १-१-५
५. षड्विंशब्राह्मणम् १-१
६. ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यम् १-३-३३
७. ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यम् १-३-३३
८. बृहदारण्यकसम्बन्धभाष्यवार्तिकम् ५६७

९. जैमिनिसूत्रम् २-१-४२
१०. ताण्ड्यब्राह्मणम् १७-७-१
११. योगसूत्रम् २-४४
१२. ऐतरेयब्राह्मणम् ३-८-१
१३. श्रुतिः
१४. बृहदारण्यकोपनिषत् ३-९-१
१५. महभारतम् १२-३३०-३१
१६. जैमिनिसूत्रम् ९-१-७
१७. मीमांसाकुतूहलवृत्तिः ६-१-७

आधारग्रन्थाः:-

१. ब्रह्मसूत्रशङ्करभाष्यम्, सं- आचार्यजगदीशशास्त्री, प्रकाशनम्- मोतिलाल बनारसिदास् दिल्ली. वर्षम्- २०००
२. वेदान्तपरिभाषा, सं- स्वामी गोविन्दसिंह, प्रकाशनम्- खेमराज् श्रीकृष्णदासप्रकाशन, बम्बई, वर्षम्-१९९८
३. जैमिनीयन्यायमालाविस्तरः, सं- शिवदत्त शर्मा, अनन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थावलिः, पुणे, वर्षम्- १९१६
४. ब्रह्मसूत्रशङ्करभाष्यम् (भामत्यादिटीकोपेतम्), प्रकाशनम्- राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, नईदिल्ली, वर्षम्-२००२
५. ईशादिदशोपनिषदः, प्रकाशनम्- मोतिलाल बनारसिदास् दिल्ली. वर्षम्- २०००
६. पञ्चपादिकाविरणम्, प्रकाशनम्- राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरुपति, वर्षम्-२००२
७. मीमांसान्यायप्रकाशः, प्रकाशनम्- भाण्डार्कर रीसर्च् इन्स्टिट्यूट, पुणे. वर्षम्- १९७२

Òààhàwùuòwát;uàw'ti

»p. óáSýÉß ká. ¥hà

; n ytóabwàáhmwà'uaáab àyñàwvaSýáçáSjútá/záç¥SýDtáí avÓamçywátÁp avÓamß swmáam ZámÚaa waÉwáfÉbómçti ; Ðuab ZámÚauab ytnhá ; Áuaáa wà'uaáa ÉqSýÉSýaa/za swóhni SýauSýÉ/ýÉríòáUyç/zá c upZámÚaa yt;uñçi SýÉ/záç avÓamçSýauéywémUwmac'avÓamßswám ñ unà táÁ avÓamauab m³Sýauá/zá ywíab avÓaaáab àyÁuam ñ ¥wþ ÁaatÚyçqá;uab íuaSýgmÐu ; ÁaSySýmsçQybuÐu táyálúaj ÁáÉj ÁáÚyçÐu Zaq.j Ðu ; ásÁáááatÚaçaÁaáSýÉ/ßswám ríÜñ 'umáçwa c tááa smááa káulmç C%uááAóámß ; ð táátiñ

çÓúouá'aaç Ép ríÜ Sýnpwá Úaámß Tá'um ñ uóçUçm³ywe átz;ua ; wçutymi ñ áwáAmaawaAmaçuatúmíríÜ ñ uDtÁááwÓamççÉtqóáxaná'asß ñ ; mß yáóamíríÜÐwÚyçpWçtítynáé óámß ; ÁuaÉaçaçwáÁuauáa ríÜá/zá Zaq.j táÉáü çááß máhçxtóhñ ananéríÜÐwÚyçqá;ç áuuámñ uná Táóyá ; áçáçqmßÉkmpá ymi, ÁááÉkmatám ráoÁÍáámi ñ Áaaç ; ymi, çÁÉkmatám ; Áasutáéwami ñ Áaaç yÁymi, çÉbçéáwU=-oteuáß ¥Sýh ytáwçáayswámi ñ mña j Ékmti ; áháw Ááupát;ua çám Zaaç=p vaSýç ñ ¥wtçw ríÜá/zá ; áçáçqmßk'ami yÁyáövÓá'pát;ua çám wááhmáç=ááß ñ ¥m³yweýt'áááN ; áj áuáá®SýÉs²áwçááB 'ríÜ yçwþk'áátt;ua káwáçríÜw ÁaaçÉß' çám ñ

; ð ; ÁuÓaaá'aaç ÉÐu ywáwóáSýuaSýÉSýÁyááT Sýðu Zaq.j Ðu yçwá Sýnp ríÜá/ß ; óbmáçá=-áfám Tá®Sýauá ; máp ÁuÁááéT C%uááAóáw'ßsá 'áwtmpát;ua YÍu'wami k»wami çáéç²ßwami TáóyUyíuwmi C%uáçáááá Zaq.j Ðu átz;uaáwþyáumçñ ; ÁáááçpDtáí yáútááá átz;uaáwþSý Úyçqátám áwç áuááçáçáSý wááhmáç áuáá ÁaSýaaá átz;uaáwvÓa'zúáa ZáuqaÁuáá ñ

má 'mÉám TááSýtá'táwmi 'áwóáááatÚyçááó'tóß' C%uááAóáumñtáÁau áwvÉ/aaç áuá 'Óààhàwùuòwát;uáw'atám átz;uaáwvÓa'zúáaA ñ vÓa'zúááááanSýá áháwáçqÁáá Óààhàáíu³wß Óààhàwùuòw'atiçám áwáóantíñ mña j Óààhàáá SýÉ/amaáaÚyçqmSýauéwáwíáZámuaç³wát;uáw'tiñ ; ð átz;uaáwvÓa'zúááá uti, ÁáááSý Óààtiñ mña j Óààhàáá Ðu Zaq.j Ðu átz;uaáwýaç=áfám áwáç Ááú çwéçóáá çé²ßm - Óààhàwùuòwát;uáw'atám vÓa'zúáá®aaSýéçÉúáf Óààhàwùufçwáááç ; ámíuáámßñ çwáçáçááááíu³wÚyçqát;uáwvÓa'zúááçwþáç átz;uaáwíuwñáfásáwami ; ámíuáámß ñ uúç áy=-ááç çwáçáááááááç átz;uaáwíu má vÓa'zúáá ; ámíuáámÚsáwþáç Zásýmááááçáçyç=yáçÁáááç Ááwáß ñ táááéçamááÁááwúfj ; íÞÁáwíuáámß ñ áy=-ááçmtrçríÜámáçQyÐu ywáúáç átz;uaáwá ; íÞuááç vÓu³wami Óààá áwþa táááéçamááÁáá í ÞáááçÓààhàwùuòwÚyçvÓa'zúáá vÓuçhámáam ; íuáámß ñ uáÁ Éúáf Óààááá utç çwáçááámíuáámwáÉ/záú Óààáwá Óààáááíu³wþát;uááwþ áwvÓumçñ múná çwáçáááááSýmá Éúáf Óààáwmcñ Ááç mÁáááSýmaw²ÞSýhá ÓààáwþSýmááwáçéwámáwíáç³wáw'tiñ

riüvab Zašym'yaöaa' j ašua'laami15' cam ybämEPSynuam n 'ywe/a N wa Ctäala
 smäuašyāāAw ytāqūAmç ; äšyāāZašyūDmpu0m16 cam ; äšyāāZašyū rü Zašyū ömäe
 k'āZāqāZavuuab ; äšyāāriü Zašyūmb Çyūmb n

1. riüyāti - 1.1.2
2. mälaEauačaxmi - 3.1.1
3. 2pāčaxmi - 6.2.3
4. 2pāčaxmi - 6.19
5. riüyāti - 1.4.23
6. 2pāčaxmi - 6.1.2
7. 2pāčaxmi - 6.2.5
8. mälaEauačaxmi - 3.1.1
9. 2pāčaxmi - 1.9.1
10. tš»šyāčaxmi - 1.1.7
11. šyāčaxmi - 1.2.6
12. riüyāti - 1.4.24
13. mälaEauačaxmi - 2.6

13. qäwätäbyäoSyē/āti6/1/2
14. qäwätäbyäoSyē/āti1/3/2
15. mälaēauaē/ūSyg äōmauZāīAc;15 j; ÄäwaSyg
16. qäwätäbyäoSyē/āti6/1/7
17. tātāmß 2/6
18. uäwäwī' uDtāmß - 1/3
19. mälaēauyē/ñmä 2/2/10
20. ääntotyē/āti - 1

luwNmeuasAaakluB luwNafwami i 1paAluwNaEwaAm ; Aat aAa OaakmEya:-afam wa°utiñ
luwNafSyaE/amaub luwNmeuawxusyoAaawacQaua luwNmeuasAaakwbu aawwaww°?Sjmuu
EQyAat aDu raomwamiñ ¥wDwZaSyaEawwacQaae; AaluwyauaT SyaAamE Syl qAc aawwitiñ

aSj.j OaakDu talayZa%uOaawxuwvc talayZa%uOaawac talayalmEwcuwvmbuuaaq mñm
; AwDna ñ aSj.j OaakDu aakOaaymDu talayZa%uOaawxuwvc OaakaoaEa, ; AwDna
awxuamEy.j aEasawTj Zay³uElañ ñ akOaaymDuw mDu mna³wvc OaakAa talayZa%uOaawxuw
akOay³aau³at otawamiyD SyaEwmiC³uAaA yEzaamqaOm³wrtiñ mDtami OaakDu DwZaSyaEaww t w tDyti
Cam ñ

i oamEma- rCwUyqP Oaakab wadUyqP Oaakab j em OaakDu oawAutEaSjwawaaB
K>paT SyaAmSyaE/yaqE/zaatsinaub wEaQ K>Bwami DwuEzaSyaEawwawEñpaq rCwUyqDu OaakDu
aAa³uDu DwuEzaSyaEawwrti ; wcu³wvc yam ; qEaQaluwNaEawxuw³uuaçu³wUyqP DwluwNaEç
DwaamaEQywbAaawcQawUyqPwa ; Oantiñ mDa Zata³bj ; Aasamb DwZaSyaEaa ; Aasam³wami, uAawp
mAAawpuna i 1p Cam SjwvluamEç uAat aatw Cam wAom ñ

sawoat akaj aumä- awxuZaSyaEaAaTaaubDwaouPZam Dwylauw saytaAawp
DwuZaSyaEaww³paSjwom ñ salu.j 'uluä; Aasamb DwuZaSyaEawwrtDp mmi awxuZaSyaEaawwauab
Oamaa³Aaomñw, Aa maywka³ywaAa mñwem aAwta³om' Cam ñ mAw OaakSjwalmEçDtamwcuP
awxuZaSyaEaawwpaq qDxalmEduAat aAawAwcu³j swan ñ Dw³aag E OaakmEaEaEQaluwNaEuaçu³wv
DwuZaSyaEawwrti ñ mDa j awcu³wvAa aAwu³umc wcu³wvaçu³wv³atami ñ DwuZaSyaEawwZata³bj
; AasamElaAaaoaAawotae DwyrloaAaamEçm= tEñm³wami, unä UyqaaTj aDaa³waaE cam,
; AasamElaAaaoaAawluwNaEa DwyrloaAaamEçmAluwNaEñm³wami, unä UyqaaTj aDaa³waaAaEcam
j aAat aAoutiñ ZaSy¹ Upsa³pa³mtAwalü mAAjka³wAa Zant tAat aAatiñ aomau³m³mAAjka³u ñ uB
DwyrloaAaamEçu= tEuwNaEñm³ y muab DwDtAa; AaAaawaaY³p, unä UyqaaTj aDaa³waaAaen
UyqaaNeqanluAaawDwyrloami j aDaa³waaAa kAula DwDtAa Aa UyqaaAyerloaawAaTj aDaa³waaAaen
; mB ; Aasamb DwZaSyaEa; ZaSyaEamçCam luwNaEçj Dwutw N³m Cam **oasau** qaaAm³tiñ

Auauy ÷ a kAmUw³AaEçj DwuEzaSyaEawwyaosjuuOykamtAu³m³tiñ maA³nti-

1. Aa³auSytmc³ wE OaakDu Dw³a³aawxusj³wcywawxusj³wNalua Dwawxusj³wDwaSyaEawTusj³wami
DwuZaSyaEawwya³-B ñ
2. OaakA³tDmaam OaakDu Dwawxusj³wvc OaakDuayUwZay³paAa awxuDuAuyUwZayOyUa
Dwawxusj³w³paSyaEß ; wkAa³B ñ
3. Oaakaw³u³luwNaEaAaE Oa³a³w ; N³kAa³taam luwNaEAta³ami ; Aaluwyaua luwoa³a³away³= aE
DwuZaSyaEawwya³-B ñ

4. **Qaak' q' u l u l u w a l n m a l e o a / a c s y o u a a c ; N p k a h a a t ā w a m y a a n d u ; N p ā k a h a a t ā m ā w q u e u b u j ā h ā u b ; ā h a s ā n s y b ā h ā u a h ā o j m ā w p ā t u ā m n**
5. **o ā c ā w a ā n s y ā ā h ā h ā m e t i ' ¥ m ā w ā m p s y ā w ā t ā t n p q i u ā h ā w ā o d t ' c ā m ā h ā o ā f ā u ā b q e ā t i ā ā ḍ w u l z ā s y ā t ā w p ā w ā a p ā h ā q h ā ā n**
6. **Qaak' ḍ w u l z ā s y ā t ā t k > p w ā m i ā h ā ā w ā ° j q m l u ā m e c u ā h ā ā h ā m o ā / ā = β n**
7. **Qaak' h ā q e l z ā s y ā t ā u p i 1 p ā w ā n ā z ā s y ā t ā s y w ā z ā y ° p ā m i c 3 u ā ā m ā s y ā ā ḍ w u l z ā s y ā t ā w ḍ w ā ā ḍ u y ā o u ā m n**
8. **j ā u ā e q ā x b ḍ w u 3 u ā m s ā w ā m c 3 u ā ā t ā t ē ā c ḍ w u l z ā s y ā t ā w p ā y ā u ā m c ā m n**

m ā w ḍ w ā ā ḍ u ḍ w u l z ā s y ā t ā w w ā ā h ā t m y ° t ā n b z ā ā l ā m n

j n ā h ā m ā ā h o u 3 w w ā ā h ā ā s p h a t m z ā m ā m ā m q ā n ' ; u p i ' p ' c 3 u ā ā ā ā h ā ā q u l u l u ā m e o ā / ā c i 1 p ā ē ā w x u ā ā m ā z ā s y ā t ā z ā s y i ' u ā c q u ā u b s y ā o j m i y ā w x u s y b o t ā k ā u m q i y j ā ā m ā e o y q ā ā n ā n m ā ā h ā t ā t ā u m c ā m ā h ā u ā ā ḍ w u l z ā s y ā t ā w t i , ā h ā u ā h ā u w y ā u y o q t ā h y z ā ā u ā w ā c i 3 w t i n ā s y ā m ā ; ā h ā ā h ā u 3 w t i n ā ā ā d j t ā ē ā ā ā ā q s y ā u ā b ; n t ā m ā w ā ; ā n t ā u ā s y ā l u ā m ā h ā t i c ā m n ; ā h ā ā h ā z ā ā ā h ā m ā - c u b ā ā m ā m ā i 1 p ā w ā t ā u s y i 1 p w ā z ā s y ā e s y ā ā h ā ā ā u ā i 1 p w ā l ā i 1 p w ā z ā s y ā e s y ā ā ā m ā w ā m i u ā u ā m ā b u z ā s y ā e s y ā ā ā m ā y ā m ā o t ā u s y i m z ā s y ā e s y ā ā h ā ā ā u ā u ā n ā q ' p q 1 p w ā z ā s y ā e s y ā ā ā m ā c ā m n

m ā t u t ā l ā u ā b - ā h ā ā h ā i 1 p ā ē ā ā ā m ā u ā b k ā h ā ā ā h ā ā t e c ; 1 p ā ā l u ā n ā e ā c ā ā c q u m c n l u w ā n ā m ā y ē r ā ā h ā l u w ā n ā e l z ā m ; ā o u m ā y ē r ā ā h ā z ā s y i ' ū ḍ u n ṇ m i ā c ā t ā m i n ā j x s y ā ā s y ā e l z ā s ā w ¥ w ā y = β c ā m w ā ° u t i n l u w ā n ā e ḍ u ; ā s y o d t s y w ā s ā w ā l u n ā ā h ā ā q u ā m o ā / y = β n ¥ w ā ā h ā ā z ā s y i ' ū k ā h ā ā i 1 p k ā h ā m ā w ā ā ē i ā 1 p ā ā s y t ā w ā ā ā q ā ā ā b , ā s y u ā k ā u ā y w ā t ā ā ā v 3 w ḍ u w s y t ā w ā y q 3 w ā m i , ā h ā ā h ā j i 1 p ā ē ā s y o u ā ā c ā y w ā u ā k ā h ā ā ā m n ā s y j z ā s y i ' ū ḍ u r ā = ā w x u 3 w ā y q 3 w ā c i 1 p ā ā ā c i 1 p u w ā w x u 3 w ā t ā m ā h ā u t ā ā h ā ḍ u ā m i , ā h ā u ā t s y ā s ā w ā m i n u ā ā m ā r ā = k ā u z ā s y i ' u ā o u 3 w p i 1 p ā ā ḍ ḍ w ā ā s y u m ā m ā l e i 1 p ā ā ā h ā i 1 p ¥ w z ā s y i ' ū k ā h ā ā m i ā ā t ā n ā h ā u t ā ā q ā ā ā b c ā m n

ā ā ā u s y ā ā ā q ā ā e ā = ā m b - ā h ā ā ḍ u ¥ ā h o u s y w ā c z ā ā ū ā t w z ā t ā / ā t i n m ā ā d j t n ā x ā ā ā ā t ā ' ā h ā ā s y ā q ā ā ā ā ā s ā w ā s ā y w ā ā ā ā u ā t t i (5-1-3) इति । ज्ञानविकल्पानां - ज्ञानप्रभेदानां z ā ā u ā ā ā t ā u ā ā ā ā ; ā t ā ā s ā w ḍ u ; s ā w ḍ u j y w ā ā ā m i - ' ; ā m t e y m ā z ā ā u ā ā h ā ā d m t e y m z ā ā ū ā t i c 3 u ā w z ā ā ū ā y ā w ā m i ; ā ā v ā o ā b z ā ā ū ā w ā c i ā m m ā n ā n t n ā x ā ā s y z ā ā ā ā y ā ā u m i - ' ; **ā t t ā y ā ā y ā ā w ā t ā x ā ā t ā ā u ā t t i** (9-1-11) c ā m n m ā j ; ā t ā w x u s y t ā h y z ā ā ū ā c ; ā t t ā y ā ā ā s y ā ā s y ā e l z ā ā u ā t i n m m ā j ' ; **ā t y t w ā ā ā t ā ā ā ā** c ā m (9-1-15) y ā ā ā ; ā t ā ā ā ā ā ā ā ā ā ā ā ā ā z ā ā ū ā t ā ā y ā ā ḍ y t w ā ā ḍ u y ā ā s y ā w ā o u ā s y ā e l z ā ā w t ā s ā l m t i n m n ā j ā h ā ā t ā h y z ā ā ū ā w ā c i ā t ā m j ā x b ; ā s z ā ā ā b n

i **Abɔtaɔatɔum**- i àÀci 1⁰paati, mmB 0aàwaw⁰aañmāw⁰si qSyt, mmB qāB i 1⁰paati, mmB āāaw⁰si qSj āwāapāq yāw⁰si qSytāqūmç ñ C0i0uyāāāSjx0u 0aàw⁰wāaw⁰si qSjUjçñSjāfytqāāB āōmāu0aāw⁰qāāSjāwçw swām çām ñ āāaw⁰si qSjāwxuāsñB 0aàw⁰wj yāw⁰si qSjāwxu0aàw⁰āmbqāāw⁰am j ¥Sjtq kām3wāmīñ mĀiūāQ⁰amāwĀç1/āu 0aàw⁰ yāw⁰si qSj mĀiūāQ⁰amāw⁰m • āāñmāfām āāutōmāāw⁰ B ñ qwñçwYĒkātāmUjçyāw⁰si qSjāmī ZāSj qwñāuwāY⁰am3wā wāY⁰w0u āñ1/āsāwāmī ñ

i 0a Zā⁰u0āāwxuSjāāāuwyaū0u i 1⁰paA0aāāāAmēāçqāāp0wāSjēu āāwāāpāq i āāāāāçāā⁰u āāāuwyaū0u SñntāqāāāB, i āāā⁰u āāāāēāāāt⁰u āāāē0u āāāāqāāāmi, āy÷ çāāāāmZāmāāoSj⁰wāāāām **Ī⁰Sjā** ÉĀēm, m0a**Ab** **ytaoati** - wYŪāāāāmSjāwç i 1⁰paātām⁰amāātām⁰wāaw⁰si qSjāmīwYŪāāāāmāwxuSjāāuwyaūB yāw⁰si qSjāçSjēqāāBñ

i **nwā** āyxāōāuxuā ulā wYŪāāt⁰u āāē kāmī, m0aQ⁰ēā⁰u ēqāāāB ñ **i** **nwā** ytwāuāsāwūāçw āāaw⁰si qSjāēqāāyāw⁰si qSj 0aā0uāāq swām ñ qĒmā0aāw⁰wāātām⁰wāūāç mmi āāaw⁰si qSjUjçññ mĀw āēāyāāSjāēBZā⁰u0āātām tā⁰uSjāççyticām **y⁰pāqB** ñ

Óafayát^{aa}AbZarluAarluuáj áB

»p. ÁawákaNaOÓB

KáambWáayáamu Cam ándaáppwónaB yyaáf/zapswóm ñ mla ykámb ÓaafaTabuawóna ñ ; ÁuÓawónuaB ÓaafáZ^hÁuapÁwEmtq ZawíOóm ñ mla Óaafaaka E^g áwj yat^{aa}ávIámi ÁaSyáwoááfa ; Áaswúmcñ ZákuÓaóaaB mawmi ÁaxáwÍaxáóaaB mÁaóaaatám, áwÍaxÁIÁáóaaB mÁaóaaatám, ; áNauEÁaáNauatám, wáSýSyt^{aa}wáSýSýatám, wáSýSýZáwúÓaaB j áÓaxEáyÁpi á/áKÉqáíááwáw/zá tálayatám ásumçñ qEáóáaaB mawmi ; ÁaátámB EqátámB TáaAráç Cam Óaa ñ ÷xáSýuáíj mi ÓuáóaaB E^gqáASýyat^{aa}zawíwíwíZaaB ÷SýmEyata^{aa}UaB CmEyat^{aa}Uuqáau Záarluámi÷Sýawotw ÓaaB kaumçñ `wáj ÚaaÓuáB Óaafayát^{aa}UaB ytrv÷wami áóawópÓaaB kaumçñ ; áyáÓaafayát^{aa}zawí ZáarluAarluuáwónaytrv÷wíwíwí j `wáj mi Óaa^{aa}wkázáwáwúúOómá `wáj ÁíánxusÁáwáwúúOómá `wáj j ááakSýáwúúOómá swám ñ

mna áN - ytafáçáwxucZákuÓaaEááayát^{aa}UaB ZákuÓayát^{aa} Zarvá ñ `sínvpi 1pmí C^{aa}uáSýE^{aa}SýZáwúÓaaBÁSýyat^{aa}Ua j ÓafyáÁaSýxáÁi á'lnua yaSýmÁaSýafSýuáB ; ÁaátámB TáaArá-çwáE E^gqáASýyat^{aa}Ua lúááwíÓaaBÁanáfOñwááÁi á'lnuaB ywíwíyám ; á'atÓaa'ç' sínvpi 1pmí Cam ZákuÓatwááEm, Áa qEáatíñ ; Óa ðnvç' sínvçi 1pt.ÁaátÁuati^{aa} C^{aa}uáSýE^{aa}SýxáóauxuáB yluwçmá ÉUaÉÓaa'ç ; ÁaátámÉwááEm, Áa ZákuÓati mna j máóxusýqEááB záam máóouxýZáwúÓayát^{aa} m^{aa}qEááwáwxusý^{aa}Z^háwéNáwáíá-áymá ZáamróhóSým Áyávmtíñ ; Áaámdu qEááwáwdu yáw j wpaç áwáíalúw ZáamÁÁwáamróhóSýsawtá^{aa}Éu áháSýxá yÉqáÁaaB ñ muna - máóxusýáaátámBzáam máóxusýZáwúÓayát^{aa} mÁaátámáwxusý^{aa}Z^háwéNáwáíá-áymá ZáamróhóSýá Cam ñ ; Áuna ; Áaátám^{aa}Z^hÁáaaB TáaAráçáqáASýZáwú^{aa}áB ñ

ásÁaçáwxucZákuÓaaEááayát^{aa}UaB qEááayát^{aa}UaB Záarlutiñ ; m ÷w ZáawááSý-qEáTÁaááAmÉp wáYáwoçúSýááatámÉwááEm, Áa má qEáTÁaáwoçúSýáááwuyáwáB ñ áwááwxusýáaátámýat^{aa}ywénc^{aa}vwmá ñ `yáas Sýyatí C^{aa}uáSýE^{aa}SýZáwúÓaaBÁSýyat^{aa}Ua yaSý `ÁáúáwáEç ÁyvááÁa yOóm` cam TáaArá-ÁÁwááqáASýyat^{aa}UaB ywíwíyám ÉUaÉÓaa'ç ááÚyílzáwáArá-ÉwááEm, Áa yáéSzáwúÓatiñ ÉQðnvç'yáéSzáwúÓatçkaumatí Cmá^{aa}Z^h yluwçmá m^{aa}ZáwúÓatw kaumç Áa má TáaArá-áB ñ ; mB m^{aa}ZáwúÓáB záam máÁuáwáwxusýqEááB yáat^{aa} máóxusýZáwúÓaaçZ^háwéNáwáíá-áymá ZáamróhóSým qéwúám áháSýxá qávÁw ñ

ytafáçáwxuc TáaAaátámýat^{aa}UaB TáaAayát^{aa}UaB Záarluti ñ `qwéncwáYtáka` cam TáaAráçýat^{aa}Ua yN máASýE^{aa}Sýáaátámýat^{aa}UaB ytwoahçyám ; á'atÓaa'çááwáwáSýE^{aa}SýB TáaAráç ÷wááwáwúúC áaátámB ñ Áaáámðnvç'qwéncwáYti ; ÁaátÁuati^{aa} C^{aa}uáSýE^{aa}SýxáóauxuáB yluwçmá ; ÁaátámÉw kaumç ñ mna j máóxusýáaátámB záam máóxusýlÁaAráçýat^{aa}Ua mÁaátámáwxusý^{aa}Z^háwéNáwáíá-áymá ZáamróhóSýá Cam áháSýxá ñ

äsñäç äwxuç İääÄäkäätämyat^auaß ; Äkäätämyat^auaß Zärlutiñ ; İ i 'İpÖm' Cäm wä'uaöäñäÄÄÄröpü yat^aua yñ 'qwnäçwäYtäñ' C³uaSjäfSjähäätämyat^auaß ytwoäñç yäm ÈUäÈÖä/çç ähUQjähäätämÈw ÈÄqm, Ä İääÄÄröpü ñ mña ðnvç ; i 'İwxuSyläÄÄÄröpç käumät' Cmä²pyüwcmäläÄÄröpç ¥w käumçñ mnä j mäöxuSyläÄÄÄröpçZäm mÄUäwxuSjähäätämyat^aaa m²ÄÄÄröpäwxuSj²p äwÈNäwäTä~p ymä ZämrlöSjäm ähSjxß ñ

äwÜ=ç äwxuç vääSjSjävääSjSjZäZüÖäyat^auaß vääSjSjyat^auaß Zärv³wti ñ ðnäZävwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^aua yäSj ðnäZäväsävwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^auaß ytwoäñç yäm ; upðnäZäv' Cäm ðnäZävwxuSjvääSjSjZäZüÖätw käumçñ mña ðnvç 'ðnäZäväsävluäUwSjZäÄtähä ; uti C³uaSjäfSjðu ðnäZäväsävyaöSjðu äwTäxÄTäÄü yüwcmä ; upÄ ðnäZäv' Cäm ; vääSjSjZäZüÖätw käumçñ mnä j mäöxuSjävääSjSjZäZüÖäp Zäm mäöÜ=äwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^aaa mäUäUwUäÄTäähäwÈNäwäTä~p ymä ZämrlöSjäv swmääm Äjväm ñ

¥wTä~p'Äñ qämb' C³uaSjäfSjçqm³wäsävwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^aua yäSj 'Tä~p'Äñ qämb' C³uaSjäfSjçqm³wäwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^auaß ywvÄÄTäüüäqUäÄçytwoäñç yäm ÈUäÈÖä/çç 'Tä~p'Äñ qämb' C³uaSjäfSjçvääSjSjZäZüÖätw käumçñ ; mb mäöxuSjävääSjSjZäZüÖäpZäm mäöÜ=äwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^aaa m • äySjÄçävTäçäwÈNäwäTä~p ymä ZämrlöSjäv C³uäççtiñ ; äwÜ=ç äwxuç vääSjSjävääSjSjZäZüÖäyat^auaß ytrv³wti ñ yäEsävwxuSjvääSjSjZäZüÖäbu yat^aua yñ ÈQjwäwxuSjðu vääSjSjZäZüÖäbu yat^auaß ytwoäñç yäm ; ätöä/çç yäEsÈÈQjw³ j ; w²äñTäähäZäZüÖäpyTäÄqm, 'yñäs j ÄÄÄÈQyt' Cäm ñ

äwÜ=päwÜ=çj äwxuç ; vääSjSjZäZüÖäyat^auaß ytrv³wtiñ ; äwÜ=çünä-yäEsðtäh Sjäa⁰İüðtähç ytwoäñç j Öäkä yähäSjçç j ÄÄÄh/çç 'yñäs Sjä⁰İab j ÄÄÄt' C³uvääSjSjZäZüÖätçkäumçñ äwÜ=çünä-ÄÄðnoätä/ j ÖäbyähäSjççFyäm y³ua j ðnäZävÄSävav²aañVðtäh ÈUäÈÖä/ççmÄsüw²aañVðtäh ; vääSjSjZäZüÖäbyTäüäTäähä käumç ; upðnäZäv' Cäm ñ mña ðnvç ¥SjSjçç'İüüÄTäÄü - ; upðnäZävluäUwSjSjççÄÄÄtäh C³uaSjäfSjðu yüwcmäm³Sjçç'İüüÖätw käumç ; upðnäZäv' Cäm ÄaaçÈSjçç'İüüÖätin mnä j mäöxuSjävääSjSjZäZüÖäp Zäm mäöÜ=Sjçç'İüüUwUäÄTäÄü ZämrlöSjççCäm Äjävmtin

; äwÜ=çäwxuçvääSjSjZäZüÖäyat^auaß ytrv³wtiñ münä qwn²amðu Äüübu wYç j j Öäkä yähäSjççmi 'ÄävqwnäçwäYtäñ' C³uaSjäfSj vääSjSjZäZüÖäp käumç äwÜ=ç äwxuçmä vääSjSjZäZüÖäyat^auaß ytwoäñç i 'İñçñ

शाब्दबोधीयमुख्यविशेष्यत्वविचारः

विद्वान्. श्यामसुन्दरः ए.

प्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दाख्येषु चतुर्विधेषु यथार्थानुभवेष्वन्यतमः शाब्दानुभवः। वृत्तिज्ञानसहकारेणाकांक्षायोग्यतासन्निधिमद्भिः पदैरुपस्थापितानां पदार्थानां परस्परं सम्बन्धमवगाहोत्पद्यमानः विशेषण-विशेष्यभावापन्नानेकपदार्थविषयको बोधः शाब्दबोधः इति वाक्यार्थबोधः इति चाभिधीयते। तत्र पदज्ञानं करणम्, आकांक्षा-योग्यता-सन्निधि-तात्पर्याणां प्रत्येकं ज्ञानं सहकारिकारणं, वृत्तिज्ञानसहकृतपदज्ञानजन्यपदार्थोपस्थितिः अवान्तरव्यापारः। तदुक्तं भाषापरिच्छेदे -

पदज्ञानं तु करणं द्वारं तत्र पदार्थधीः।

शाब्दबोधः फलं तत्र शक्तिधीः सहकारिणी॥

आसत्तियोग्यताकाङ्क्षातात्पर्यज्ञानमिष्यते।

कारणम् ॥ इति

चौत्रो ग्रामं गच्छति इति वाक्याद् ग्रामनिरूपिताधेयतावदुत्तरदेशसंयोगानुकूलव्यापारानुकूल-कृत्याश्रयश्चैत्रः इति शाब्दबोधो जायते। तत्र आधेयतादीनामनेकेषां पदार्थानां विशेष्यतया भानसम्भवेऽपि मुख्यविशेष्यतया भानं तु एकस्यैव भवितुमर्हति। कोऽत्र मुख्यविशेष्यतया भासते इत्यत्र विवदन्ते दार्शनिकाः। तत्र मीमांसकास्तु आख्यातार्थभावना एव सर्वत्र शाब्दबोधे मुख्यविशेष्यतया भासते इत्यङ्गीकुर्वन्ति। वैयाकरणास्तावत् भावप्रधानमाख्यातम् इति निरूक्तवचनं, क्रियाप्रधानमाख्यातम् इति भाष्यवचनं च प्रमाणीकुर्वन्तो शाब्दबोधस्य धात्वर्थमुख्यविशेष्यकत्वमामनन्ति। प्रमाणपटवो हि नैयायिकाः प्रामाणिकप्रतीत्यनुरोधेन प्रथमान्तपदसमभिव्याहारस्थले असति बाधके प्रथमान्तार्थस्यैव मुख्यविशेष्यत्वं, क्वचित् निपातार्थस्य, क्वचित् धात्वर्थस्य, क्वचिच्च आख्यातार्थस्य शाब्दबोधीय- मुख्यविशेष्यत्वमुपपादयन्ति।

नैयायिकानामयमभिप्रायः तिङन्तरहितानि ?चैत्रः पण्डितः इत्यादीनि बहूनि वाक्यानि उपलभ्यन्ते लोके। तेभ्यश्च पण्डिताभिन्नश्चैत्रः इत्याद्याकारकाः प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यकाः शाब्दबोधाः सर्वैरनुभूयन्ते। अत्र च धात्वर्थस्य आख्यातार्थस्य वा मुख्यविशेष्यतया भानं न सम्भवति, तदुपस्थापकपदाभावात्। अतः प्रथमान्तार्थस्यैव मुख्यविशेष्यत्वमङ्गीकार्यं। एवं च सत्यापि तिङन्ते प्रथमान्तपदसमभिव्याहारस्थले असति बाधके प्रथमान्तार्थस्यैव मुख्यविशेष्यतया भानस्वीकर्तुमुचितमिति चैत्रो ग्रामं गच्छतीत्यादावपि ग्रामनिरूपिताधेयतावदुत्तरदेशसंयोगजनकव्यापारानुकूलकृतिमांश्चैत्रः इत्येव शाब्दबोधः उपवर्णनीयः।

धात्वर्थस्य मुख्यविशेष्यत्वशङ्का तत्समाधानञ्च।

ननु यत्र क्रियावाचकपदं न श्रूयते तत्रापि क्रियापदमध्याहार्यम्, **अस्तिर्भवन्तीपरः** प्रथमपुरुषोऽप्रयुज्यमानोऽप्यस्ति इति कात्यायनवचनप्रामाण्यात्। तथा च अध्याहृतक्रियापदार्थस्यैव तत्र शाब्दधीमुख्यविशेष्यतया भानमिति सर्वत्र शाब्दबोधे धात्वर्थक्रियायाः मुख्यविशेष्यत्वस्वीकारः समुचितः। अयं च बोधः **क्रियाप्रधानमाख्यातम्** इति महाभाष्यप्रामाण्यात्, **भावप्रधानमाख्यातं यत्रोभे भावप्रधाने भवतः** इति निरुक्तवचनप्रामाण्याच्च महर्षिसम्मतश्चेति चेन्न **चैत्रः पण्डितः** इत्यादौ अस्तीति प्रथमपुरुषपदाध्याहारस्य साधुत्वेऽपि **अहं पण्डितः त्वं पण्डितः** इत्यादौ प्रथमपुरुषास्तिपदाध्याहारस्यायोग्यत्वात् न तदध्याहर्तुं शक्यते। अतः **अस्तिर्भवन्तीपरः** इत्यादि निरुक्तवचनं क्रियापदाध्याहारे न प्रमाणम्। न च तत्रास्तिपदं धातुमात्रस्य, भवन्तीपदं लकारसामान्यस्य चोपलक्षकमिति तत्र तत्र योग्यक्रियापदाध्याहारः एव तेन विहितः, अतो नायोग्यता इति वाच्यम्। यतो हि तद्वाक्यस्य विधायकत्वे, तद्धटकपदानां लक्षणा अयुक्तैव, विधायकवाक्ये शब्दस्य वाचकत्वनियमात्, अत एवोच्यते **न विधौ परः शब्दार्थः** इति। परन्तु लक्षणां विना पूर्वोक्तस्थले शाब्दबोधानिर्वाहात्, नेदं वाक्यं पदाध्याहारे प्रमाणं भवितुमर्हति। क्रियापदाध्याहारवादिभिरपि **अस्तिर्भवन्तीपरः** इत्याद्यनुशासनज्ञानाभावेऽपि **चैत्रः पण्डितः** इत्यादौ **पण्डिताभिन्नश्चैत्रः** इति बोधस्य सम्मतत्वात्, सर्वत्र सति सम्भवे प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यकः एव शाब्दबोधः स्वीकार्यः। अन्यथा तच्छब्दघटितवाक्यस्थले वाक्यार्थबोधानुपपत्तिः प्रसङ्गः। तच्छब्दस्य पूर्ववाक्यार्थबोधीयमुख्यविशेष्यपरामर्शित्वात्, **प्रयाति पुरुषस्तस्य पादयोरभिवादय** इत्यत्र प्रयाति पुरुषः इति वाक्यजन्यबोधे धात्वर्थस्याख्यातार्थस्य वा मुख्यविशेष्यत्वे, तस्यैव अग्रिमतच्छब्देन परामर्शः स्यात्, तस्य च पादशब्दार्थेन समं अन्वयानुपपत्तिः, अयोग्यत्वात् इति पुरुषमुख्यविशेष्यकत्वे तु बोधस्य न काचिदनुपपत्तिः। एवं **वैयाकरणः व्याकरणमधीते यः** इति वृत्ति-विग्रहवाक्ययोः समानविशेष्यप्रकारताकबोधजनकत्वमपि शाब्दबोधस्य प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यकत्वा-ङ्गीकारे एवोपपद्यते नान्यथा। धात्वर्थमुख्यविशेष्यकबोधस्वीकारे चैत्रः पचति इत्यादौ सर्वजनसिद्धः चैत्रभावनयोः उद्देश्यविधेयभावो न स्यात्। एवम् आख्यातार्थस्य धात्वर्थेऽन्वयस्वीकारेण **प्रकृतिप्रत्ययौ सहार्थं ब्रूतः तयोस्तु प्रत्ययः प्राधान्येन** इति नियमभङ्गप्रसङ्गः। गत्यन्तरसद्भावे उत्सर्गनियमस्यापि परित्यागानौचित्यात्। एवमुपपत्तिसिद्धं सर्वानुभवसात्तिकं प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यकमेवबोधं प्रायः आलङ्कारिकाः वेदान्तिनश्च उपवर्णयन्ति।

शाब्दस्य प्रथमार्थमुख्यविशेष्यकत्वेदोषशङ्का तत्समाधानञ्च -

ननु शाब्दबोधस्य प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यकत्वाङ्गीकारे **भावप्रधानमाख्यातम्** इति निरुक्तवचनविरोधापत्तिः। तेन च वचनेन शाब्दबोधस्य

भावशब्दितधात्वर्थमुख्यविशेष्यकत्वाभिधानात्। भावशब्दितभावनारूपाख्यातार्थस्य धात्वर्थ प्रति विशेष्यत्वं च नानेन व्यवस्थाप्यते। **प्रकृतिप्रत्ययौ सहार्थं ब्रूतः तयोस्तु प्रत्ययः प्राधान्येन** इत्यनुशासनबलादेव तादृशव्यवस्थायाः सम्भवात्। अतो महाभाष्य- निरुक्तादिवचनप्रामाण्यानुरोधेन धात्वर्थमुख्यविशेष्यक एव शाब्दबोधः अङ्गीकार्यः। न तु प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यकः इति चेन्न,

तयोस्तु प्रत्ययः प्राधान्येन इति वचनेन सामान्यतः आख्यातार्थस्य धात्वर्थविशेष्यत्वमात्रं सिद्धयति न तु आख्यातार्थविशेष्यस्या कालसंख्याभावनारूपेषु त्रिषु आख्यातार्थेषु मध्ये कोऽर्थः विशेष्यतया भासते **इत्याकांक्षायां कृत्यपरपर्यायभावनान्मकाख्यातार्थः एव धात्वर्थविशेष्यतया भासते इति भावप्रधानमाख्यातम् इति निरुक्तवचनादवगम्यते । पदवाक्यरत्नाकरेऽप्यभिहितम् ?**

भावप्रधानमाख्यातमिति निर्वचनस्मृतेः।

आख्यातार्थेषु भावस्य प्राधान्यमनुशिष्यते॥ इति

तथा च धात्वर्थनिष्ठप्रकारतानिरूपितभावनानिष्ठविशेष्यताशालिशब्दबोधजनकमाख्यातमिति तद्वाख्यार्थः सिध्यति। तत्र भावशब्दार्थो भावना, सा च **चैत्रः तण्डुलान् पचति** इत्यादौ कत्राख्यातस्थले कर्तृत्व(कृति) स्वरूपा, **चैत्रेण पच्यन्ते तण्डुलाः** इत्यादौ कर्माख्यातस्थले कर्मत्वस्वरूपा, **घटं जानाति** इत्यादौ ज्ञानार्थकधातुयोगे आश्रयत्वरूपा, **घटो नश्यति** इत्यादौ प्रतियोगित्वरूपा च।

ननु प्रथमान्तार्थस्य शाब्दबोधीयमुख्यविशेष्यत्वाङ्गीकारे न्यायमते **पश्य मृगो धावति** इत्यस्य प्रामाण्यानुपपत्तिः । मृगो धावतीति वाक्यात् **धावनानुकूलकृतिमान् मृगः** इति बोधस्वीकारे, पश्य मृगो धावति इत्यस्मात् धावनानुकूलकृतिविशिष्टमृगस्य दृशिक्रियाकर्मत्वापत्त्या मृगपदोत्तरं द्वितीयापत्तिः । तमिति कर्मध्याहारे तु वाक्यभेदप्रसङ्गश्च। अतः धात्वर्थमुख्यविशेष्यकत्वमेव वक्तव्यम् इति तत्र धावनक्रियाविशेषस्य दृशिक्रियाकर्मत्वविवक्षणात् तादृशवाक्यात् मृगकर्तृकधावनं पश्येति वाक्यार्थबोधो जायते इति चेन्न तत्र धावनानुकूलकृतिविशिष्टमृगस्य दर्शनक्रियायां कर्मतासम्बन्धेन अन्वयः । वाक्यार्थस्यैवकर्मत्वात् तस्य प्रातिपदिकसंज्ञाविरहात् न द्वितीयापत्तिः । पदार्थस्य कर्मत्वे एव द्वितीयाविधानात् । वाक्यार्थभूतस्य नामार्थस्य अभेदातिरिक्तसम्बन्धेन धात्वर्थे अन्वयाङ्गीकारेऽपि न त्तिः । केवलनामार्थस्यैव धात्वर्थे भेदेन सात्तादन्वयानभ्युपगमात् । अतः कर्मतासम्बन्धेन तण्डुलस्य पाकक्रियायामन्वयबोधकस्य **तण्डुलः पचति** इति वाक्यस्य न प्रामाण्यापत्तिः । नीलत्वविशिष्टघटस्य ज्ञानक्रियायां कर्मतासम्बन्धेन अन्वयतात्पर्येण **नीलो घटो जानाति** इति प्रयोगेऽपि इष्यत एव । **नीलं घटं जानीति** इत्यत्र तु विशेष्ये विशेषणं तत्रापि विशेषणान्तरम् इतिरीत्यैव शाब्दबोधः । अत एव

निपातातिरिक्तनामार्थधात्वर्थयोः सात्ताद् अभेदातिरिक्तसम्बन्धेनान्वयोऽव्युत्पन्नः इति नियमविरोधोऽपि न प्रसजति । केवलनामार्थस्य धात्वर्थे सात्ताद् अन्वयाभावस्यैव तत्रोक्तत्वात् । अत एव इति पदाध्याहारोऽपि न कार्यः, वाक्यार्थस्य धात्वर्थे भेदेन सात्तादन्वयस्वीकारे दोषाभावात् ।

नैयायिकमते सर्वत्र प्रथमान्तार्थमुख्यविशेष्यक एव शाब्दबोधः इति न नियमः, किन्तु यथासम्भवं तत्तद्विशेष्यकः शाब्दबोधः इति प्रथमान्तपदासमभिव्याहारस्थले **पचति** इत्यादौ पाकानुकूला कृतिः इति आख्यातार्थमुख्यविशेष्यको बोधः। भावाख्यातस्थले क्रियाविशेष्यको बोधः स्वीक्रियते, यथा चैत्रेण सुप्यते इत्यादौ च चैत्रकर्तृकः स्वापः इति। विशेष्यविशेषणभावस्य तात्पर्यग्रहमात्राधीनत्वात्। न कलञ्जं भक्तयेत् इत्यादौ मणिकारैः **कलञ्जभक्षणं बलवदनिष्ठाननुबन्दित्वाभाववत्** इति बोधाङ्गीकारात् । **अन्धः आकाशं न पश्यति** इत्यादौ आकाशविषयकदर्शनस्याप्रसिध्या तदभावो नञा न बोध्यते। अपि तु अन्धवृत्तित्वाकाशविषयकत्वोभयाभावप्रकारकदर्शनविशेष्यकबोधो जायते । **भूतले न घटः** इत्यादौ **भूतलवृत्तिः घटाभावः** इति निपातार्थमुख्यविशेष्यकोऽपि बोधः अङ्गीक्रियते। असति बाधके प्रथमान्तपदसमभिव्याहारे तदर्थमुख्यविशेष्यकबोधस्यैव नैयायिकैः अङ्गीकारात्। व्युत्पत्तिवादे भट्टाचार्यैरपि अत एव यत्र **समानविभक्तिकं विशेष्यवाचकं निपातपदं वा नास्ति तत्र प्रथमान्तार्थस्य विशेष्यभासक- सामग्र्यभावादसौ मुख्यविशेष्यतया भासते** इत्युक्तम् ।

tāay q'vati

»p. j. aEi. Aawāpāb

ólukā' xānqā; Áumt'pswām tāb Cām māaSyjāb n̄ ; n tāay yúwcašy Zata/vati? Áa māwZāuÓap tāyB ZāuÓaŋmānŠwāsawati n̄ ; aq mā ; Áa'āZata/vati n̄ mna āŋ yināāAawxuŠy KAuZāuÓap āSyā j ŠyE/vaSyj sāvWę yām Šyaušwami unā i 1pāB n̄ CāuÁa'ā Áa yināāZāuÓaDu tābŠyE/vaSyjmuā tāyB āyā=B Cām n̄ sāvŠyauDu yŠyE/vaSyjwātām ākutami Cām sāvami n̄

; n ālúQyāūtāáPašyāc'raoŠyāsāwami Áa māTāaūtāyŠytāayā=B Cām j ŋi Áa n̄ Áaáá CŌuouā/āb DwdwāwxcyĕrĀoyúwĕ ŌālaūāāqūāqūāwāE/vāu tāyB Dwašyāb ; āwŋuSyj n̄ mŠDwašyāc' ŌālaūāāqūāwāE/vāb Šynātām j ŋi mŋāāŌŌoukÁuZāuÓap Zāam mŋāāŌŌoutĀybuāādu ŋmāwDwašyāc' tāay ƳšyA mbu j ; vāwami qEĖāwZāyŠyE/vaDnmāāāqūāb yŋ ybaāyEšwā ŌālaūāāqūāwāE/vāmi n̄

Áa j Áp Tā'Syāauti umi ŌālaūāāqūāwāPašyāc' Áai āāŠyāšvāšŌā/vāāE uāāq'v UjcyEāAawxuŠyāšwdu ; qvāqB Duāāām n̄ mŋāā ŠytZāw Ōālaūāāqūāwāatāmin māŋmā uāāqūāwāwub Šynātām j mī uāāq'v² ŋmāšāšZāuūwšāŌmUjcy n̄

Áa j mŋāāšwāp Zāam āwkāmaūay'Pu ŠyāE/vašvāwā'á'ē uāāq' ŌālaūāāqūāwāE/vāšwāc' t'ādwašyāb āāēŋšy Cām wā'uti n̄

Šyāuē Zāam ; Y'Pu Y'byat'āy'EqāAšyāwā Equā'āmuā Y'ŠyāE/vayúwĕ ; Y'psāwāQ'v j yšwami n̄

CĀj tāb ZāamTāāfāš'umŋi ƳšyŌt'āi Tāāfāc'Šytw tāb Dwašyāumc j ; Áunā ƳšyŌt'āi Tāāfāāā tāyB Dwašyāc'šyā āāā tāāšB yŋ āāāqūāybaāyEšwā Ōālaūā uāāqūāwāE/vāyšwami Cām n̄ mna j tāyB Dwašyāb ŌālaūāāqūāwāE/vāu ; āwŋuSyj Cām n̄

tāyB āwsāwāāšyE/vati

tāyB āwsāwāāšyE/vati Šyāc'āēvāb n̄ mna āŋ tāāc'āwsāywāā DqTāāāŋmŌlū'wami, ywāā āwŋāāāāāduólū'wami, āāā'wcyām ; āāēššyōlū'wami, ŌālaūāytwāuŠyāēfybaāwūwami, ; āāāāāādu ywāwšāp Y'šm'wti n̄ ; Áwūdu j ; ā'āāš Ƴw Y'šwāwāt'ūwōŋti n̄ (mna j ālúQyāūtāá tāyB ālúQŋmāūwami āwsāwāy ÷ ti Cām n̄)

mŋā Zānā-āōmāāāāāi 1šy'ywāā' Cām qāE'qāāāāw'Zāa i 1pāāluāšj āēwāšyt n̄ Ƴwū DqTāāāŋm'wāwŋāāāādu'wāb luāšj āēwāE/vāu Eqāāāāti n̄ āāāāē luāšj āēwāE/vāu

yàtQya ÉAáUñĭāi ĭj ḡṢy ḡōmā²ānī
ytādmāu²āçĭpà tĀā sāāēj mñĭānī
wṢyāb q j tx»ḡpṢy ṢwāmṢyā ĩāā² ḡy ĩ
ĀwtĀĀtç sāāēk āumçṢy ĩva² āmb ĩ
ōāĬṢyĀĬç sāāēk āumçĭāi māqāb ĩ
ĭ YĬumāqāw āḡḡwĭ ḡāṢyūnā² āĬāb ĩm çām ĩ

ĭ āq j

ĭ nāḡuādm tuuāḡ qāĬāḡṢyṢyūnī²
āwāṢyṢyṢyāṢyāmt āmbāĬlqmkyati ĩm çām ĩ

ĭ Ō āwāṢyṢyṢyāṢyāmt āmbāĬlqmkyati çwĭhā 'swĬm vaṢy Éw j ÉasāāṢy²ādm tñēb'3 çwĭhā
 j yāēwā' uōutāq² āĬāṢswb²āĬādm tu j qāwāUyāqmānēw yĬu²āi rapuām ĩ

ĭ mb zay²āpĀtĭāi qāwāUy āwāṢyṢyṢyāsm²qēṢwāmī kautāĬj ĀōāĀāā²āĬāzāt dmtĭĬj
 ytĀĀtĭĬj Zāç umçñ mūnā – uāç²āĬāçwḡ yṢyĀāĀāṢāOyÉyāzā² uāpāĀtuāĬm ĩ Zamā² uāt dmtñm ĩ
 unā sā² āĬĬāāb ĩ uāçwḡ yṢyĀāĀāṢyāOyÉyāzā² uāt āĬm Zā² uāpāzāmām ĩm ĩ unā j Āōb ĩ
 qÉā mā rōĬāṢyūāçwāçb ĩ Ṣynātçunf māe rōĬāṢyāe uĀā ĭ ykā māāōṢyṢyāOyṢwāmī
 Zamā² uāt āĬā² ĩm ĩ mmbmēw wṢyāmb Zāū ĭ dmp²ā² ĩm ĩ mmb mēw wṢyūā Zā² uāt āĬāçū
 mmāp wṢyāmb Zāū ĭ āōṢyṢyāOyṢwāmī Zā² uāt w ĭ dmpwĭkqāti ĩm

mĀOy unā –

āĬUyāç²āĬūçm āĬā² uāç uādmāw āayĬāṢāwāç uāēāēj wŌuçqī4

ÉwĬāṢāOyāĬ Zā²āĬm Zamā² uāt yāvdmt çūūnāūb ĩ
ŌĬāṢyāwēzā²āĬū wṢyāmb Zāū mēw uāmb Zām²pti ĩ
mmb ZāṢy yĬāĬū wṢyāwēzābytāyāū mēw j ādmwĭkqāti ĩm çām ĩ

ĭ āq j –

yāççuāoṢyāb qĬj ādmkāwṢyāççkāḡ ĩṢ
Éyāḡ Zā²āūbuāĬm ŌĬāṢyāwēzāṢyāēmmā ĩ
Éyāā wṢwḡmb Zā² uāt dmbj ĀōṢyāāāḡ ĩ
wkĬāççuāoṢyāb qĬj āāūpĬāi uāūāb ĩm çām ĩ

CÀTÒawoçubumi ÈÀuàmbuàqij ÀmàavyÈçqàòuàzama° uàwà yuàèuavàhàmaçààlacyTumati
 ; YTumàb wà a° 2 Ìm mwÀmb mDu Sjvavàlìàab swlMàam ñ Sjvavàlìàac Àat Sjvavàt aSý ; lìaab
 Sjvavàlìàawàpasoàumçñ xà» Èlìàc Sjv i a' Sjv ñ mDu j Àodu oàÀTà Sjvavàlìàab ZaçQyab ñ ; maç ; lìa
 CÀTÒy swàm ; SçDu ; DmtuàÀuàòà i a' Sjv oàuapàoSçpMèçj ÀoàçauÀçqnt° àatà swmàam ñ
 mÀlìç m³asà 2 ÌAm³wàAYTub ñ ; mDmDu oàÀTà Sjvavàlìàab ñ sàtDu ylmÀTà ; lìaab àvavàlìàab ñ
 ròodu Sjvavàlìàamvmij mÀlìà n° àab Sjvavàlìàj SjvÀTà n sàab Àaj àyÀçyàm ; xasÈlìàb qÌj àDmtuàb
 ZaçÀuàlìj yÈswàm ñ yw sàacÈ° j àyÀçyàm ÀTàasÈlìàb ZaçÀmb qÌj àÀuàlìj ytkàmçñ lìaab
 q.j ÀTà ; lìaàlìj àlìààAmàb ñ

C³nqòuàzàmçààÀmbwç Sjvavàlìàacqòuàa° àlìb uùàòoSççswàm mÀa yuàfà ylmÀfèào° uàlìdu
 YTu³wtw ZaçAuàm ñ C° Sjvavàlìàalìq³wçyàm ; ÀmÈduàlìq³wami ; DmtÀpsàwluàm ñ
 mÀDp unà -

¥SjvÀTàtÈçudu àmanyPuapSçkDu j ñb
; Dmàà sàtqòDu ÀTàçZapàoSçDmmb ñ
qÌj àDmtuàp ÈsÈlìàub Zaç°t Nlìua ñ
ZaçDm ÈÀub qÌj àlìq³wàÀTàt sàab ñ
¥wPròòòàÀTàsÌj mÀTàsÈlìàçb ñ
wSçl wSçamìj àSçmì SçfàZDmtuàAuàm
¥CuapàoSçb SjvavàlìàTua ÀuÈÀTàb ñ
swÒm vàsçhç fà sàfààDmtàb ñ Càm ñ

i àq j ; sã ÌlìàcÀNàÀuàmbuàçmbuàÀlìààÀlìààkànèçqàòuàzàmçààÀmSjvavàlìàdu SçncÈv° àlìuàb
 Sjvavàt SjvavàlìàamÈçà àws³u, wàSçfàç° àlìdu °àmùòàlìçmàmùàb °àlìàSçuàb Sjvavàt Sjvavàlìàçà
 sQyab mÀa vÈOP Àyvp° àNàÀuàmbuàç °àmèub àÀlìààÀSçj Òaçàtàm qùvavàlìàab mççàb °àlìàlìàab
 ÈÀuàmbuàçmbuàÀTàyoÀkçqaub °àÀmb ñ

ÈQy.j -

ÈQDu = yÈçuàòoSçj uÀa° b hÀÀuàç° èu° amDmÀ Duamì ñ
; mPÀunà wàDmtuàp w° èub ZaçQç Sjvavàlìàwvavàlìàab ñ
hàsì Ìsàl 800 «hà uç Èàquàmàb hçÈSçòYÀmfsàk mäl j ñ
wSçpàsòyJèugmà ; wàlìamÀmÈvçÀwya° àmbuàb ñ
màSçvavàlìàçÈvY° àlìçuàb ÈB SçmDmDy³ mPàzuàDm ñ Càm ñ

ƐQýj -

; Áuálúmí DƐƐ²amáj uÁnŉásjŉeSytáa/á mlá ytuçlã Táasáa Sjuañí Cãm ñ
 ; n j ÁaxytŉáámáEmTáasáSjuaÁyváA³yuá yĐ¹ vĭtákaákap váSjŉáawvác u
 SjŉáaáxQýj Uaáwŉomá mĭxÁaxytŉáámáE/au ²áíTásjŉáT Sjŉámáuaqábyzaváñ áSytŉeápváám
 j mĭ TáasÁyvanĭ váSjŉáaá ²áíTáDjŉáT Sjŉá qamĭ ÁaxytŉáámáE káa ²áíkám Sjuaáa
 TáasSytÁyváa Zaáámáám ñ uná oÁwáa wá/a Sjŉá- t má áíádl qáa yáa Ááutú qamĭ ytŉáám
 mláE sát káamáa luwNáE ÁyváuayáAuám mñw TáasáSjuaánk ÁaxÁwááAmĭ ²áíTásjŉá vĭ Áax²í ĩ
 áwá v²ku ²áaxáE q³Sjŉám TáasáSjuaÁyvytáAuŉwám ñ ; Áá áyÁuám ytŉáám²puta/áíás Sytá/a
²áíTásjŉuáß Zaarĭ luyĭnE áE Úĭ ĩ má Áá ĩ t ĭ n ; m ĩ w ²áíTásjŉe ; Dm² pá m á j mĭ Táas Syt Áaxytŉáám²pláç
 álxpß Sjŉám ñ umáç ²áíTáDjŉe ; áÁe oámá t n á³ kámáe rvĭ ĩ uDjŉe uÁ EŉĭttÁmáe Đuámá mÁá
 á m ; uŉáa NwáEáÁy wÁ Áaxáß Ááá t a uá m á m Áaxá t á / áç muáß áámE á Zaarĭ luyĭj m ĭ n

ƐQýj -

Áaxá r ĩ á í n E / á u Sjŉámá q³ má 9
qambyk² á í Tásjŉt uá wŉomá ñ
Zaáámá Áax k vĭ á í t á á má wáe
mláE káa Táas Syt Áyváa v á s j ĩ Cãm ñ

sEŉNáç k á p á q ZaáQyĭ -

j áÁe oámá t n á³ kámáe á í Tásjŉe k² A P á s ĩ 10
uuá y j E / á axáß Táá Dm t á k á m á w ĩ t ĩ m
v² á p² m á e l á s j ŉ á D q m á u Á á r v ĩ á u ŉ y u á E ŉ ĩ t t Á m á n
Áá D á y E q ĩ á q E á á D á m ĩ u á ú S j ŉ á q Á ĩ u Á u ĩ m á Á ax á ĩ m Cãm ñ

C³ ĩ n Áaxá t á / áç E ŉ ĩ t t Á m á e á í Tásjŉe á a a l u p s k m Cãm uná t á m á Á² ĩ t á a b Z á m á u m u á E D m ç r v w á e ú ç
 yám Táas Syt Áaxytŉáám²pláç áwáNmß álxpáç q³ uá m b y á² á E q y Á Á á k á D á y á a b t á B y t á o á k á n é
 ytŉá w / u m p ĩ ĩ m ĩ n á w á q á ; á t á m > p² á B, Sjŉám swáá p m ç á t á E s z á m ĩ p² w³ u á ĩ ñ ĩ m á E s á y² á d ĩ
 y á t u á á B ; ĩ Sjŉá o á ÷ p² á á Á á B Sjŉá m y á B Syté Áawá k á ß, kvĭ á w á, t N á k á k á w m p w á w m p
 Sjŉá u w á y² á B, á í á t á a y B Sjŉá E B, t Á n á N w á á S j ŉ t ĩ á ĩ p ; q ĩ v Á w á a b y t á w m ĩ B Sjŉá v ĩ j³ u
 Cãm ñ ; Áuáa Sytáa/á k á t m B D q ĩ á y w á a / á Táasáa Sytáa/á 3uá³ uáa ĩ
 m Á D j u n á -

wàq Sijm» p'raqat h'0aeb'zam' p'wmti n1
 àv'at 0AÉS y'w'0at NàAAbw'byw'at i m
 mán'0aeb'w'w'Áw'sw'Ápt Áaa'Áw'0a'at i n
 ÁAAb'w' ák k'áw'x' qá'NEÁDm'p'ancs'á'w'qñ
 r'áv'çl'á'çy' w'æçk'áv'w'æçl'á'çy' k'áv'çr'áv'qñ
 k'áv'çy'N'çy'N'aa'á'çk'áv'á'á'çl'á'çy' p'k'áv'qñ
 mnà t'áv'Év'ç' ç'tá'y' y'faj' áufm'áDm'p'qñ
 wàq Sijm» p'zaa'Á'sjuab' zaa'Á'ma'p'k'qñ i m' Cam' n

rà'Éau'w'á Sjan'ma'0m'á'ç'q'á'É'á'v'Á'á ; 0ap'áq' y'w'ç'á' swám' y'w'Á' muab' 'á'Á'Á'á'sjuab'
 ; 0mtuáá' Áyvtiñ
 m'Á'0'p'uná -

'á'á'0m'ç'q'ám'N'Áu'am'Í'á'çy'0m'ç' w' S'y'Á'syat i n12
 àv'at 0AÉS y'w'0at NàAAbw'byw'at i m
 mán'0aeb'w'w'Áw'sw'Ápt Áaa'Áw'0a'at i n
 ÁAAb'w' ák k'áw'x'q'á'NEÁDm'p'ancs'á'w'qñ
 r'áv'çl'á'çy' w'æçk'áv'w'æçl'á'çy' k'áv'çr'áv'qñ
 k'áv'çy'N'çy'N'aa'á'çk'áv'á'á'çl'á'çy' p'k'áv'qñ
 mnà t'áv'Év'ç' ç'tá'y' y'faj' áufm'áDm'p'qñ
 wàq Sijm» p'zaa'Á'sjuab' zaa'Á'ma'p'k'qñ i m' Cam' n

rà'Éau'w'á Sjan'ma'0m'á'ç'q'á'É'á'v'Á'á ; 0ap'áq' y'w'ç'á' swám' y'w'Á' muab' 'á'Á'Á'á'sjuab'
 ; 0mtuáá' Áyvtiñ
 m'Á'0'p'uná -

'á'á'0m'ç'q'ám'N'Áu'am'Í'á'çy'0m'ç' w' S'y'Á'syat i n
 j' Á'0'á' p'É's'á'Á'Áu'am'0't'ani ; 0m'b'áv'w'k'É'q'ñ i m' Cam' n

; 0a' áw'w'á'N'em' Í'á'ç'á' ñ' É'q'v'0'á'w'ami' w'ím'Á'oa'á'Á'w'áq' S'ym'É'É'ati ; Í'á'ç'á' w'á' 0'á'ç'ti 'y' S'y'0'á' á'f'á'á'w'á'w'á'
 Í'á'ç'á'na'p'q'É'0'aaq' á'w'á'Á'w'á'um'ç' Cam' Á'w'á'u'ami'ñ

i nàonà i awàlmç a ðax = ç wà Sjavç awàlmç Sjt ç wà má Áyvwç wpa áyAuam Záuñ
 avqEm Sjav Sjt w t a q va Sjt ay = át am uAQ wv m A ð a ç h a ð i Sjt u ð r a l u w a o è u u ð Sjav av l a ç a p a ç
 Zaaç umç –

mùnà –

'qéB qÍj áI s a a ç a l u b a A l a ð b j w a o S y t i ñ 13

qÓa b ç j a l a m ç o ç a ð qÓa t á a u m ç m ç a m ñ

i n è n b – q a v u a h a A l u a m b u l a S j o u q Í j a o a S y t l a ð a h a A l a ð b j r a v w t i ñ q E m a
 m b u e v A a l a w a ð a ð S a a ç w a o è u q u b u a z o q a q Í j a ç j a l a h a n q E m a ð a ð o ç r a l u w a o S j o t a t á a u m ç
 m n w E O p h a ç A a ç a p a ç

qÍj a z a a a m b l a S j o A l a a w y t a l a ð a ñ 14

w a e b ç j a l a b q Ó a p a ð b q Ó a b j y w a e b m ç a m ñ

qÓa m E ç a p a ç a ð i l a S j u a ð r a l u w a o è u b j w p Z a a l a ç a e –

mç A l a ð b o u a ð Z a o ç S y l j a y m a A a q e b ñ 15

o u ñ p w a z a u S j o A u a u o a ð b j o u ñ a v o a ð m ç a m ñ

Sjav u av x u ç q w z a a m ç a m a A a ç a u t p u o j w a o u a ð a l a S j u a ð m ç r a l u w a o è u ç A l a z a a l a b
 Z a a o ç S j a e l j m i ñ q E m a y m a A a ç r a l u w a o è u ç a ð i l a S j u a ð Z a a o ç ñ q a E a u b a a w y t w r a v w a o è u p
 Z a a Q y t i ñ m l a j A o b u r a l u t o e a A a w a o è u p h a A a ç j Z a a Q y t i ñ i u q Ó a b S j o j a q Ó a b l a r N b y e u m a t a m
 i l a ç A t w o q t i ñ a S y t n e ç u p s a l u w o ñ a j a a u m ç ; a z a u S j o w a h a t v a l a m E a s a v c y t u l a e s a v ç
 w a ; m a m S j a v b u w l a b ; w l u A ç a u a ð S y l u a u a ð a a a w = E a ç v A o a w a u n a y s w p A l a y m a a h a a h a b
 a u a a E a m a ç h a l u n ç u m b ñ r a v o m S j o j m i A ç a S a ç a p a ç ç u l u w o ñ a t i ñ

av u a t a o w a w a ñ –

'Z a a q Í j a l a m E w s a y n b r a v w A O m S j t a m i ñ 16

r a l a o ç a l a h a w a t h a u a ð m ç a l u a u a m i m

E o a l ç S y t l a p a l a q u a ð h a y w p a ð b ñ

y w k a b j m u a ð a l a ð a n a v E m a a v o ç x l a S y t z a t i ñ

ç n b y t a y m b a ð i l a S j o m a w j a ç ç a m a v x u d u a b u q a t i S j e m a t a m l a t i ñ
 q a E l a a v m a h a ð

1. q.j ðvÉaB
2. yáây ÷ àhmb
3. ây ÷ àhnaí afaç a/aB
4. àv ù a ta o w à u vi
5. t ã ñ a j à m a t a / a B
6. t ã ñ a ç o w à
1. 1. 1. q.ðw. qæ yb- 26
2. yáây. £ j . j . -9 Îvacyb- 1
3. mñav £ j j 9 Îvacyb- 9
4. ây.áîa. £ j j 132 Îvacyb- 4,5
5. yáây £ j j 9 Îvacyb 2,3
6. yáây. £ j j 9 Îvacyb 6,7,8
7. ây.áîa £ j j 13 Îvacyb 8,9,10
8. àv. tà j - 2 táAá 1 ð qæ yb 153
9. tàt à j - 5 Îvacyb 32
10. àv tà j - 5 t ò à 1 ð qæ yb 357
11. táaj .qā. oà 1 ð qæ yb
12. táaj .qā. oà 1 ð qæ yb
13. táaj .qā. oà 1 ð qæ yb 5 Îvacyb 27
14. táaj .qā. oà 1 ð qæ yb- 188
15. táaj . y ð a - 5 Îvacyb- 28
16. tàt à . j - 2 Îvacyb- 57

i 0baupwíaxp0m umi0áqamwj ÁatÁtÁayáwiv sáDSjÉaj auB DÁj'pÁ''yaoÁatQjätám n
mná j sáDSjÉaj auB -

m³Sjv aqt kávuamáv wÉÁi sáSj'at 3áÁlma -

ÍvÉr³uámatm⁰ÍáVÉuÁÁTuáDÁj'p j ávma n6

C3uÁáa wj Ááa áwáNmp áA'' DÁj'pSjÉ'ap 0áq3uDyfa ywáBÁá máutw n ; n áA''yaoÁaç
vívrú³ámuawj ÁatÁatÁñçñ

m0aÁ vÍvB -

wécytá0ámmvpÁñfwDnmDU máuáatávqá0áZááDU Tá⁰SjéB n

sá0ÁÁá⁰ÍáVátmáZáwÍááqam uB Sj'tÁiwúÁ'áSj'Ááatmçmñ6 Cäm n

i Ááa 2puázawíáatÁárÁ0áçw q0Í j t3wvqáwçw j ÉQyti n DÁj'pSjÉ'áawá0áDyB n
Ívásj'puádu Íuá'uáÁaawyÉç sáDSjÉaj áuáDmuáB DÁj'pSjÉ'átás0au ' ; áj áuÁá j áÍqçwÁáç
DwÍqátmÉ3wÁáçQytí C3u j B n DuáÁqmmi n qávávámáyúáy = áhááÁÍwáç ¥m30Áj'pSjÉ'áDuááá0áç
; utw Nqam''uB n ; n rú³ámwj ÁpqÍuátB -

qúáçÉuáç ÁÁmú⁰2puázawíÁáçÉáB n

qúáB Sj'Ám wÍámi mÁ Áuá⁰2pSj'mvát mÉçm7 Cäm n

i Ááa CÑÁÁáé áA''0áatás0au 'Sj'Ám wÍááÁr Cäm y0Uyqçá m3DÁj'pSjÉ'átDyti n
^{áá}/ámává0máwutw wç Cäm máÁÁu Éj'úB n u0á Sj'Áuá uÁÁmÉy, káumçmmíDwÍq'wáA²áuatán
mÁásZáub Duámmi ¥mÁÍu⁰uááçj máVÁáj áuÉ¥wáwotw ^{áá}/ámává0pÁ''DÁj'pSjÉ'áanéáUyquám
n ¥wçj vívÁáÁásB DwÍqátmÉ3wáÁáá0á ; ÁásáNmti, rú³ámmá y0UyqçáQj'áÁ DÁj'pSjÉ'átÁ
0áqámB Dw^{áç}/ámává0mÁÁuÁuÁvÁ yNáyáçqáá vávmpj ; áN, uÁáyásáDSjÉaj áuááatáç
; Ááyáuírsávçm Y4pÍá''ubwQyti n Cäm Íatín

1. áy. áÁá. ááç 3-14
2. áy. Íáç 4-1
3. áy. Íáç 4-2
4. áy. Íáç 4-3
5. áy. Íáç 3-8
6. áÁá. 0á. wáB-1
7. rá. DÁj'. áy. 3-1

¥\$yüà º² püámá qÉDqytálmáß ñ

Éaláudmá: ávúqáßvSyl q²áá/amqÁv tññ4

º² pÁñ n yºPuaß úqáß ñ ; úqáß ávSyl q²áá/amqÁñ Sýrt j uðu(Permutation) ºáV/átiñ j ÉSývúmaçuatí EQßß ávSyl q²áá/amáwáß y .j uÚyqß (Combination) ñ áSýmáSáßSýÉDmá Ésuáß Sýtuáß áwvúg ÁzääSjuati ; ºSýqáñúqÁñ qáñ áuuám ñ
TáavaºSýyáß ¥\$yüà º² quámáß úqáß ávúqáß vávávúáß ; ºSýqáñúqáß; Áuáuçuná ááÚyúmc

Dnabámt SýñAj uáºSýi ámb

yºPuaßvSáá ááumb DúñºSýß íß

; Duáutnß - Éó ðáatSýóúuááAyºPuaß Sýrt íáß yðnáú qÉDqÉp²ááúñiñ ; úqáßÁVÉ/váuná -

qáñºSýñáñ»tÚSýSýqavTávß

h¹wáºPáñáQýíÉ j áquáñSúDñ ñ

; ÁuáúNúDmSývmb Sým támsÁá

TáSáñÉw ºÁáfyÉkTáºhß mß

; úqáß ááúuááñmñtiñ Zantß Záláç uná - q .j tñáúvmbu áTávúu ÁTáSýñáß káulmçñ mçáÁTáyáSýñáçqáñá- ; ºSýñá- ; áV- »tÚSý- Sýqav- Táv- h¹wáºPáñ- TávQý- TÁÉ- j áqáºuááñ ÁTá ; áuáúuáá yðnáú Sýmáwóáñ támsÁáñ áTáñáñTá' umç? áómáúß Záláçuná - qvávDývÁq Távºh- j Sý- ºáÁ- qvávúáá ; áuáúuáá j mßSýñáçyðnáú ávúqáß Sým yºPuaßSýñá támsÁáñ áTáñáñTá' umç?

Dnabámt ¥\$yüà j uáºSýi ámb ... çúqáß yðnáúÉçá ¥\$yüàÁáquámb yºPuaßvSáá uá qÉDqÉp²ááúñiñ ZantZáláçDuááÉp uná -

1 x 2 x 3 x 4 x 5 x 6 x 7 x 8 x 9 x 10 = 3628800

mñw qvávDývÁq ¥\$yüà j mquámb yºPuaßvSáá uá qÉDqÉp²ááúñiñ áómáúZáláçDuááÉp uná -

1 x 2 x 3 x 4 = 24

; áómáSýñáçqáñ = áuáúuááSýrtß yðnáúqá uná ºáúmc-

n!Pn = n!

आकाशवाणी या जलु असका अयाः-तः 2।ना 25 म्
 óluā/a āōEyāAāā ybUyā j Eyāh rōāā n̄
 EyāhSjylācwpāq Sjylquōm āAāā Zām n̄ 26 m̄

3. ^a. ān. – Introduction, Page No. XIII
4. m̄āiv
5. vā. – 262Īvāç
6. vā. – 263Īvāç
7. rāyḡ – 76j . 22Īvāç
8. rāyḡ – 76j . 23Īvāç
9. qā. ^a. – 72Īvāç
10. ^a. Sḡāe -12j . 1Īvāç(qāyḡ 286)
11. vā. – 271Īvāç
12. ^a. Sḡāe -12j . 2Īvāç (qāyḡ 287)
13. Īā. Sḡāe – 4yḡ qāyḡ 1781-1782

□ qāĪāmvānāḡ y^oSymāj

1. ^a. Sḡāe – ~~Āāāwāqō~~ Inśmā ^avānSḡāē Āā – yĒqā. qō»m-qōāSḡē-āōwāā, wāā/āyā, 1942
2. ^a. ān. – ~~ōāānSḡāē~~ ~~vānāmv~~ SḡyāwāSḡyī, yḡ-ār. sSāj aūḡ, ^aāuSḡwā»ḡ; āfēuḡlv yāāyī, rĒāḡḡ
3. j.yḡ – j ~~āāwāSḡāē~~ j ~~Sḡyāē~~ Īmā – yĒqā. wēi kāAw āḡSḡātā; j j āuē j ānĒsāāSḡāēlāti, ^aāqāvtoāē vḡā, wāā/āyā, 2013
4. qā. ^a. – qā' ~~vāā~~mti- vḡāāy āwĪwāwūāvūḡ, vḡāāy, 1956
5. rāyḡ – rā ~~Sḡyāē~~ Īmā – yĒqā. »ḡ. Sḡāēj āōāōwāā, yĒqāāāā yḡSḡmāvĪwāwūāvūḡ, wāā/āyā, 1996
6. vā. – s ~~Sḡāē~~ j aūḡ ~~vāā~~ vāvāvmā – yḡ Āāāāc; j āq'ḡ; j āāāāōttō'vāvūḡ, qāūqūāāti, 1937
7. Īā. Sḡāe – Īā ~~āānSḡāē~~ m̄sḡ (y ~~Sḡāē~~ m̄- Sḡyāē) ~~āā~~ Sḡāē āā) – yḡ- yāāN'āūāwōāāi j Sḡyāēāāwāyāqāvāj aūḡ, rāSḡācāSḡāēlāti, rĒāvālv Zayī, rĒāvālv, 2007
8. yā yḡ – yōāyĪmā – Edited by Vaidya Jadavji Trikamji Acharya & Narayan Ram Acharya, Chaukambha Orientalia, Varanasi, 2009
9. Lilavati of Bhaskaracarya, Translated by Krishnaji Shankara Patwardhan, Somashekhara Amrita Nainpally & Shyam Lal Singh, Motilal Banarsidas Publishers Private LTD., Delhi, 2001

ƳmÀkàwúw qáìj àwvñSjß (Mathew Arnold) Èuàwà; àkàà»ñtNàùB ðwàucSjìj È
Ƴ/»b; kàSjM (Culture & Anarchy) Càm qmSj yðSjámávNàlav"àluàfà àbòà w/àèám,
(1) ; kà"afàSjß òàkàk, (2) òlávàv/àkàb kàfYkààw/àk, (3) ÀkàSjKàw/àkàw/àl/ààòatàB Àkàk,
ƳmçyðSjámÈYàlMàb qÌàwB Càm mBu Sjì qkàòm ñ Sjn kàatÀpsàfàMàSjyàwWèsmàÈB Sjn kààutòm
ñ smàfàÈàq yhÀpavhàm yðSjámqÈSjyámSjyínkààà ƳmB àkàsb y"àambSjìquàm ñ unà -

**ràè-Èàct Ƴf"àMàB ZàswB ðtuÀàkMàB ñ
; ràpàqìlMàìj àlucKà/àt"àfaySààkmtiì**

ÈquòjávWj kàkàpZàmamçumi yðSjámB àwùàkàkà wà òkàkàkà wà, àwùàkàkà wà,
ràè-SjyàwSjyàfà wà vávM SjvZàs Òàkàkà wà kàwàam, kà wà Ƴmàkà yðSjámávÈapSjMwàkà, àSjìMà
yðSjám kàat ytáj àlamua Sjyàwà Èvati ; nàni ; àj àÈàvj àÈvàkàÈSjyàfà Ƴw yðSjámB yj qàÈSjyàfàB
t kàfYB kàè-àSjyàfàtám wQp kà' umçn qàÈSjnt kàw/àkà t àkàwB ðwàukàw/àkàYÀÀSkàùòjauòjávWj kà
SjMàfà kàam, wðM kàMàÈmÈuP/àwàam, qÈq"àamqàÈÒàkàkàZààkàam, yÈymàasUáj kàwÀM, òtáj kàfàc
kà"àUySjòm"àm ; àt kàpàk ; àt yùt b j vsmc C"n p àwàwòàwùàkàwW Sjy t àw qàÈv àam
yðSjámàfàam wQp t àj mpt àumçn

àwàwòàwùàkàwW Sjy t àw qàÈv àwà t kàwà SjLYàB ; àj àfàpàpùB C"ùl àpàpàumà
smàfàÈà yà yðSjámqìxðwùjgàt"ñh wà/ànti, umi -

**wà 2p y³kàfay"àncè qÈ"àkàZàm"àkàfàt mà,
àwùàwàluyàB ðwàwàkànf àmvàSjyàwàà• utiñ
sàQjB kàv àk, kàQj kàAtàfç yj"àt àQj hvB,
Ƴmçyàvyòm àfàt v"ààòmçàct NÀCùàqàfàt B ñ**

mÀw t Nàx kàà wàl t àSjyà òàfàt j kòdu yà yðSjám l uàQj y"àti Ƴw wà/àntòm -

**àwì"àkà yYl àqàwàfYàt wmi àZuÀl àkàB ñ
SjyàwàfayYl àB Sjn p c àt uà qàwàyt B ñ**

yðSjám kàat ; àj ƳuyÈqàÀfàtòm àwàwòàwùàkàkà yàtÈduti ; ðm ñ ƳSjòt kàw kààwàwòàB
àkàkà àwùt kàkà YàmB qàÈòm"àkàfàfà mç ; àj Ƴut kàfay"à "àkàas l uàQj qàfàt àm kàwàfayàfà uàÀ
SjyàwàSjyòm mÀNeyðSjám ðMà àwv yàm ñ mÀw tuààqìxàfàt ðu òàfàt ðu ÈqàÈÀl ànç l uàQj àwçwùB
yàÈàpò ðl à kàk ñ uàÀ t àwB t àkàfaySjyàfà" wmat wà l u àwàwòyàt àk Sjn kàswB Sjn kàat çuayà
j kà"ààt àkàswà j uà yðSjám kàw kàkàam - 'yà yðSjám àw wàfà' C"ùàxàQj Zàt àw àam ñ mÀw
òàt • àwÀfààwàbyt àkàumB ðl à' umçn unà -

m̄x̄ab j ȳθs̄ȳā/āp̄ S̄m̄çȳat̄āk S̄ȳt̄ā l̄um̄ap̄aq̄ ȳt̄ā q̄v̄ç̄um̄ç̄n̄ m̄x̄ā ȳāb̄ S̄ȳm̄ S̄ȳā/āp̄ ȳθs̄ȳā/āp̄ j
Z̄at̄n̄ āw̄l̄ax̄āb̄ Ç̄t̄ç̄w̄m̄ç̄n̄

1. m̄x̄ā ȳēr̄āob̄ ; ām̄ā S̄ȳk̄āw̄l̄ā ȳn̄ āw̄t̄āp̄Om̄ ; n̄m̄is̄ām̄ S̄ȳāw̄l̄u S̄ȳm̄ā t̄āç̄ām̄ȳ āōl̄āp̄Om̄n̄
2. m̄x̄ā ȳēr̄āob̄ Z̄ā/ū ōap̄Z̄ā/ū ōa l̄ȳç̄ā ōat̄ S̄ȳ S̄ȳāub̄ ȳn̄ w̄m̄ē t̄āp̄Om̄ n̄ ūl̄j q̄āb̄q̄āūā
; āw̄m̄ā t̄āāv̄ap̄Om̄ n̄
3. m̄x̄ā ȳāb̄ S̄ȳm̄ S̄ȳt̄ā ūāā sw̄Om̄ n̄ m̄āt̄ā ūāōāç̄ā ȳθs̄ȳāēDū ; āj̄ ʒ̄ut̄w̄āç̄um̄ç̄n̄
4. ȳθs̄ȳāēb̄ S̄ȳāā j̄ m̄i m̄ S̄ȳā l̄m̄āb̄ sw̄Om̄ ūm̄D̄m̄ç̄ā t̄āōāç̄āb̄ t̄ā l̄āw̄Dū s̄āw̄l̄āb̄, āw̄l̄w̄āȳb̄, Ç̄ʒ̄ā ūāç̄
w̄m̄ç̄n̄
5. ȳθs̄ȳā/āp̄ ȳēr̄āob̄ ȳw̄t̄ā ȳn̄ k̄āut̄āp̄Om̄, ȳw̄t̄āp̄ S̄ȳā/āp̄ l̄ū Q̄b̄ ȳ[®] S̄ȳ¹ p̄n̄āmb̄ sup̄
; Ȳl̄m̄ā, w̄ē vl̄ut̄i Ç̄ʒ̄ā ūāç̄ sw̄t̄ā/āā w̄m̄ç̄ m̄āt̄ Q̄ȳç̄ȳθs̄ȳāē ōūā t̄ā l̄ūāç̄ sw̄ān̄ n̄
6. ȳθs̄ȳāēb̄ w̄ēā Q̄ȳ S̄ȳb̄ ȳātā N̄ S̄ȳl̄j̄ s̄āw̄m̄ā N̄ām, ūnā w̄ēā Q̄ȳ S̄ȳ ȳθs̄ȳāēb̄ D̄ws̄āw̄b̄ ȳt̄ā q̄ç̄um̄ç̄ n̄
ȳātā N̄ S̄ȳ ȳθs̄ȳāēb̄ ȳātā N̄ S̄ȳ S̄ȳ ūāç̄ā l̄ākā ç̄um̄ç̄, ȳātā N̄ S̄ȳ S̄ȳ ūāç̄ā m̄ā ȳātā N̄ S̄ȳ ç̄ā k̄ā, Ēʒ̄ ȳw̄ç̄ā s̄āç̄ā l̄l̄/āp̄
ȳs̄āȳē t̄ç̄/ā t̄i Ç̄ʒ̄ā ūāç̄ sw̄Om̄ n̄

Ç̄n̄r̄ N̄w̄ā t̄ā l̄ū q̄āç̄ā ȳθs̄ȳm̄ l̄āp̄Dū q̄āç̄ S̄ȳm̄ v̄ōāç̄ S̄ȳm̄ l̄āp̄ā ȳā ūātām̄ āl̄ā ōā l̄āç̄āē/āb̄
S̄ȳn̄ ūOm̄, m̄ç̄ātā l̄ā ūap̄ut̄Om̄ ūm̄i ; ȳāt̄ q̄ā n̄ ū ȳātā[®] S̄ȳā S̄ȳā w̄ā S̄ȳm̄ā l̄ā ūm̄ n̄ m̄n̄ap̄aq̄ r̄ N̄ S̄b̄
āw̄ōā • b̄ āw̄āw̄ā s̄āç̄āç̄ā q̄āç̄ s̄āç̄m̄p̄ȳ l̄ ūm̄ç̄ m̄ā Z̄at̄n̄āb̄ q̄āç̄ s̄āç̄āb̄ ; ūā Ēāāç̄ūm̄ç̄n̄

1. K̄āt̄ā k̄ā ūm̄ç̄k̄āmb̄ ȳθs̄ȳāē āōk̄ Ē^o ūm̄ç̄n̄ (t̄āç̄)
2. ȳθs̄ȳm̄b̄ ȳā k̄ā l̄ p̄ç̄ā n̄ap̄Om̄ ūb̄ ūāç̄āp̄ āw̄l̄w̄āȳb̄, S̄ȳv̄ā, āç̄m̄ S̄ȳm̄ā, āç̄āut̄b̄, ȳē Z̄ā Aaūb̄ ʒ̄w̄t̄w̄
ȳt̄āk̄Dū ȳā ū ū l̄ȳç̄ā t̄ā l̄ūç̄āç̄ā k̄ā m̄ā l̄ūāç̄ūm̄āb̄ D̄ws̄āw̄l̄j̄ m̄ā ȳō t̄ā v̄m̄āb̄ sw̄Om̄ n̄

“Culture is that complex whole includes knowledge, belief art, morals, low, custom and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society” – E.B. Tylor

3. t̄ā l̄āw̄āw̄ ūāç̄āç̄ā ū t̄m̄āç̄āç̄ā ȳθs̄ȳm̄ l̄āç̄āç̄ ; āō^a m̄ l̄ūw̄ N̄āç̄āç̄ā t̄ā t̄i ; āō^a m̄ l̄ūw̄ N̄āç̄āç̄ā q̄āç̄āç̄ā t̄āç̄āç̄ j̄
ȳm̄m̄ç̄āç̄ w̄m̄ā t̄āāv̄ Z̄ā S̄ȳāēb̄ ç̄ām̄ S̄ȳç̄um̄ç̄n̄ ʒ̄m̄ç̄ā ȳt̄āō^a m̄ l̄ūāç̄āç̄āç̄ā ; āç̄w̄l̄āub̄, ; āā l̄āç̄āç̄, ūāç̄āç̄ m̄n̄w̄
s̄ām̄ S̄ȳç̄ā n̄āç̄āç̄ j̄ ȳō t̄ā v̄m̄āb̄ ȳōm̄ n̄ ūç̄āç̄ ȳt̄āk̄Dū ȳā ūāç̄āb̄ q̄ē D̄ç̄ē p̄āw̄m̄ē Om̄ n̄

“In terms of Anthropology culture is a continually changing pattern of leaned behaviour and the products of learner behaviour including attitudes, valus, knowledge and material

objects which are shared by transmitted among the memebers of society” - Cuber

4. yθSjämæmc ywþaq áwxuab ytáa°²þm, uçáwxuab ¥Sjuá wñaqÉqEua ÐwqÉwámkÁçuþ ÑðmámÉásjülmç Sjuþapác Éáþu yθSjämþ móáþu TáwáoaÉám tÁumçñ Sutherland & Woodwar.

5. yθSjämcyaoaÉyaqáÉsaxa ¥wþSjñáumþá´´umç umi Sjuþtþíj mi áwíaxytuçðnaçj áfawymáþ áwáíáþkÁkþkávhuáqáþu yatáñSjávåöþ ñ

“Culture might be defined simply as the total way of living of a partidular people at a particular time and place” - Joseph. S. Roucek

yθSjämýçumuáþAB

uúaq váSjyθSjämýçumuáþ ytákanþa ZauáçáYíumçñ qÉmáþáþytáj álatin yθSjämðmä ; álmáÉsýlámÁua Závúðmþ Équáçáçáua tákwáuþwþwvoéám ñ mðtáAw yθSjämþ táfwytákuþ ywéçþáwáwáþþáSjumçñ ; ñ ¥wáçumç táfwkámþ ywáðataçvúkoþ yθSjämáÉám ñ yθSjämþ ; álmáÉSýsávkaþáþ swám ñ

yçumá þat yçúðu otþ, ysauþyaöþ yçúþ ysáç míuwñáÉaþáçáþ yçúþ mðtami yçumá tákuþu ráúásluaÓþávSjýyuám ñ áSjýmáþSjämþ tákuþuálmáÉsýsáúaj þkÁluám ñ yçumá sáámSjyθSjämþávSjýyuám, sáámSjyθSjämðmäsináwxuapðm uðtáíáþþ táþ, wéasáwáþá, uðþ, wáñáti ç%uaAþáþáíuwñáÉsýlávti ; þáa°²þm ñ yθSjämþ ; sáámSjyθSjämþávwoéám, ; sáámSjyθSjämðmä; tñáwxuapðm, uðtáíotþ, yáñvúþ Sjúvá, ; aj áfáwþ áÉþ, áwáwoyðnaþ, yþámti ç%uaAþáþyðtákswSýlávttþáa°²þm ñ

yθSjämþ Sjúti

yθSjämþ tákwðu táfwþwvoéám, kÁtþá tákuáçqíáwÁw swám, qáíáwSýzavþauþ mðtáíqíánúctákuýñkúyçqá amþm ñ máþ zavþáþ yθSjämákuþuám, mñiw mþkÁþytákaçuaþáþ SýÉám ñ qáÉyðu sáçáþSjwamávÉyðu tñáíZasávþ tákuáçáÉ ; áçmám ñ ¥mÁiwamávÉyç; áþtáþþ íuwðnmpSjýmáþSjämþ yáñáÉþSýÉám ñ yθSjämþ ; ðtáSjúti ; álmáÉSýZasjämþZáÁþþSýÉám ñ ç%ñþ ytþkávþtoáþSjúváþt SþýÉyþj SýÉám ñ

Cám tAatmá Táaəoafzaw yBŠjmb áfá/zeu y®ŠylZanapwa ŠymáÁ Tá'umç yBŠjmb,
 Dwsävmb wöawmi DwmB tAAptAApawŠjəytəm, Á má uBəə/MəqAanəÁi əvŠjəybÁaÁəəm ñ mBtəmi
 yáBŠjəmsjəwŠjəyapəq áfáDəuab qEtVÓupswmí, mÁnəZəuÓəZəj áfi əx/əəAəsB ZəuəK ÁBÁDm,
 j m Ƴw qEəDəZəSəwəqəAŠjəB ŠjəB, əaməəə, Áa'ŠjəəSəuB, qəBŠjəZəpyEqaÁəp yətÁ'NŠjəSjəuB
 Táəəá/əSjəuÁə C/əəÁəSjəuəəS 2pəə/əəp səwəÁəp ŠyməTá' ÁəB, yə j áfətsəwəÁəp Əw
 yBŠjəmtəVtDm ñ ƳmáYásəwəÁəp wəwəVə/əp ŠylqəuməDtəqəKəB ZəuÓəə əx/əəáti ; qəəwə
 KəwəŠjətç Ƴw DwsəəwŠjəuKəmə/əTəó/əp Šyməmeəəə; əwəVmb ñ unə yÁuəqə°p t°pÁEəə
 qəKəAəSjəuB, ƏnəuəəB, skəp Šyməp Šjəluwəj Áəp qəəZəZəw j Áəp 3m pəəUəB ; Áəəj áEŠjəSjəuB
 j Áəp uəmə uə KÁtəpəyətəÁuDnəmpqəE3u ŠjəTəB ÉÁəwəj áEəyVə°ÁəKəumç mñw əəp
 Óətəp yətbj Zəu tÁəuB yBŠjəməšwməəm məkəpə/əuəB Áəp ÁyVZəu°p Áəp áfəDəSjəDtəəSəwəVtəp
 yBtməutiñ

5. j àanSyDnámB áfáDaa j - áfáDámqáfwaÉB rávSj áfá p áaÉsáÉp ávj áÉfáav j yÉqáú ; áfáDámqáfwaÉta ytáamrávSjCúB mÍqáa` SjÉam n ÁaÉÁUÍprávsjDuaqaf ZasáwKÁuam n SjÁaj mi j áuÉ ÁúuWnáÉB j SymáZáúam n ; mÍ wéaQySjásÁmáuaatÁtaq ZaóafSjÉfápswám n

6. áv[®]pasÁB - áv[®]pasÁB Dwsávmb ¥w TáafÉDu DwÚqávSjáyç, táháySjávSjáyç, Táavçj ásÁmab KÁuamám ywáwáAmítw n

• TáaDáSytNúwti - áfáDaaDáç tÁaawDaaakab wéaQySjásÁmáue ; wáaOsj tNúwpu²phm n wéaQySjásÁmáwáwáú áfáDáSjB Zpáa/zabáNmbSjuaami n rávSjáfáwéaQySjávTúSjmaub qfáZané áfáDáaúáwéaQySjásÁmáuaab qáfáááá yN rapáti ; wáumti ; áháwáuewmmç n áfáDáaúá rN&á áSjuaSjváçqáwéaQySjásÁmáw táwáoaÉB swám n uná -

o Zpáa/zabáwáSjÉfáB Sjéwa máqáDámafáDáaZáwóááBZauaça, wéaQySjásÁmáuaab qáfá tNúwqááwmmç

o SjDóTó j miyÁsÍwuyB ; áoaÉta Zpáa/zabáwáwá wáaQySjéwá áfáDáaZáwóáBZauaça TáaDáSjéSjuaSjváçqáwéaQySjásÁmáuaab j Syméupswám n ; m ¥wáçumçwéaQySjásÁmá wádmávSjÚqá ; áo[®]atm[®]qÉmauáB ásÁmá swmám n

¥wtw luáQyámafáDáaZáwóááB luwDnaqáç, SjÚuauáBáatmaSjéafataça, áfáDáaZáwóáç = mákáb qáfáwmmç, áfáSjauDu áhíkoáÉfááúáB ZódmínáSjÉfáç, rávSjçáwú táháwá U^o uásU^o uá j áwSjáyYÉqáAÁç, áfáDáaZáwóáSjuaúáwéaQySjávóááhánaqáç, yataák SjDn[®]wáoaÉta áfáDáaZáwóá qáfáSjYqáç, qá^oU SjYtDu wáwáuyÉqáAÁç, j wéaQySjásÁmá táwáoaÉç wá ; áhámféyáoÉfáBtNúwtávNímáwóá ááDm yfáúBn (A knowledge of the nature of individual difference is essential, if the teacher is to improve the education that all children receive regardless of their ability – Skinner)

qáfááavm[®]ányá á -

1. áfáDáatÁaawDaa - »p. ¥yi. ¥yi. táná - 2007, ; áaÉwáv qQÉvSjÉfáá, ; áaÉa - 7
2. áfáDáatÁaawDaa - qá. »p. qá^oSj - áwááqámSjYtQAE, ; áaÉa - 3
3. áfáDáatÁaawDaa - ¥yi. Sj. táv - 2011 PHI Learning Private limited, New Delhi - 01
4. É^o j mÉ áfáDáatÁaawDaa - »p. ¥yi. qá. ááma - 2010, TáafÁa qámSj swá, çvNaráÁ
5. TáaáaZáSj tÁaawDaa - ¥yi. ár. Sjé[®]áwá»p - 2009, áwúáháaZaSjÁfá, áa[®]a, SjéáçSj n

áj ÀmíZàsíjuà (Thinking Process)

»p. Éatj Áòv ràváká

tàfàwB ðwsàwmb áj ÀmíTáàvB swám ñ áj ÀmíAÁw táfàwB ywéwé káàwB kàmb ñ ñwtw
 táfàwB ZàámB áj ÀmíDuáqáf ; àòàémà swám ñ táfàwB áj ÀmíA rceàkà pýtDuáqáf ÈSýfàfà
 ZàámB ñ áj ÀmíA SýwvpytDuáqáf Náfau, qÉmá ; àóàTzàsíjuauatáq ; ðu uatáAàkàwmmèn
 táfàwB ; àswàkàkàp (Attitudes) sàwàkàj (Ideas) qáfwmáPáj ÀmíAòfà sàwmatàNm ñ
 ; àòàSýfàkàwmmènSýkàp SýnÁkàkàPáj ÀmíTí ¥Sýá ká1pà ywéwéSýZàsíjuà (Cognitive
 process) ñ ; ðu ybáfèDu ZàámB áj ÀmíDu tñwqáfè uatáAàkàwmmèn CúT Sýá ká1pà
 táfàwSýZàsíjuà ñ áj ÀmíZàsíjuauap ywéwéÀtí (Sensation) ; woàtí (attention)
 ZàwúòàSýfàtí (Perception) Zàwúuàtáàtí (Concept formation) qúwàòàtB
 (Learning process) ðtámB (Memory) CwáAàkàpýtawfàB swám ñ

tàfàwB ðwSýluqáfèwéç rñBBS ÈòàqfàB Zàsàawmáç swám ¥wB qáfèwéç àkàààkàp
 yat kBuyÉqàÀkààZàwúSýfàám ñ táfàwB quawÉfàDu qáfèwéçDu CaaàkàSýnZàámB ? SýnImDuáqáf
 àfàwBZàámB ? quawÉfà yaSýtí ; ÀmíZàsíjuap SýnB Sýfàám ? CwáAàkàp Zàfàkàkàpýtawfàtí
 ywéwéAààÀsB ZàámTá'umèn

ÒàkàZàsíjuauatíZantbyaqáfè swám ywéwéÀtí ñ Caaàkàkàkàp wBmáYàfèSýçfà káutàfàZantbyaqáfè
 CaaàkàpYwéwé swám ñ ; mB qúwàkàswàkàkàpYÉròB à swám ñ ¥mÁw ÁàfàkàSýB àkàwSýlqSýÒàkàtám
 Àkàkà luwáqumèn Ward tñAàwB wÁám 'Tàe-ywéwéÀkàkàkàpSýlqfà swám' ñ (Pure
 Sensation is a psychological myth) ñ àSýtáq wá swám ywéwéZàwúòàSýfàZàsíjuauap
 Zantbyaqáfè swám ñ

ZàwúòàZàsíjuauatí ; woàkàDu uatáÀfàtí ; àfàwauèswám ñ táfàwSýZàsíjuauap ¥Sýkà
 SýfàSýfàtí ; woàkàtám wÁÒm ñ (Attention is a concentration of mental
 activities) ñ CaaàkàZàsíjuauatí ; woàkàtáwÁmÁwSý swám ñ

ÒàkàZàsíjuauap àomáupyaqáfè swám Zàwúòatí ñ Cúti ¥Sýá táfàwSýl Zàsíjuà uDuap
 ráúqáfèwéçámí ÀòàqfàkàkàpYáZámSýDnYúfàfètí ; nòkàkà swám ñ ; kà qúwàkàswàkàtáq uatáAàkà
 swám ñ ; kà ZàwúòàZàsíjuatí ¥wBwÓfà'umèn

Sensation + Experience / Meaning – Perception.

Rayburn tñAàwB wÁám, ; kàswàkàkàpYwéwéÀkàkàp luáCwáZàsíjuw ZàwúòàSýfà swám ñ
 ; kà ráúàqáfèkàkàkàkàp tñkàkà swám ñ CaaàkàZàsíjuauap àomáupyaqáfè swám Zàwúòàkàkà (Concept) ñ
 qúwàkàswàkàkà kàSínúqtw Zàwúuàtí (Concept) swám ñ Èòàkàkàkàkàkàkàkàkàkà (images)

Ƴw Zā'uuaġswām ñ ; ō wġmāyātālu aāzāāpātāāy SŷUyqā Zā'mīnā Sŷē/ābswām ñ ; Duāb ZāāSŷuāuāb
Eqāē Ƴw āj ĀmāZāāSŷuā ; āōāē mā swām ñ āj Āmāpātāāy SŷZāāSŷuāuāb ōāāā Sŷyqōāb ñ Ċuti ZāāSŷuā
Ēōŷāqāē vā ōāmā swām ñ

āj ĀmāġDu āhāwġ āāāā -

(Gilmen – Thinking is a problem solving process in which we use ideas or symbols in place of overt activity.) āj Āmāp ytuā
ytāōāāā Sŷā ZāāSŷuā ñ uDuāp rāūāw xūā/āāōnāāāw j āēā/āāy © Sŷmāāā j Zāuātāb ā Sŷj mēñ

Garrelt – (Thinking is behaviour which is often implicit and hidden and in which symbols (images, ideas, concepts) are ordinarily employed) āj Āmāp Sŷŷ j ā luw NāēB, uB Zāuāb ; ōq ŷ āāmb y swām, uōtāāy
y © Sŷmāāā p r ā āāāw j āēā/āāp Zā'uuaġāā Zāuātāb swām ñ

āj ĀmāġDu Sŷā j ā āvġāx māb (Characteristics of thinking) -

1. āj Āmāti Ƴ Sŷā kā' ŷvā tāāy SŷZāāSŷuā, uDuāti Zāuāb ; ā Sŷyē v tāāy SŷZāāSŷuāb āāā' māb swōm ñ
2. āj ĀmāZāāSŷuāuāb ; āāw sāāb ytDuāmb, ; y Āmāxāmi, c° 2 ħmb swām ñ
3. āj ĀmāZāāSŷuāuāb Āy ōw ōy qā āw ās āā Sŷāē Sŷy tuāāy ytāōāā p swām ñ
4. āj Āmāp tāāw pā Sŷuā āā v b Sŷēā m ñ
5. āj Āmāp tāāw bu Ƴ Sŷ j y āōāē āāāā (Unit trait) uā tāāw Zāā' āx āē ūāt Zāā' āā swām ñ
6. āj ĀmāZāāSŷuāuāb ŷuā ō' āms āāb w m āmēñ
7. āj ĀmāZāāSŷuāuāb ŷuā ō' qā āāā w āāā Zāā' ōā' āāu , qāē q' w māuāb, ; āō' ām ōāāā ōuā q uātāb swām ñ
8. āj ĀmāZāāSŷuā qāē w xā yā Sŷ ŷuā ō' Sŷmēk autāāb ; ĀmāSŷuāuāb Ƴ Sŷ q ōāb (Interaction) ñ
9. āj ĀmāZāāSŷuā luw NāēDu ywāw ōq āā' āāp (ōāāā' Sŷs āw ā' Sŷj ċ ŷā Sŷāā) y ē r ÷ ā swām ñ

āj ĀmāZāāSŷuāuāb j y āāāā swōm ñ

1. v ōuā āt ā Sŷē' āt iñ
2. v ōuā Zāā' māē Zāuāy b ñ
3. qā āāā w āāā ōt ē' āt iñ
4. w mē tā y tuā qā āāā w āāā y āāā āt iñ
5. ytāōā ā Sŷm āt iñ

áj ÀmàZàSjáfàb -

1. Zà%ÙàZàSjáfà Àmàti (Perceptual thinking) - ; Ìduw DnàVáj Àmàti (Concrete thinking) C%uàq Àat ñ CÀt%uÀmàkÈlÀDmÈáj Àmàpswám ñ ¥mmi ; Ìqwuáy àvùtáàr àvSjáfàb tÀÀr-ààb qÌàbàj Àmàpswám ñ ; ÌduàòàÈ Zà%ÙàZàSjáfà Àmàpswám ñ ; ÌDtÀi àj Àmàc;sàxauàb y®Sjáfàb wà Zauàtáb Àa swám ñ ¥mmi àj ÀmàbZà%Ùàami ZàÀmàkàis wàkàtì qàf ; àòàÈmpswám ñ ÈÀà - ¥SjwàÈti ; àkàqÌàkà qàà»mòb ràvSjáfàb ; àkàqÌàkàkàv Sjáfàam ñ ; Ìà àvwsjáfà wà mSjáfà wà ; àwÌuSjáfà ÀàDm ñ

2. SjáfàkàZàSjáfà Àmàti (Imaginative thinking) ; Ìduw ykàZàSjáfà Àmàti (Creative thinking) C%uàq Àat ; Ìà Zà%ÙàZàSjáfàkàv swám ñ ; Ìdu àj Àmàdu ; àòàÈb tàkàySjáfàmtàb (Mental images) swòlò ñ ¥mmi Ìt%uàòàÈmàj Àmàpswám ñ ; Ìà àj ÀmàkààvDmàb àvwxùdu wà ; àwÌuSjáfà Zà%ÙàUyqkà ÀàDm ñ SjáfàvDmàb ; àòàÈv SjáfàkàZàSjáfà Àmàpswám ñ Sjáfàkàb àj ÌàSjáfàZàb j v0°j ÌàÀÀSjáfàb ¥màVàj Àmàpswám ñ

¥wtòv tàmb ; àqZààtáà, Zà%uààtáàw/àv àSjáfàq Ìwàùp wDmà ; Ààumç Càm SjáfàkàZàSjáfà Àmàpsjáfàam ñ

SjáfàkàZàSjáfà Àmàc;amàkàis wàkàb SjáfàkàUàj uààÀàpswám ñ

3. Zà%uàZàSjáfà Àmàti (Conceptual thinking) Zà%uàZàSjáfà Àmàti ; tìnj Àmàti (Abstract thinking) C%uàq wÀDm ñ ¥mmi àj Àmàdu ywàkàmpUyqpswám ñ ; ÌDtÀi ZàSjáfàq qìwàkàtìZà%uàkàti (Pre concepts) ; àòàÈà ÌuàQòb àj Àmàb Sjáfàam ñ Zà%uàb ÌuàkàZàÀmàe mmaùpyàqàb swám ñ Zà%uàZàSjáfà Àmàti ¥Sjáfà kà'p,à tàkàySjáfàZàSjáfà ñ ; Ìà ÌuàQòb qìwàkàis wà ZàÀmZà%uàkàtì àòàÈà wmàt àkày Ìduààb yòt Uyqkà àwÌv k'p àSjáfà wà àkàSjáfàZàÀmàam ñ ; ÌDtÀi ZàSjáfà yàtáàUàSjáfàv àkàZàb Zauàtáb swám ñ ; Ìà tàkàySjáfàq "wmàùb (Mental Maturity) ; àq Equàtáb swám ñ yàtáàumà "àkàc;uà" ; àkàsàwSjáfà àSjáfàZàj Àmàti ¥mmi swám ñ

4. maaSjáfà Àmàti (Logical thinking) SjáfàvUyqkà ZàààSjáfàZàdu àj Àmàdu maaSjáfà Àmàti Càm Àat ñ ; Ìààj àfSjáfàtáàti ; ÀàÈZàpswám ñ CÀPÌuwDmàj Àmàpswám ñ ; Ìdu àj Àmàdu SjáfàvÈZàYÈÀòb ; àòàÈb swám ñ ; ÌDtÀi ÌuàQòb ¥SjáfàkàSjáfàZàUà (Hierarchical way) àj Àmàb Sjáfàam ñ wDmàb ¥mmi àj Àmàb qÈqÈà àmàv àZàSjáfàUàb qàfZàtUyqpswám ñ ; Àà àj Àmàb ÌuàQòb ÌwSjáfàvUyqkàZàUà àòàÈb ZàÀmàam ñ

ÈÀà - SjáfàUàZàUà àkàZàUàqÈNàfytuc y tDuaàkàSjáfàZàUàZàytuc ¥màVàj Àmàti EquàQòb swám ñ

5. qEawáméj Aj Ámãti (Reflective thinking) qEawáméj Ámã máa Sjãj Ámã qDaua E°j DmEaj Ámã swám ñ; Áa luá QyB Dw Syluká¹ mytDuá pá ytaoãti Zã Ámã Zau ayB Sjã ñ; Á uã Á Sjã uay á kã wqEãm Ujyã; Ám Yë B Equatã swám ñ; Á uã qã qã wã kã Equatã swám ñ qEãm y tDuá ytaoãti Á á Á Ujyã Zã Umçñ

EÁ - ; á Sjtã y Eãã t Sjtã pu Tã-mã á Ujyã Zã Zã Sjtã tãti - 'uã Sjã' çãm Á kã uãm oãvãti ; Á Y Sjtã Á N E/ã swám ñ

; Á y tDuá uã ytaoãti ; Ám Yã ã Á ; á Sjtã Sjtã Ujyã swám ñ

6. áwã Á Ujyã aj Ámãti (Dirgent thinking) - Sjã Á tãkã ; Áuk Á kã á Aj Ámã qDaua á Á Ujyã aj Ámã Sjã ñ ñ uDtã Sjã tãkã Sjã yã á Zã Ámã Áwã á Á Ujyã aj Ámã Sjã Á Ámã tã Ámã ñ y tDuá uã ytaoãti ; Á uay Á Zã Ámã ñ

qã ; Á Ujyã áwã á Euatã j miã Ámã Zã ámã áwã swám ñ 1. yã Sjãvãj Ámã (Positive thinking) 2. Zã Sjãvãj Ámã (Negative thinking)

1. yã Sjãvãj Ámãti - Sjã j Á kã kã Átãj Ámã swám ñ ywã q yã Sjãmã aj Ámã ñ ñ Ymãti ; á tã wã yã ; áwã Sjã swám ñ ; mã Zã Sjãtã Sjã ñ ñ Sjã ñ ñ Á Á Ámã ñ ñ

Zã Sjãvãj Ámãti - yã kã Ymã Tãã r NwB Ytã Umçñ uDtã Sjã tãkã Sjã pã yã Zã Sjã Ujyã aj Ámã Sjã ñ ñ Sjã j miã Sjã uã Zã Sjãvãj Ámã Sjã Sjã Sjã tãwã Á Á Á Ámã ñ ñ Ymã Tãj Ámã Sjã tãwã yã ñ swám ñ

qEãm yã áwã ámã aj Ámã tã j çã ñ sãtã aj Ámãti ; áwã Ujyã swám ñ Sjãvã Sjãvãj Ámã Sjã j miã y tDuã ; áq swám ñ Ywã tãwã Sjãvã Sjãvãj Ámã kã Á Sjãtã Sjã tã Ámã ; mã ywã qã Sjã kã Zã Sjã Ujyã aj Ámã Sjã Zã Sjã Ujyã y sã tã y tDuã kã áwã E°j qã Sjã yã Sjãvãj Ámã Ámã Ujyã Sjã kã Á y l uã Ámã ñ ñ

aj Ámã Du Dwsãwã Sjã Zã Sjã j Dç ñ Sjã tãwã kã Sjã áwã yã ámã Sjã Sjã (Theoretical view points) Zã Ámã Sjã ñ ñ mã Sjã j Á áy - ámã kã tã áwã Umçñ

- 1. Áwã Áwã Áwã ñ ñ (Behaviourislick Theory)
- 2. y tDmã ñ ñ (Gestalt Theory)
- 3. áwã Sjã tã Sjã ñ ñ (Developmental Theory)
- 4. y tã kã tã Sjã ñ ñ (Cognitive Theory)
- 5. tã á Sjã wã áwã ñ ñ (Basic Modes theory)

Za/za/luqāatβ (Systems Approach)

Za/za/luqāatβ Sij̄j Ā Zaāwāoβ swām uōā Za/za/vāyēZa/za/utāāōōū ātmfūūā j āmāiVā yōatmua j qāvēōōj mōōū uāāZaāāmb swām n̄ (Systems approach is a way of achieving the predetermined / stipulated objectives based on the systems concept in an intelligent efficient and economic way). C%uōy Za/za/luqāatβ ; wuwaāpātAūcāāēDqāēSjāmbāSjua swām mnā ; āāāq ; wuwaāpātAūcāāēDqāēSjāmbāSjua yēqāāāāā n̄ Za/za/luqāatβ ; wuwaāpātAūcāāēDqāēSjā y tāj mβ yērāāq swām mnā ; āāāq yβ yrāōβ yōnāqāāūβ n̄

Za/za/luqāatβu yāqāāāā

- Za/za/vāāwīvōōvāti (System Analysis)

Identification of elements, their organization and their functioning or performance individually or as a whole and identification of constraints.

- Za/za/vāāZaāūyqāāāāāti māōSjāyĪj (Systems Design and Development)

The Systems Design and Development is related with the task of synthesizing.

1. Determination of the objectives of the system.
2. Selection of appropriate devices, methods.....
3. Formulating the scheme of comprehensive programmes for working of the system.

- Za/za/vāy.j āvāā māāāūā®Sjā.j (Systems Operation and Evaluation)

1. Manipulating (handle skilfully) the elements or inputs of the system.
2. Pulling the functions of elements or inputs.
3. Controlling the process and interaction among the elements of the system.

teaching process on learning experience - Torgeson & Adams

0' Šy'v'āi - Nīāā j ēm ōuāḅ t'Nāsā'auā'f'āāyā'ēp - āwūāvuzā'āmaē rāv Šyā'āāp u'āīuaw'Nā'ēŠyā'ēw'mā'ē'ēswām māōxu'zā'āy'j' āāyā' j 3ū mayā'luā'ū'āāzā'Syūw tāuā'Šyāt'Ōmī

Evaluation is the process of gathering and interpreting evidence on changes in the behaviour of the student as they progress through school - Quillen & Hanna : Education for social competence, P. 343.

Equō'īqā'ēsāxā's'ōāēm'cūmī -

1. tāuā'Šyāt'Šy' luāq'Šyā'p'w'mēç' u'Ōt'āi tāq'ā'ā'ā'ā'ā' j ēm ōç'Syā'f'āā'N'mç'ōm'ē ñ
2. tāuā'Šyāt'Šy' ymm'zā'Syūa w'mēç' ; āuā rāv Šyā'ā'p'luāw'Nā'ēŠyā'ēw'mā'ē'ē q'ēā'Ō'ū'm'ç'ī
3. tāuā'Šyā'Ō' ō'ā'p'luāq'Šy'ēswām ñ ubuā'm'ā'ā' rāv Šy'Ō'ū' tā'ā'ē'Šy'- tā'āy'Šy'- āā'm'Šy'ū'ā'ā'ū'p' yw'f' q'ōā'ē' y'tāuā'Ō'm' ñ

tāuā'Šyā'Ō'ū' Zauā'k'ā'ā'ā' -

1. tāuā'Šyā'Ō'ū' tā'p'Zauā'k'ā'Ō'm' umi rāv Šy'çā ; w'rā'ç'wā'ā'ū'ā'j' Šy'ā'v'mā'ā'ā'zā'ū'ā'mā'ā'p' ā'Syū'ā'ā'ā' āw'Sy'ā'ē' kām' çām' q'ēā'Ō'ā't'ā'ī'ñ
2. ; āā' (tāuā'Šyā'ā'ā') z'p'ā'ā'zā'ā'ā'ç'ā'ā' z'ā'ā'ā'j' Ō'ām'ā'ī'ā'ū'm'ç'ī (Fals & Quality)
3. tāuā'Šyā'ā'ā' z'p'ā'ç'ū'ē' y'tāj' mā'ā'Ō'ā'Sy'luāw'yā'ā'ū'Syā'ā'ā'ī'ā'ā'tā'q' Zā'ā'ū'm'ç'ī (Vocational Guidance)
4. tāuā'Šyā'ā'ā' ā'ā'Ō'ā'Sy'syā'ū'Sy'tā'zā'p' ā'ī'ā'Ō'ā'/ā'aw'ō'ā'ā'ā' j ā'ç'ū'ā'ē'ā'w'tā'q' q'ēā'Ō'ū'm'ç'ī m'nā' j q'ā'Ō'Sy'tqā'ēw'mā'ē'ē Equō'y'ē'tmu'ē' Zā'ā'ū'm'ç'ī
5. tāuā'Šyā'ā'ā' z'p'ā'ā'zā'p'j' u'ā'p'Sy'wā' ō'ç'ā'w'sk'ā'ti (Grading) ā'Syū'm'ç'ī
6. tāuā'Šyā'ā'ā' z'p'ā'ā'zā'p'ū'ā't'ū'mā'ō'ā'ē'ç'ā' w'ā'Sy'ē'zā'p' (Classification) Šy'ū'ā'ā'ī'ā'ū'm'ç'ī
7. tāuā'Šyā'ā'ā' ; ā'ū'ā'q'Sy'syā'Ō'ū' tāuā'Šyā'ā'ā' ā'Syū'm'ç'ī (Test of Teachers Performance) tāuā'Šyā'Ō'ū' yā'Nā'ē'ū'ā' Zā'ā'ā'ā'Šyā'ā'ā'ā'ā'ā'ē'ç'ā' ; ā'ū'ā'q'Sy'ē' ō'wā'ū'ā'q'ā'ā'ā'ā'ā'ā' q'ā'ē'Šy'ē'ā'm' ñ
8. tāuā'Šyā'ā'ā' ē'q' ā'ē'ā't'Šyā'ā'Ō'ā'zā'p' lūw'Ō'nā' ā'Syū'm'ç'ī (Reidal teaching)
9. tāuā'Šyā'ā'ā' z'p'ā'ā'zā'p'ū' w'ē'ā'Ō'y'Sy'ā'tā'ā'ç'šyāw'ī'ū'Sy'mā'ā'ā'ç'ā'm'ē' ā'Syū'm'ç'ī
10. tāuā'Šyā'ā'ā' z'p'ā'ā'zā'p'ā'tqā'ē'tā'ā'ā'ç'ā' swām ñ

tǎuā®Sytāu ZǎSytāb (Types of Evaluation)

1. **ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti** Formative Evaluation

ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi

ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi

(Sumative Evaluation)

ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi

tǎuā®Sytāu Zǎwouß ñ yāo (Tools of Evaluation) **ǎtǎtǎtǎt**
(Observation)

ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi

2. **Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi**
Zǎwouß ñ yāo (Tools of Evaluation) **ǎtǎtǎtǎt**
(Observation)

ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi
; ǎtǎtǎtǎt Sytāu®Sytāti Equāumçñ Sytāuǎj mi

- 1. yíNsaaraaAfaaDa/abhat afaaDaSyB afaaDaouta/aluAqyrtAlcyADuB sàwa ; ÁuxabíuwNaÉdu afaaDa/ab SyEam ni unà Sijl>haaDaSyB >baal/aaSijl>baSyaaavaaBa Oaamà&Pda yíN Sijl>hm ni
- 2. ; yíNsaaraaAfaaDa/aac afaaDaSyB AfaaDn3wa íuwNaÉdu afaaDa/ab SyEam ni ; ohaamaSyavc Taperecorder, Video recorder, CCTV C%uaÚaaoaBaSyyao/aaabaZauaapaq aSjumçni ¥mÉcqSyE/ab afaaDa/açwDmafaMna, weMa j woemçni

yaDaasSyEÉB (Interview)

baal/aaÍuwNaÉDaaMyaDaasSyEÉB Élatyao/abwmçni yaDaasSyEÉB Símaçtinn mb yÉsax/aa íuQp yat,uaaBa ; asÚj ub, C°2pB, ytDuab ; asZaauaj yÉvmua OaamàNem ni baal/aaB weaQSyjyDuab ; aswDaaB, C°2pBj OaamàwàvucMa ma yaDaasSyEÉDUauaK/abSyMáTá umçni

yÉaj myaDaasSyEÉB (Structured Interview) ; yÉaj myaDaasSyEÉB (Non structured Interview) Cam sÀBa yaDaasSyEÉDU sÁOup wMçni ni ya.j myaDaasSyEÉcçwÉw ZaiAaB, mæabSyTB sàxa C%uaAub ahaAj auAmçni ; Ga yaDaasSyEÉB SímaççwÉw yawaalamua ZaíAawluab afaaDa/ab SyEam ni ¥w.j íaaDaSyaçvAob taçAaa ; Du Áyavmaafa avÍwyAaaAa swOmm

; yÉaj myaDaasSyEÉçwàvubu íaaDaSyaççwÉw uhuAaC%u ZaiAaB ZaDuAmçni uÚaq ZaíAawluab afaaZati ; Ga ía aSjumçni mnaaq yaDaasSyEÉB SímaçZaiAaBawxub, SyTB, sàxa C%uaAaBa ahaAj íaam ni baal/aaB ; Ga Dweç2pbaaAaEa DwauytDuab, C°2pB ; asÚj ub zaSyTbumáTá ÁaBOM ni

L - Language friquency -sàxaÁOamaZawañB

I - ICT Litercy -yá íayÉZax/aaZawáoíaaeDuàçqaaBa

B - Body Language -íaaAaSySaxà

T - Talent (Knowledge)

E - Expression style - ; asluAQSyaávti/ ÉaamB

P - Personality -íaaAaAudiDPS/ DAV ni

ZaíAawvá (Questionnaire)

ZaíAawvá yaDaasSyEÉDU avahmDwUqpswam ni yaDaasSyEÉçtaah SyEa%ua ZaíAaB ZaDuAmç ÉUaEa/uaq taahSyaaBa swOM ni qEíMaZaíAawluabZaíAaB ÉUaEa/a j avahmaAa swOM ni ZaíAawvá ÁUaaAyañvadu Élatyao/abwmçni

Zà' uá' à' È' Zà' S' yá' t' w' v' É' u á' q' à' N' m' Zà' T' Á' a' w' v' á (Closed Questionnaire) t' Q' y' à' T' Á' a' w' v' á (Open Questionnaire) C' a' m' Zà' T' Á' a' w' v' á ó' a' z' a' S' y' a' e' D' m' b' ñ

á' q' à' N' m' Zà' T' Á' a' w' v' á u' a' t' t' á' E' A' m' á' E' U' a' E' a' z' a' w' S' y' l' q' x' á; Á' u' m' t' D' u' j' u' á' S' j' u' a' m' ñ; n' a' m' i' q' w' e' h' o' a' e' m' (3 point scale) q' j' á' r' Á' á' á' á' q' á' k' á (5 point scale), y' í' m' á' r' Á' á' á' q' á' k' á (7 point scale) ó' a' E' a' D' w' t' m' t' á' D' n' á' q' u' a' m' ñ

t' Q' y' à' T' Á' a' w' v' á u' a' t' i' E' U' a' E' A' m' á' D' w' T' á' F' á' B' D' w' m' Á' a' m' u' á' D' w' á' w' j' á' E' a' f' a' i' Zà' S' y' l' j' u' a' m' ñ

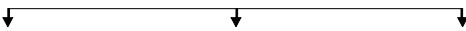
í' á' s' v' h' Records

z' h' a' a' o' a' a' (Diaries of students) á' f' a' o' a' S' y' a' a' t' a' i' i' f' a' a' a' (Case study etc) á' w' w' E' a' q' t' e' y' a' j' m' a' a' s' v' h' (Cumulative records) Í' j' t' á' u' i' S' y' á' D' u' Zà' t' i' n' Zà' a' w' o' u' a' c' S' w' O' m' ñ

- z' h' a' a' o' a' a' z' h' o' u' U' á' j' t' i' ; á' s' w' a' l' a' y' á' S' y' a' z' a' l' u' a' Q' y' a' m' y' a' t' a' a' k' S' y' t' D' u' a' j' Zà' S' y' á' u' O' m' ñ
- á' f' a' o' a' S' y' a' a' t' e' n' f' a' i' i' f' a' a' q' t' e' z' h' o' u' a' u' a' f' i' Zà' a' m' Yá' S' y' a' z' a' D' u' l' u' a' Q' y' w' D' u' j' á' l' u' q' o' a' z' a' w' á' w' x' u' c' á' a' f' a' b' Zà' a' l' u' m' c' ñ
- y' a' j' m' a' a' s' v' h' á' c' t' á' u' i' S' y' á' D' u' m' z' a' a' w' a' o' f' O' m' u' á' z' h' o' u' a' w' a' s' Á' a' D' m' E' g' á' k' a' u' t' a' f' a' u' a' b' Zà' a' m' b' á' w' x' u' c' á' a' f' a' b' Zà' a' l' u' m' c' ñ

q' f' a' a' z' a' w' a' o' b' (Examination Technique)

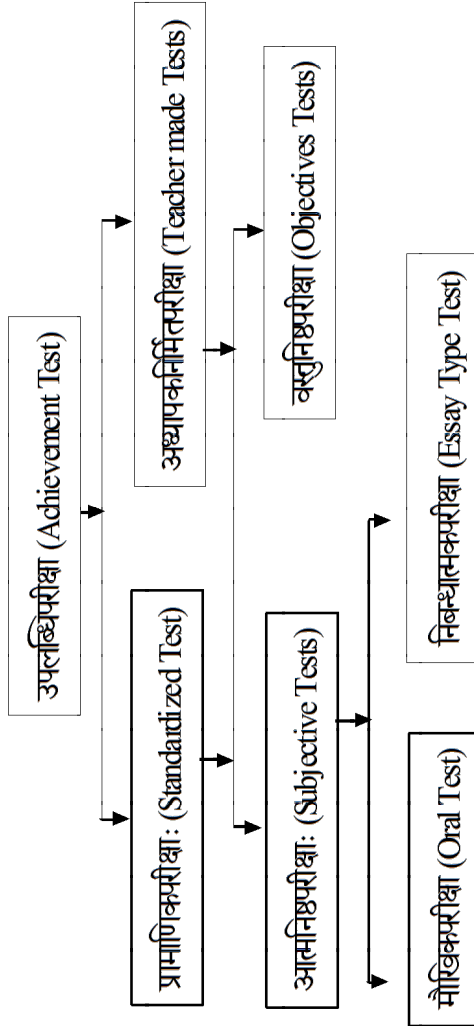
í' D' u' Zà' a' w' o' f' o' a' p' a' h' m' a' a' f' a' á' a' a' z' a' y' a' c' a' k' a' a' f' a' y' O' m' ñ m' u' n' á' -

t' a' a' h' S' y' q' f' a' o' a' - Zà' a' u' a' a' S' y' q' f' a' o' a' - á' v' a' h' m' q' f' a' o' a' j' q' m' ñ

t' a' a' h' S' y' q' f' a' o' a' (Oral Tests)

í' D' u' Zà' a' w' o' b' Zà' u' a' z' a' b' q' o' f' u' a' t' u' m' a' y' j' á' a' á' f' a' o' a' z' a' c' j' á' f' e' a' á' v' a' h' m' q' f' a' o' a' a' a' f' a' b' y' e' q' t' a' e' c' á' S' j' u' m' c' ñ; O' t' t' a' i' Zà' a' w' o' a' t' a' a' S' y' S' y' a' l' a' a' b' w' a' - á' w' w' a' a' a' b' , Í' v' a' S' y' a' Zà' T' á' a' b' , S' y' z' o' p' p' a' o' b' , á' w' j' á' c' a' w' t' i' z' a' e' C' a' m' á' w' x' u' a' b' y' t' a' u' a' D' m' ñ; á' a' á' w' a' o' a' r' a' v' S' y' a' a' b' l' u' a' Q' y' a' m' a' z' a' b' ; w' a' z' a' l' j' á' a' m' b' i' t' a' m' c' ñ

uOt t' ai Oa' b' c' zaawo' b' zaua' a' b' a' s' j' u' m' c' m' a' e' 3' q' a' A' s' j' m' a' u' a' p' w' a' - b' Y' I' u' m' c' n' a' a' z' a' w' l' a' a' q' a' e' f' e' a' o' m' a' s' a' w' l' u' a' m' n' i' ; 3' u' l' q' y' t' u' c' ; 3' u' a' o' S' j' S' j' a' u' e' y' b' a' A' a' u' m' b' i' t' a' u' m' t' i' e' 3' q' a' A' s' j' m' a' - a' z' a' w' l' a' m' a' a' t' m' l' u' a' u' a' m' a' c' 3' u' m' a' a' l' a' o' a' a' l' a' ; A' a' t' t' a' a' w' a' l' a' j' u' a' a' l' a' y' o' m' z' a' 3' u' S' y' t' a' q' z' a' a' w' o' b' n' i'

q' i' a' S' j' a' a' v' A' a' y' a' Q' i' e' a' u' a' t' i' y' A' i' t' a' b' w' a' o' a' N' x' a' Q' i' e' a' u' a' N' l' y' y' A' i' t' a' b' w' z' a' x' u' m' a' c' 3' u' Q' i' y' a' m' S' j' a' m' k' A' a' b' a' y' - a' b' s' w' o' m' n' i' r' v' e' a' t' b' c' w' N' v' a' u' o' p' a' a' w' a' S' j' a' x' S' j' a' u' e' S' y' e' a' m' y' e' a' n' b' S' j' o' l' j' m' i' v' c' u' m' c' e' n' a' d' y' / a' b' c' s' a' w' a' E' n' u' a' l' a' S' j' l' S' j' m' a' c' w' a' u' i' u' a' l' a' b' u' ; a' w' i' u' S' j' m' a' n' i' q' x' / z' a' i' a' v' a' m' a' ; u' a' a' q' e' q' v' c' u' m' c' a' t' o' S' j' o' u' S' j' m' a' c' w' a' z' a' u' a' a' b' ? A' l' a' a' c' b' u' S' j' a' z' a' y' a' Q' i' b' a' m' v' m' a' A' a' q' i' a' w' S' j' a' u' e' y' b' a' A' u' m' a' w' a' s' A' a' w' x' s' a' b' S' j' m' b' ? q' i' a' e' e' a' l' a' o' e' m' a' ? c' 3' u' Q' i' y' a' m' v' a' S' j' b' 3' w' b' S' j' n' u' a' m' p' s' a' x' t' a' l' a' w' e' A' t' l' a' b' q' a' x' a' l' a' u' a' a' b' u' z' a' a' l' a' w' i' t' a' x' a' p' u' a' t' a' m' u' n' a' a' l' a' o' l' j' A' a' a' m' 3' w' t' w' z' a' a' w' o' b' o' a' a' t' a' m' e' a' u' b' q' a' p' u' m' i' t' a' e' s' m' e' m' t' a' q' i' a' o' a' S' j' v' a' S' j' b' y' w' e' n' a' s' a' w' l' a' a' a' l' a' A' a' m' c' a' m' A' y' a' v' m' t' i' n' ; O' a' p' t' a' m' l' u' b' u' m' i' S' j' w' v' l' a' k' a' w' l' a' w' e' e' a' l' a' S' j' u' l' l' a' z' a' z' a' u' a' a' 3' w' z' a' a' w' a' o' e' a' m' s' i' t' t' a' l' a' t' a' m' n' i' S' j' m' i' j' q' i' w' e' e' a' l' a' S' j' a' y' - a' m' a' b' z' a' m' t' a' t' a' q' z' a' a' w' a' o' e' a' m' y' l' e' r' a' b' u' a' m' t' i' ; a' S' j' a' l' a' w' a' l' a' p' a' m' b' o' a' m' l' u' A' a' t' o' p' u' m' c' n' i' 3' w' t' w' a' a' m' a' l' a' m' l' a' y' l' a' k' a' u' m' i' t' a' q' z' a' a' w' a' o' e' q' o' u' m' t' i' ; m' b' S' j' w' v' l' a' u' a' a' q' S' j' e' l' a' a' l' a' 3' w' z' a' a' w' a' o' e' a' m' l' a' t' a' m' l' u' a' t' 3' u' v' b' a' w' o' m' e' t' a' n' i'

àj Ànfàtì

»à. w^oSy^lf^t1/à ¥yi sSß

ywKàtáq Zaál/axà tÀkàB ó^o ñ mDu j Sjáf/abmDu àj ÀnfàTàävZawàbafw ñ yà Zawàbàb tÀkàbDu ytàkDu j àvSjáyçSjáf/ásm C%uQyàeÀaamTàuaqQyb Duami ñ àlÀ0à/zoàfa àN tÀkàbDu àj ÀnfàTàQyLàabwç Óal/ubpyEqàAaumaTà`umçñ tál/àwSjáuAa SjÁaj mi ytDuab ZaaAswóm ñ màyb ytDuabàqafNàEàwç/áau ; àTàkàbUaqafUóm tÀkàb ñ màYIaqafA^mmàytDuaytaoàkàu Eqauàwç/áç m^oqEàb tÀkàb àj ÀnàumtàEÀsmç SjÁ ZaSjáfEza ytDuàqafNàEB Sjmal^o u Cam àw j àUóm ñ ZaSjáfEza àSjutà/ab àw j àESjtb àj Ànfàt%uàsoaumçñ àj Ànfàbaw j àSjE/áDu tálàySjZaSjua swám, uua ytDuauab qafNàEB ; Ówíumçñ yw àj ÀnfàZaSjua ytDuauab ; àEESàsan quwryàkàbuawmizaj vamn

àj ÀnfàbUaqafSjç ð DwUyqç àw j àEa^outÀaafUaqafç ytàvçumçñ Óaàlayatàkà àj Ànfàç mçkàtÀmsàèbñ m^oj àwàvoti-yàòàwvwaÀfàpNpZaamEàTàb Sjòwà yB SjènwàUaqà^op uàat ñ àSjEwù àwùàqà^opswàbàqàNìmòàEËwmèç ñ àSjEà hvà ; ù ; wSjáfZapóm ? àSjDwÀù Zaaqàbànb ? àSytina`Ità ? ; ñwà ÀàvzafSj¥w Sjáf/àawTàaxàÀuà^oamb ? àSytù ywSjáfEza ; wSjáfàb ytÀi àax ? àSytñ Sjapàq tNàkààlÀ0ààawTàEÀçfàkSjLulàkà wà ç j %wt^oami ? ¥wEzaSjáfSgàw j àEËNàSjò j mi SjávPòDn%wà àj Ànuàat , àSj Sjèntuti ? SjÁ Sjáf/à àwùàqà^opswàbàqàNìmòàEàtù wmèç ? Cam ñ ; àkà ZaSjáfEza àj ÀnfàtàEçumçñ àwàvZaSjáfSjávSjìqàT Sjò àw j àEB mÀÀmfEÀyVUyçtwaE/àat am àj ÀnfàbWUyçtìnYñKàSjua tàZawùuàAàSjuaDmààw j àEàvbmEawTàçtmEwàkàauyàkàZawmèçñ àSjEma àw j àEÒj Ànfàbwa SjávTçQàmçñ

Tàaeàfàwç àY`Jà àEàEà0à/ab yAmà/àb qm `SjE/ab kàamàkàÀl`àkà v0à/ààkàE/à j çm àSjuaatDu ç j yaqàkàkà ; ÀswqntàEàUóm ñ EÀàNÈ/àpuna - 'EùatwàE àTàutwàtàoTù àatàkà C%uQç m^oàwàkàkàZawàtèqVçU ràvápDu w`uDu yàDÀaàTòq/»àutàtneCam Zantp Zaaqumçç ; Àmf j àab roàkà ; Íwtàkà C%uàAàvawàqàqàqàqàp àafàfàDu yàDÀaàTàkàb ; àkàUaqàDu j ; àNÈ/àtneCam y^oSjmtwoàEùam ñ` wà-àQàb àatàkà Cam Óàwà àa j mÀÀmfEàkàutàkàYl'wa SjÒj Àr avb ZàUóm ; ub^oààEam ñ ; ySjòAà yb mçqIàzwvvaSjuaam ààEàuaam Cam wÀam ñ àSjEma ; Íwtàq oàwÀmbYl'wa yb ààEàuaam Sjnuam ñ mÀà wàDmDu DòwàvmbqàEàt`p umçñ unà àN 'Ààub^oàab' ; ubàN hLwT w C%uàsoaumçñ ; Àu^oj ; utÍwàç Oàwàm, àkà má ; àuàam ñ y ààEàkàuaam Dt %wàtás tabZam j ñ àSjEwutÍwDmàòbhtà^o2m ñ m0à^oàU òbhtw Àkà^o2m ñ ; mäckÀà ràvóm, ; ÍwàçOàwàmam ñ yàDÀaàTàçpàòuUyçàN ààEàam çIàb ñ ààÀòpÀAàam, àSjEma ; utÍwDmàTàEàààAwNàkàb Àai àwv ñ àkà àN ; ÍwàçÀòpÀAàam ñ ràvDmÀà ; ÍwàçyàçèàDmà/àbSjEam, qàne u j àIwàAw^o2m ñ mÀÀmfEàUà àatàuaAmà^o2m àb wà çIuàm yb ràvB ; k yw wÀam ààEàuaam, ààEàE^o2m àam ñ Cççàawàç^o2m àam j ñ

i ao²at c̄i; ̄asZaē/du q̄a Aq̄ma

»p. S̄jtaēB

i ao²as̄y s̄y jv pO t̄i ai ā aōa /du ywīwāq Oāp̄k̄ā t̄ka q̄wōā hō d̄u awī ū s̄y m̄ w m̄n Ƴw n̄ umāc̄
 aN̄ t̄ka q̄wōā hō ā m̄ l̄ae ywīwā q̄ s̄y s̄y t̄i c̄ā m̄ ā i ā oā wā • B r̄N̄ b̄a Za /u q̄āā n̄ t̄ka q̄wōā hō ā l̄a ū s̄y
 k̄aw k̄m̄āβ l̄uw n̄ ā E d̄u ā l̄u u p̄ s̄y wā E l̄at k̄aw k̄au t̄a t̄a q̄ā i ā m̄ r̄N̄ c̄ S̄y eā m̄ j n̄ ; m̄ Ƴw tuā
 t̄ka q̄wōā hō d̄u ; m̄ θ̄ t̄ p̄ s̄y /zau Ƴs̄y β̄ i v s̄y β̄ l̄u v h̄ n̄ unā -

i ar̄av wā à l̄uw n̄ ā E w̄ ā m̄ β̄ m̄ x̄ j s̄y uā z̄ u ā ō d̄u ā t̄ i n̄

l̄u ā q̄ u ā m̄ q̄ ā q̄ E w̄ ā t̄ ā j d̄ u v ā s̄ y ū t̄ a ē t̄ l̄ a y ā w ā d̄ m̄ m̄

t̄ka q̄ s̄y z̄ a s̄y uā ȳ r̄ - at ā p̄ i ā e p̄ yw k̄ā p̄ l̄uw n̄ ā E d̄u ā l̄u u p̄ s̄y eā m̄ n̄ m̄ ā aq̄ ā w i ā p̄ x̄ m̄ β̄
 ; ā o²at ā w x̄ u c̄ ā w i ā x̄ a w o ā h̄ ā ā m̄ n̄ ; ā o²at ā c̄ h̄ ā t̄ ; ā k̄ ā v ā p̄ z̄ ā j ā l̄ u t̄ a h̄ a s̄ y ā ā ē m̄ E z̄ ā s̄ y uā w m̄ ē n̄
 ; ū ā y h̄ ā h̄ s̄ w i h̄ wā k̄ ā u t̄ ā t̄ ō n̄ E y ā q̄ ā h̄ l̄uw n̄ ā E q̄ ā E w m̄ ā t̄ ā o²at β̄ c̄ ā m̄ i ā e ā ā β̄ l̄u ā q̄ u ā d̄ m̄ n̄ ō s̄ y ā t̄ i
 t̄ n̄ ā u ā p̄ s̄ y m̄ u m̄ i - l̄uw n̄ ā E q̄ ā E t̄ ā t̄ y ā t̄ , k̄ d̄ u z̄ ā s̄ y uā Ƴw ; ā o²at β̄ (Learning is a process
 of behaviour adoption - Skinner) c̄ ā m̄ n̄ Z̄ ā m̄ ō ā i p̄ ā m̄ k̄ ā w x̄ u d̄ u y ē q̄ ā ā p̄ s̄ y m̄ i
 t̄ ā h̄ w β̄ d̄ w ā u l̄uw n̄ ā E p̄ h̄ w ā s̄ y e d̄ u w n̄ ; m̄ β̄ ; ā o²at Z̄ ā s̄ y uā ā ā ē m̄ E β̄ j v m̄ ā m̄ s̄ y n̄ a ū m̄ ā y ō d̄ a w u t̄ i n̄
 m̄ d̄ u ā p̄ z̄ ā s̄ y u ā u ā p̄ z̄ ā o ā h̄ ā h̄ ā c̄ s̄ w ā m̄ ; ā s̄ z̄ a ē /ā t̄ i n̄ Z̄ a ē /ā p̄ ā w i h̄ ā ā s̄ y ā p̄ ā q̄ y t̄ r̄ n̄ β̄ l̄uw n̄ m̄ ā i n̄ Z̄ a ē /ā u w
 y ā ē s̄ y m̄ ā r̄ ū ā k̄ ā ā ā p̄ y y k̄ c̄ n̄ Z̄ a ē /ā w E ā t̄ ā u /ā p̄ ā w ā v v̄ h̄ y w ā l̄ t̄ ā s̄ y β̄ n̄ Z̄ a ē /ā u w t̄ n̄ ā s̄ ē m̄ t̄ ā q̄
 j s̄ j t̄ a t̄ n̄ Ƴw p̄ z̄ a ē /ā u w y w ā p̄ ā q̄ l̄uw n̄ E β̄ z̄ ā j v ā m̄ n̄ m̄ ā n̄ e s̄ y ū β̄ z̄ a ē /ā ? ā s̄ y ā t̄ ā t̄ ; ā s̄ z̄ a t̄ i ? c̄ ā u ā u β̄
 y ā ā h̄ ā β̄ ā j ū ā c̄ s̄ i t̄ ō m̄ n̄ m̄ x̄ ā p̄ y t̄ ā o ā h̄ t̄ ā q̄ ā ā h̄ ā s̄ y t̄ n̄ ā m̄ p̄ q̄ ā ō t̄ p̄ s̄ y wā y l̄ a u ā t̄ ā h̄ u ū y q̄ ā i n̄

i ā s̄ z̄ a ē /ā u ā n̄ β̄

u ā i ā ā o β̄ j ū o q̄ e y j v l̄ ā t̄ ā q̄ ā u ā m̄ ; n̄ wā s̄ y ā u ē s̄ y m̄ ā Z̄ ā ē u ā m̄ y w i ā ā o β̄ ; n̄ wā m̄ ā q̄
 m̄ ū w p̄ t̄ ā ā q̄ wōā h̄ ā c̄ ; ā s̄ z̄ a ē /ā t̄ i c̄ ā m̄ s̄ y ; u m̄ c̄ n̄ ; ā p̄ v s̄ ā x̄ u ā t̄ i ; ā s̄ z̄ a ē /ā ā t̄ ā u d̄ u q̄ u ā ē i Ƴw h̄ ā
 (Motivation) c̄ ā m̄ q̄ ā d̄ u ā q̄ u ā t̄ ā β̄ ā s̄ y m̄ c̄ n̄ q̄ ā ā t̄ ā p̄ v ā t̄ ā i s̄ ā x̄ ā u ā β̄ Mōvēr (tā v̄ ē) c̄ ā m̄
 i ā ā ā ā ā h̄ ā q̄ ā h̄ ā u ā n̄ ā f̄ ā v̄ ū m̄ c̄ (to move) j v l̄ ā t̄ ā m̄ n̄ ū o β̄ ; ā m̄ ā h̄ ā n̄ i m̄ ā i ā ā o β̄ ; ā w i ū s̄ y m̄ ā,
 ; ā s̄ ū ā j β̄ s̄ y ā u ē s̄ y m̄ ā z̄ ā u m̄ c̄ n̄ ; m̄ β̄ s̄ y ā u ā t̄ n̄ ā s̄ y /ā z̄ a ē /ā w ; ā s̄ z̄ a ē /ā ā t̄ ā m̄ i ā ā o ā s̄ y t̄ n̄ e s̄ y n̄ ā u m̄ β̄
 i ā ā t̄ ā β̄ n̄ t̄ ā ā q̄ wōā h̄ ā m̄ m̄ i r̄ n̄ wā c̄ ā w ō ā y β̄ ; ā s̄ z̄ a ē /ā u ā n̄ ē w t̄ m̄ ā h̄ ā y ā f̄ p̄ q̄ u s̄ ā x̄ ā m̄ n̄ m̄ x̄ ā β̄ s̄ y x̄ ā j ā
 z̄ ā y - q̄ ā ē s̄ ā x̄ ā ; ū ā t̄ ā m̄ ā m̄ c̄ n̄

i ā s̄ z̄ a ē /ā d̄ u q̄ ā s̄ ā x̄ ā β̄ -

1. ā ē c̄ p̄ t̄ n̄ ā u ā β̄ - v̄ ū y ā ō ā ā u l̄uw n̄ ā E d̄ u t̄ ā ā ā ā ā i ā ā ā t̄ s̄ y y ā u w d̄ n̄ ā s̄ y /ā ā t̄ s̄ y t̄ s̄ y
 y ā ō ā t̄ ā s̄ z̄ a ē /ā t̄ i n̄ (Motivation is direction and regulation of behaviour
 towards goal - Garret)

2. «ptNaīaüß - Sÿduaj Sÿyäuß ; äēēß, Zawmēti, aīauAīa_j äāsZāē/atiñ (Motivation is the process of rousing, sustaining and regulating activity – Good)

3. Avēi tNāūZasēuß - ; Aūmāmaē SÿlāQylāatavīUsÿmāā_j mDu wamawē/ācāwāsNāvŌūgā āAēīaīāZasÿuā ; äsZāē/atiñ (Motivation is a process in which the learners internal energies of needs are directed towards various goal objects in his environment. – Blair, Jones and Simpson)

4. »pēi tNāsaāb - ; äsZāē/atiñ Sÿ_j ā sa wāā/t Sÿ ā Sÿuā/t Sÿj Sÿē Sÿ w mncu°j mēmuā ; nwa ; j mēmu āēōlj mvŌuZāīmucīuaōp luwNmaāāAāām ñ

ẄwPēāwā ZaAīāmaāp qāē saxa/āt wvā sÿlāā Bq ñ swām uAāsZāē/atiñ maYlāāQylāat y tŌwmbŌyqpswām u³kāwSÿjauāttñ Sÿēām, tēāāāāAāām, vŌuZāāīm luwNāēp yāu wñāquām, kāwSÿjauāzāvmāyē qāūām j ēm ñ ; äsZāē/atiñ AñDuāmb kāutākuāb kāwSÿēyāuāā Sÿā Sÿjauāb qāē/āt mb AñDuāmmācāāyāuē tāby Añācāwāwñā Cām wēāāā Sÿā āēāAŌm ñ ; m ẄwāsZāē/atiñ Sÿjā Zāsÿuā swmām wAāt b ñ ; Duā Zāsÿjauāt ā Sÿi 1' Sÿēb ; nāmi Zāē Sÿjāē Sÿjāē/ā y Ōm ñ m āluā Zādmāīmñ

i äsZāē/Zāsÿuā (Process of Motivation)

; Duā Zāsÿjauāb Zāāāmuā 1. ; āwīUsÿmā, 2. j āvSÿti, 3. ZāēyāñSÿti, 4. ZāēSÿti j ēm j Ẅwāē Sÿē Sÿjāē/ā ; nwa i 1' Sÿēb yŌm ñ Ẅmēw ; äsZāē/Zāsÿuā Zaj ālumēñ

1. i āwīUsÿmā (Needs) - ; ŌawīUsÿmā āat tēumūā kāwSÿjāwīUsÿmāb (Biological – Needs) tāēyātāak SÿjāwīUsÿmāj (Psycho-Social Needs) ñ uAā kāwSÿjāwīUsÿmāb ā qūāīmēcāā tāēyā Sÿjōnāmēyāīmāvmā swām ñ ; nāmi Ōāēß (mĀumā – Tension) E³qūīmēñ yātāūmb sākēti, kvti wāuē³uāuāb kāwSÿjāwīUsÿmāb swŌm j mī yēŌāā, ŌāñB, ytāācuāb tēyātāak SÿjāwīUsÿmāb swŌm ñ ; mb ; āwīUsÿmā mnā mĀtumā C³ā Ōūtāq ; äsZāē/ā Duā³āāāām Sÿnuāt b ñ

2. j āvSÿti (Drive) – uAāwīUsÿmāb E³qūīmēcāā mā Ẅw j āvSÿjw³Sÿjāuē āāwēŌm ñ ; āwīUsÿmāqñēcāāwā ā Sÿjauāzāvmā Sÿjauāttñā swām ñ uAā rēōāā kāumēcāāñāēāwēx³ab Sÿēām ñ mōñāē Ẅw rēōāāuāj āvSÿ swām ñ

3. ZāēyāñSÿti (Incentive) – uā wbmāāwīUsÿmā qūēc; nwa j āvSÿjōuāqīāt b Zāāīm wāē swām māw wbmā Zāēyāñ Sÿjāt³uā mēñ wdmñb vŌutw Zāēyāñ Sÿ w mēnc uZāāīmā luāQylāē sZāē mā swām ñ sākē Zālu rēōāāj āvSÿjōuāqīāb swmāūmb sākē lāt w Zāēyāñ SÿtŌm ñ

4. **Zaf Syti (Motive)** – Zaf Sy p yAa lu a Qly j c̄ p̄ p̄ Sýmā Zaf uam̄ n̄ w̄ d̄ m̄ n̄ b̄ Zaf Sy Aat j aw̄ l̄ u S y m m̄ u m̄ a j a v̄ S p̄ u a A a b y e t a v m̄ b̄ u q t i i n̄ ; m̄ y w̄ **zaf Aap̄ ; Nā u a p̄ w̄ A m̄** – Zaf Sy Aat k a w̄ k̄ a s̄ j u a t̄ t̄ a A a u m̄ y t n e v̄ ō u q a m̄ y a o S y t a m̄ a S y a w a l ā p̄ S y e S y a t a m̄ n̄ w̄ a p̄ n̄ t̄ **Nā u a p̄ S y n u m̄** – S̄ y o u a j l̄ v̄ ō u b̄ u Z a a m̄ u c̄ l̄ u Q y B̄ Z a w a b a t k̄ a A t a w̄ Z a f S y a t a m̄ n̄ ; A m̄ a c̄ ā v̄ w̄ e t̄ a u m̄ c̄ u m̄ i Z a f S y A a t S y a u S y e l̄ z a w a b a t k̄ a A t a m̄ n̄ S̄ y a j u a a j a v̄ S y – Z a f S y u a t̄ A u c s̄ A p̄ h̄ ā t̄ a S̄ i n̄ ō m̄ n̄

Ÿ w̄ e ā v̄ u a a s̄ z a f z a c̄ e q u o y a a h̄ s̄ y e s̄ y a a l̄ a y l̄ u w̄ n̄ y m̄ b̄ s̄ y e s̄ y e a s̄ z a f e m̄ b̄ S̄ y a u a t̄ t̄ h̄ a c̄ s̄ w a y t a u k̄ k̄ a p̄ y e q a u a m̄ k a w̄ k̄ a w̄ c a m̄ D q̄ j t i i n̄ m ā n e l̄ ā S̄ y a S y m a – a S y t a s z a f z a t i ; a m̄ a ē t̄ t w̄ s w m a m̄ ? m̄ l̄ a y t a o b̄ ; a s z a f z a b z a o a f a m̄ u a a o a w o a t a m̄ n̄

zaf zaf du Zaf f e b̄ (Types of Motivation)

zaf zaf zaf z a o a f a m̄ u a m̄ a ē s̄ y – r a u s̄ A h̄ a a o a w o p̄ s w a m̄ n̄

1. **a m̄ a s̄ z a f z a t i (Intrinsic Motivation)** - ; D u a a s z a f z a d u y n̄ k a a s z a f z a t z u a c̄ (Natural Motivation) A a t a m̄ e b̄ w m e n̄ c̄ i k A t k a m̄ l̄ a Q u b̄ z a f u S y o t̄ h̄ i k a w̄ k̄ s w b̄ u w̄ n̄ m a y a b̄ Z a s a w ā d w o t̄ h̄ i ; a m̄ a ē S y u q a z a f z a b z a f a a m̄ j h̄ a y l̄ a t a s z a f z a t i ; a m̄ a ē S y a a s z a f z a t z u a d u m e n̄ ; l̄ a S̄ y o u a j A i r a u z a f S̄ y o u a w l̄ u S y m a A a d m̄ n̄ u n a r̄ s̄ ō a a q a y a A a b a q a n e d u a Q y B̄ y n̄ k m u e w Z a u m m̄ ō Ÿ m̄ a a q a a j y m̄ a p̄ s w a m̄ l u a Q y B̄ n̄ y w t w̄ S̄ y a j A a a s l̄ j u b̄ , c̄ o z̄ p̄ c̄ u a a u b̄ k A t m̄ b̄ y w y n̄ k m u a l u Q y a s w o m̄ n̄ m̄ z a f z a u e w S̄ y a u a t̄ t̄ h̄ a s u c̄ p̄ n e y e q a u a m̄ n̄ E A a N ē z a n d e i – r a v S y b̄ D w u t̄ h̄ a t ā S̄ y a h̄ i Z a f f a a t̄ , k a w̄ k̄ a c̄ a s y t a c̄ y a o u a t a m̄ j a w a j A u S y a u a t̄ t̄ h̄ b̄ m̄ y a o u a m̄ n̄ ; a s z a f z a t A p ō c̄ t a m̄ t̄ h̄ a w̄ e a a h̄ S y a b̄ S y n u o m̄ n̄

2. **r a u a a s z a f z a t i (Extrinsic Motivation)** - ; a m̄ a ē S y a a s z a f z a d a y a S y l̄ S y o x a j A a a s s a w S y a h̄ z a f z a h̄ u a w l̄ u S y l̄ s w a m̄ n̄ ; n w ; a m̄ a ē S y a a s z a f z a a s a w c r a u a h̄ z a f z a q o D a m a s w a m̄ n̄ Z a f a y a , a h̄ A a , q̄ b̄ D S y e b̄ , A v̄ ā h̄ a t z u a a A a s b̄ E q a u b̄ ; a s z a f e m̄ b̄ S̄ y a u a t̄ t̄ h̄ a c̄ s w a m̄ j m i r a u a s z a f z a t a m̄ S y n u a t̄ b̄ n̄ u m a a l̄ n̄ m e y w p̄ l u a q a u a b̄ r a u a b̄ y w s w o m̄ n̄ ; l̄ a y n̄ k m u a ; a s z a f e m̄ b̄ h̄ a s w m a m̄ S y e l̄ z a S y o t̄ a t̄ a b̄ z a f z a z a a a u m e c̄ a m̄ j N m a b̄ ; y n̄ k a a s z a f z a t z u a c̄ (Unnatural Motivation) A a t w m e n̄ c̄ i

zaf zaf ay = a m̄ b̄ (Theory of Motivation) –

z a o a t z a S y u a u a t a s z a f z a d u t N̄ w q a e d n a h̄ w m e n̄ c̄ i ; a s z a f z a b a w h̄ a o a t a c̄ h̄ a k a u m̄ n̄ ; D u Z a S y u a a w a l ā p̄ o v̄ p̄ j a m̄ r N w a c̄ t h̄ a w e a a h̄ S y a b̄ D w a u a y = a m̄ a h̄ i z a f z a q a u l̄ a i n̄ m c̄ a y = a m̄ a b̄ u n a –

1. j̄ āsZāf̄/āDu tāZawābāy ÷ āmb (Instinct Theory of Motivation) ñ
2. j̄ āsZāf̄/āDu j̄ āwīUsīmāy ÷ āmb (Need Theory of Motivation) ñ
3. j̄ āsZāf̄/āDu j̄ āvSīAuāāSīf̄/āy ÷ āmb (Drive Reduction Theory of Motivation) ñ
4. j̄ āsZāf̄/āDu t̄āwīv̄x̄/āy ÷ āmb (Psycho-Analytic Theory of Motivation) ñ
5. Eqv̄OoZāf̄/āy ÷ āmb (Theory of Achievement Motivation) ñ

m̄kāZāy ÷ B ¥. ¥j̄ i t̄āv̄āṭNāīāuB (A. H. Maslow) ñ j̄ up t̄NāīāuB j̄ āwīUsīmāy ÷ āmb ZāuqāAumi ñ yātaūmb kāwB j̄ āwīUsīmāuāb ȳuāt̄w j̄ ĉ̄m̄ñ j̄ m ¥wāwīUsīmāy ÷ āmb ZāSī' p̄m̄ñ j̄ Du āy ÷ āmbu S̄j̄ ā Zāy ÷ āmb ¥w̄p̄ȳOm ñ

t̄āv̄āṭNāīāuB j̄ āwīUsīmāy ÷ āmb -

j̄ up t̄NāīāuB t̄āw̄m̄wāāDu Zāw̄m̄j̄āc̄w̄m̄ñ j̄ āo^aatāasZāf̄/āuāB āw̄xuçāwāsīf̄āṭ̄w āj̄ ām̄āṭS̄j̄āx̄m̄ñ t̄āwāāp̄l̄uwNāēw̄/āāu j̄ āwīUsīmāati j̄ ās̄j̄āB cām ānāsāw̄āp̄ZāSī' p̄m̄ñ ZāuS̄j̄kāmb āwāsīf̄āwīUsīmāq̄n̄ēc̄ym̄m̄Zāum̄m̄ñ māyātāwīUsīmāāw̄sā'āq̄ j̄ yāçāp̄w̄S̄j̄āñ m̄unā -

1. Tāēf̄āS̄j̄āwīUsīmā (Physiological Needs)
2. ȳāOāwīUsīmāB (Safety Needs)
3. ZāāmN̄m̄S̄j̄āwīUsīmāB (Belonging and Love Needs)
4. j̄ āt̄āēwāwīUsīmāB (Self Esteem Needs)
5. j̄ āt̄yāOāw̄S̄j̄āB (Self actualization)

ZāuS̄j̄kāmbu āāāwīUsīmāB sw̄Om ñ uās̄j̄DuāB j̄ āwīUsīmāuāB qāmb S̄j̄āṭ̄ōl̄j̄ m̄m̄ēç swām m̄āāāasZāf̄ēmb kāwB j̄ āṭ̄ōm̄ēāuāwīUsīmāq̄n̄ēc̄Zāum̄m̄ñ ¥w̄p̄r̄N̄āāsZāf̄/āāā r̄oēāB j̄ āwīUsīmāīj̄ q̄ūām ñ S̄j̄āj̄ āwīUsīmā m̄ānā j̄ q̄i māā ā ḍt̄ēām ñ q̄ēāmā m̄mb Zāq̄ēmb j̄ āuāt̄m̄ānātāwīUsīmāti^c p̄ j̄ q̄ūāmbZāum̄m̄ñ m̄ā Zāāp̄m̄uā Tāēf̄āS̄j̄āwīUsīmāB j̄ āNāēāuāB ZānātS̄j̄āB sw̄Om ñ m̄āāȳāOāāw̄x̄uS̄j̄ā ām̄āS̄j̄āñ ñ unā - q̄āāāēB s̄āçāāu q̄āb uS̄āṭ̄S̄j̄āwā ḍwāçāw̄x̄uçwāyāw̄x̄uç; nām̄i ȳāOāāj̄ ām̄uām ñ ȳāOāāāēB ZāāmN̄m̄S̄j̄āwīUsīmāB ēçq̄ūāmñ unā - āw̄ūāvūç^aāñç wāyāḍnāāç ȳāOāmā āw̄q̄m̄ rāvS̄j̄āōl̄j̄ ām̄ūOm māNē āw̄ūāvūāāāāṭ̄āq̄āē Zāām̄t̄āq̄āūOm ñ unā - tt̄ āw̄ūāvūB, t̄ç^aāṭ̄ti, ç̄uāāSāw̄āāB ḍnāçūOm ñ q̄wāḍj̄āwīUsīmāāāB

राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्

(भारतशासनमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीनः मानितविश्वविद्यालयः)

राष्ट्रीयमूल्याङ्कनप्रत्यायनपरिषदा 'ए' श्रेण्या प्रत्यायितम्

राजीवगान्धीपरिसरः

शृङ्गेरी - ५७७ १३९